Ľudia medzi riadkami

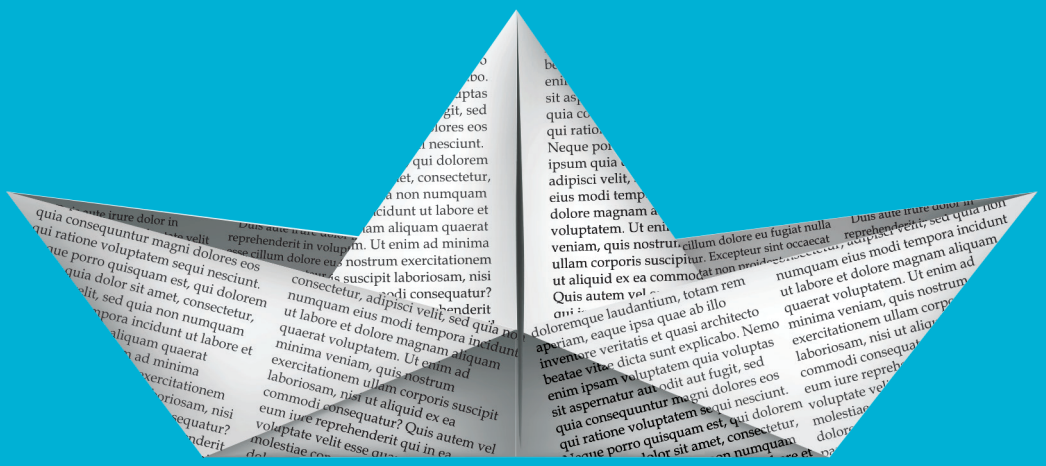

Príručka o migrácii (nielen) pre budúcich novinárov

Ľudia medzi riadkami

Tereza Freidingerová
Peter Ivanič
Pavlína Chalupková

Táto publikácia vznikla v rámci projektu s názvom People between the lines: building skills for quality migration coverage, ktorý bol spolufinancovaný zo zdrojov Európskej komisie a SlovakAid.

Ľudia medzi riadkami

Príručka o migrácii (nielen)
pre budúcich novinárov

© Človek v ohrození, n.o. / Svet medzi riadkami
Bratislava, 2020

Autori:
Tereza Freidingerová, Peter Ivanič,
Pavlína Chalupková

Editori:
Peter Ivanič, Tereza Freidingerová

Metodický konzultant:
Tom Law
(Ethical Journalism Network)

Recenzentky
Bohuslava Krížová
Elena Gallová Kriglerová

Jazyková korektúra:
Zuzana Límová
Magdaléna Rojo

Grafická úprava:
Miroslav Lukačovič

Tlač: DIW Print

ISBN: 978-80-89817-29-0

Publikácia nereprezentuje názory donora, ten nijako nezodpovedá za použitie informácií, ktoré sú v nej obsiahnuté. Za obsah nesú výlučnú zodpovednosť autori a realizátori projektu. Publikácia je dostupná pod licenciou Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0). Publikáciu je možné rozmnožovať, rozširovať a ďalej zdieľať za podmienky uvedenia autorov a vydavateľa, ktorí sa na jej vzniku podieľali.

Publikované v rámci spolupráce slovenskej organizácie Človek v ohrození, českej organizácie Člověk v tísni a estónskej organizácie Mondo MTÜ v rámci iniciatívy Svet medzi riadkami.

svet medzi riadkami

Poďakovanie

Obsah našej publikácie vychádza z dlhoročnej skúsenosti autorov so zobrazovaním globálnych tém v mediálnom prostredí v rámci iniciatívy Svet medzi riadkami, ako aj ďalších ľudí z tímov oddelenia *Globálneho vzdelávania* slovenskej neziskovej organizácie *Človek v ohrození* a oddelenia *Program migrace* vzdelávacej sekcie *Varianty* českej organizácie *Člověk v tísni*. Príručka by však nemohla vzniknúť bez úzkej spolupráce a podpory mnohých ďalších ľudí a inštitúcií, ktorým by sme na tomto mieste radi venovali naše poďakovanie.

Veľmi si vážime spoluprácu s Katedrou žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, ktorá nám umožnila v rámci svojho kurikula otvoriť predmety *Globálne výzvy (nielen) pre žurnalistov* a *Globálna rozvojová žurnalistika*. Naše ďakujem patrí najmä vedúcemu katedry doktorovi Jánovi Hacekovi.

Naše ďakujem taktiež patrí novinárkam a novinárom, ktorí sa zúčastnili výskumných rozhovorov a čiastočne nám tak umožnili nahliadnuť za oponu ich práce – ich výpovede boli pre nás cenným materiálom pri výskume mediálneho pokrývania migrácie a môžu poslúžiť čitateľkám a čitateľom tejto publikácie ku komplexnejšiemu nahliadaniu na túto tému.

Takisto veľmi ďakujeme novinárkam a novinárom, odborníčkam a odborníkom na najrôznejšie globálne témy a súvislosti spojené nielen s migráciou a integráciou, ale aj ďalšími súvisiacimi globálnymi témami a výzvami, ako je napríklad zmena klímy, ľudské práva či globálna nespravodlivosť. Obzvlášť radi by sme poďakovali novinárkam Stanislave Luppovej a Stanislave Harkotovej, ktoré našej výučbe pridávajú punc praxe, právničkám Barbore Meššovej a Kataríne Fajnorovej z organizácie *Liga za ľudské práva*, ktoré nám pomohli pri príprave novinárskej cesty do slovensko-ukrajinského pohraničia ako aj s konzultáciami tém spojených s migráciou a azylovými procesmi.

Naše zvláštne poďakovanie patrí najmä Tomovi Lawovi z organizácie *Ethical Journalism Network* za jeho odborné konzultácie a recenzentkám a konzultantkám Bohuslave Krížovej, Elene Gallovej Kriglerovej a Frédérique Halászovej za ich podnetné pripomienky.

A napokon sa chceme poďakovať aj našim donorom – Európskej komisii a programu SlovakAid za finančnú podporu, vďaka ktorej sme mohli túto príručku vydať a realizovať kurz pre študentky a študentov žurnalistiky.

Obsah

O autorkách a autorovi 6

Predhovor 8

Skratky 11

Kapitola 1: V kríze poznáš médiá 12

1.1. Čo je žurnalistika a kto sme my, novinári a novinárky? 14

1.2. Rola a pozícia žurnalistiky a novinárov pri pokrývaní tém spojených s migráciou; výzvy, ktorým čelia 16

1.3. Kto tvorí naše publikum? Ako sa správa a ako sa mení s dobou? 18

1.4. Akou mocou disponujeme ako novinári? Čo môžeme spraviť, aby sme ju využívali zodpovedne? 21

Kapitola 2: Sila a moc médií 25

2.1. O akých príbehoch informujeme a prečo? 27

2.2. Moc diskurzu a mediálnych rámcov 31

2.3. Zákonné normy a novinárska etika v súvislosti s pokrývaním migračných tém 44

Kapitola 3: Migrácia ako naša téma 50

3.1. Migrácia – história ľudstva 51

3.2. Povojnová Európa v pohybe 53

3.3. Je migrácia novodobým fenoménom? 56

3.4. Push a pull faktory alebo prečo ľudia (ne)migrujú? 62

3.5. Migrácia ako ekonomická stratégia 68

Kapitola 4: Ako vyvážiť a neznevážiť? 72

4.1. Mediálny a politický diskurz migrácie a rámcovanie – prípad Slovenska 73

4.2. O migrácii s novinármi: Prizma roku 2015? 84

4.3. Chápanie vyváženosti – teoretická reflexia 86

Kapitola 5: Ideme do terénu 90

5.1. Predtým, ako sa pustíme do práce v teréne 91

5.2. Sme v teréne 94

5.3. Dilemy, s ktorými sa stretneme v teréne 99

5.4. Ako viesť zisťovací rozhovor? 104

Kapitola 6: Pracujeme so zdrojmi dát 113

6.1. Pracujeme so štatistikami ako zdrojom informácií 114

6.2. Možné zdroje informácií a dát pre prácu na migračných témach 119

6.3. Zoznam zdrojov k dátovej žurnalistike 126

Slovo na záver 127

Zdroje 128

O autorkách a autorovi

Tereza Freidingerová

Analytička českej mimovládnej organizácie Člověk v tísni a vedecká pracovníčka Fakulty sociálnych vied Univerzity Karlovej (FSV UK) v Prahe, ktorá sa zameriava na štúdium vietnamskej menšiny v Českej republike. Doktorát získala v odbore sociálna geografia a regionálny rozvoj na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej. Počas štúdií strávila po jednom semestri aj na Université Sorbonne IV v Paríži a na Vietnam National University – University of Social Science v Hanoji. Počas svojej vedeckej praxe realizovala výskumy v niekoľkých krajinách vrátane Slovenska, Vietnamu, Ukrajiny, Poľska či Nemecka. Jej výskumy sa venovali riešeniu otázok migračných tendencií, rozhodovaniu migrovať, transnacionálnym väzbám, remitenciám, druhej generácii migrantov a migrantiek či neregulérnej migrácii, a to predovšetkým v kontexte migrácie z Vietnamu a Ukrajiny. V knihe *Vietnamci v Česku a ve světě: migrační a adaptační tendence* (SLON, 2014) skúmala vplyv fázy migrácie na vnímanie rodnej a imigračnej krajiny a následnej migračnej stratégie Vietnamcov. Vyučuje predmety *Novinář a menšinová témata: Média a migrace* na FSV UK a *Migrace v jihovýchodní Asii* na Metropolitnej univerzite Praha. Ako hosťujúca lektorka prednáša tiež na Univerzite Komenského a Ekonomickej univerzite v Bratislave.

Peter Ivanič

Člen a programový manažér mediálnej iniciatívy Svet medzi riadkami, ktorej cieľom je priniesť viac komplexnejších, rôznorodejších, vyváženejších a presnejších informácií o globálnych otázkach do mediálneho diskurzu na Slovensku a prispieť k celkovému rozšíreniu globálneho náhľadu na dianie okolo nás a teda rozvoju tzv. globálnej žurnalistiky. Ako externý vyučujúci vedie dva predmety na Katedre žurnalistiky Univerzity Komenského v Bratislave – *Globálne výzvy (nielen) pre žurnalistov* a *Globálna rozvojová žurnalistika*. Okrem toho je spoluautorom a lektorom novinárskeho online tréningu *Media, Migration and Minorities* z dielne Minority Rights Group International, analytikom globálnych otázok v súvislosti so žurnalistikou a príležitostným komentátorom spoločenského diania, obvykle s globálnym presahom. Je tiež spoluautorom štúdie o mediálnom pokrývaní migrácie v Českej republike, Estónsku a na Slovensku. Študoval politológiu na Univerzite Komenského v Bratislave a aktuálne si rozširuje poznanie o historickú sociológiu na Univerzite Karlovej v Prahe.

Pavlína Chalupková

Projektová manažérka novinársko-vzdelávacích projektov v organizácii Človek v ohrození a členka mediálnej iniciatívy Svet medzi riadkami. V súčasnosti je aj externou redaktorkou a editorkou špecializovanej spravodajskej sekcie HN Globálne v Hospodárskych novinách. Študovala žurnalistiku, mediálne štúdiá a politológiu na Masarykovej univerzite v Brne. Počas štúdia strávila dva semestre na Viedenskej univerzite, kde sa venovala štúdiu globálnej politickej ekonómie a autokratických režimov. Je tiež spoluautorkou štúdie o mediálnom pokrývaní migrácie v Českej republike, Estónsku a na Slovensku.

Predhovor

Ľudia žijú v tom istom svete, ale myslia a cítia v rôznych svetoch.

Walter Lippmann

Ako žurnalistky a žurnalisti si uvedomujeme, že skutočnosť, o ktorej hovorí Walter Lippmann, klasik mediálnej teórie, sa týka aj nás samotných. Svet, v ktorom žijeme, je príliš veľký, príliš komplexný, slovami sociológa Zygmunta Baumana (2004) príliš *tekutý* na to, aby sme ho dokázali plne pochopiť či popísať.

Zároveň sme si vedomí nielen spoločenskej zodpovednosti, ktorú nesieme, ale aj svojej povinnosti **snažiť sa prinášať nášmu publiku čo najkomplexnejšie, najnuansovanejšie, najpresnejšie a najvyvážanejšie informácie o svete okolo nás**. Také, aby našim čitateľom, poslucháčom či divákom umožnili činiť tie najlepšie možné **informované rozhodnutia o výzvach, ktorým ako obyvatelia rôznych krajín a celej planéty čelíme**.

Aby sme to dokázali, musíme začať od seba. Iba ak zložitosti súčasného sveta sami čo najlepšie porozumieme, môžeme neskôr jeho obraz tlmočiť publiku. Nazrieť medzi riadky by vám, našim čitateľkám a čitateľom, mohla pomôcť aj táto príručka. Pri jej tvorbe sme sa mnohé naučili i my, ktorí sme ju napísali.

Nosnou témou publikácie *Ľudia medzi riadkami* je síce migrácia a otázky s ňou spojené, no možno sa jej prostredníctvom viac než o tomto fenoméne spoločne dozvieme čosi o sebe.

Aj my ako autorský tím sme sa pri jej písaní mnohokrát pýtali:

Kto sme my sami a ako to súvisí s naším vnímaním témy migrácie? Prečo ju vlastne vnímame tak, ako ju vnímame? My, novinári-jednotlivci-ľudia, ako aj novinári-súčasť spoločnosti? Ako a prečo si o migrantoch (pre túto chvíľu si ešte pod týmto pojmom predstavme kohokoľvek) myslíme, že sú takí či onakí, ale určite nie takí ako „my“?

Akú rolu (v pozitívnom aj negatívnom zmysle slova) pri tvorbe mediálnych výstupov o migrácii, pri výbere ich obsahu aj formy, hrajú samotné médiá a akú my, ľudia pracujúci v nich? Aké majú naše neraz neuvedomované rozhodnutia, týkajúce sa informovania o témach spojených s migráciou, dopady na verejnú mienku a verejnú politiku v krajine? Aké má verejná mienka a politická diskusia dopady na nás a našu žurnalistickú

prácu? A čo z toho všetkého vyplýva pre nás, novinárov a novinárky?

Príručku *Ľudia medzi riadkami* sme napísali preto, aby sme ponúkli odpovede aspoň na niektoré z týchto otázok. Veríme, že nám všetkým pomôže lepšie porozumieť základným premenným a východiskám, ktoré determinujú reprezentácie témy migrácie. A potom dokážeme hlbšie porozumieť vlastnej role a pozícii v procese informovania o tomto fenoméne.

Takéto porozumenie, prístup k uvažovaniu o realite okolo nás použiteľný pri mediálnom pokrývaní migrácie, môžeme aplikovať aj na rôzne iné skupiny v rámci spoločenských vzťahov. Obzvlášť ak ide o ľudí, ktorých vnímame ako tých „iných". Pod „inými" pritom môžeme rozumieť rôzne sociálne skupiny, ku ktorým sa sami nehlásime, pretože sú za hranicou toho, čo považujeme za „my". Zahŕňa to všetkých, od migrantov po povedzme predstaviteľov ďalších menšín.

Na ukotvenie nadobudnutého porozumenia a nových poznatkov spojených s témou migrácie ponúkame v jednotlivých kapitolách paletu príkladov, prípadových štúdií, otázok na zamyslenie či cvičení s rôznou mierou interaktivity.

V neposlednom rade chceme prostredníctvom tejto publikácie zdôrazniť fakt, na ktorý už pred sto rokmi upozornil novinár, filozof a mediálny kritik Walter Lippmann, citovaný v úvode predhovoru.

Média a ľudia, ktorí v nich pôsobia, majú ohromnú spoločenskú zodpovednosť. Nemali by sme na ňu zabúdať, ale naopak, musíme si jej byť vedomí pri každom slove či obraze, ktorý pri našej práci vytvoríme a posunieme smerom k nášmu publiku.

Preto by sme chceli nielen študentky a študentov rôznych odborov, ale predovšetkým budúcich aj aktívnych novinárov a novinárky motivovať, aby čítali medzi riadkami. Aby sa pokúšali vystupovať zo svojho sveta, aby nazerali na svet okolo seba z pohľadu „iných", a začali tak vnímať realitu (či reality?) o čosi komplexnejšie a zároveň zodpovednejšie, so zvláštnym analyticko-kritickým dôrazom na tých slabších, prehliadaných a prepočutých.

O všetkom treba pochybovať

A napokon, na záver predhovoru uvádzame to, čím sme možno mali tento text začať, teda upozornenie:

Nič nám neverte! Ste predsa novinári a novinárky. Všetko, čo si na nasledujúcich stranách prečítate, si overte. Pýtajte sa, rešeršujte, hľadajte iné uhly pohľadu a vysvetlenia, chýbajúce premenné a fakty. Nazerajte na naše slová v súlade so zásadami kritického myslenia a zdvorilého spochybňovania, s potrebnou dávkou descartovskej metodickej skepsy: *De omnibus dubitandum*, teda: *O všetkom treba pochybovať*.

Pochybovačnosť nie je len základom racionalizmu, poznávania a modernej vedy ako takej, ale aj kvalitnej žurnalistiky.

Prajeme vám príjemné čítanie a učenie sa.

Publikácia sa venuje téme migrácie z rôznych perspektív:

- V prvej a druhej kapitole sa venujeme teórii potrebnej na porozumenie témy, o ktorej publikácia hovorí. Hľadáme odpoveď na otázku, ako vzniká predstava a reprezentácia migrácie v kontexte médií a ako na ne vplýva to, kto sme.
- V tretej kapitole sa detailnejšie pozeráme na samotný fenomén migrácie. Oboznámime sa pritom s dôležitými pojmami, tvrdými dátami aj mäkšími poznatkami.
- Vo štvrtej kapitole sa presunieme z teoretickej roviny do praxe. Skúmame špecifiká pokrývania migrácie na Slovensku v komparatívnej perspektíve s rôznymi krajinami.
- Na konci príručky ponúkame našimi študentmi toľko žiadané praktikum vo forme samostatných kapitol s názvami Ideme do terénu a Pracujeme so zdrojmi. V piatej a šiestej kapitole preto uvádzame praktické tipy a postupy pri reportérskej práci.

Ako čítať príručku?

Pri voľbe štruktúry a vzdelávacieho postupu sme siahli po metodológii **evokácia – uvedomenie – reflexia** (evocation – understanding – reflection, EUR).

To znamená, že predkladané poznatky sa najprv snažíme v čitateľoch evokovať, vyvolať v ich mysli predstavu o danej téme. Následne vo fáze uvedomenia evokovanú predstavu podkladáme faktmi a jasne a odborne definovanými pojmami. Vo fáze reflexie potom dané poznatky, podopreté faktmi a zadefinovanými pojmami, vztiahneme k sebe, aby sme mohli identifikovať, čo nás s témou spája a ako by sme na ňu mohli uvážene a informovane reagovať.

Výber metodológie pritom nie je samoúčelný. Mala by prispieť k lepšiemu uchopeniu nasledujúcich kapitol a ich obsahu, aby z nich mohli naši čitatelia a čitateľky vyťažiť čo najviac.

Skratky

AP	The Associated Press
API	American Press Institute
BIP	držiteľ medzinárodnej ochrany (beneficiary of international protection)
BSP	držiteľ doplnkovej ochrany (beneficiary of subsidiary protection)
EHP	Európsky hospodársky priestor
EJN	Ethical Journalism Network
EJO	European Journalism Observatory
EK	Európska komisia
EMN	Európska migračná sieť (European Migration Network)
EU	Európska únia
FDI	priame zahraničné investície (foreign direct investment)
IDP	vnútorne presídlené osoby (internally displaced persons)
IOM	Medzinárodná organizácia pre migráciu (International Organization for Migration)
ODA	oficiálna rozvojová spolupráca (Official development assistance)
OECD	Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (Organisation for Economic Co-Operation and Development)
OSN	Organizácia Spojených národov
PICUM	The Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants
ZSSR	Zväz sovietskych socialistických republík
UNHCR	Vysoký komisár OSN pre utečencov (The United Nations High Commissioner for Refugees)

Kapitola 1

V kríze poznáš médiá

Cvičenie 1.1.

Diamant na tému ŽURNALISTIKA — 5 minút

1. krok: téma — ŽURNALISTIKA
2. krok: aká téma je / pozitívna charakteristika (dve prídavné mená) — _____ _____
3. krok: čo pozitívne téma robí/čo sa s ňou deje (tri slovesá) — _____ _____ _____
4. krok: veta so štyrmi slovami o téme v pozitívnej rovine (štyri slová) — _____ _____ _____ _____ / _____ _____ _____ _____
5. krok: opak vety zo 4. kroku
6. krok: opak slovies z 3. kroku — _____ _____ _____
7. krok: opak prídavných mien z 2. kroku — _____ _____
8. krok: opak slova z 1. kroku — _____

Píše sa rok 2015 a Európa sa zviecha z najťažšej finančnej krízy od druhej svetovej vojny. Socioekonomické dôsledky s ňou spojené sa na európskych spoločnostiach ešte ani nestihli prejaviť – z histórie vieme, že dozvuky podobných ruptúr môžu odznievať celé roky až desaťročia – a na obzore sa už objavila nová, veľkou časťou európskej verejnosti nepoznaná, a napriek dlhodobo známym fundamentom vlastne neočakávaná výzva, spojená s migráciou.

Do Európy sa odrazu[1] v jedno leto vybrali státisíce ľudí, naraz, v dlhých zástupoch. Veľké množstvo ľudí na stanici v Budapešti a pozdĺž celej tzv. balkánskej trasy, rady ľudí kráčajúcich popri európskych diaľniciach v srdci kontinentu, utečenecké tábory v schengenskom priestore. Scény známe skôr z humanitárnych kríz, aké sa v mysliach väčšiny Európanov odohrávali kdesi *tam*, ďaleko, na nejakom pre nich neznámom talianskom ostrove, sa odrazu začali odohrávať *tu*.

Svet sa nás dotkol a téma migrácie sa ocitla v stredobode záujmu. Médiá a publikum na ňu museli reagovať.

Tzv. utečenecká či migračná kríza[2] sa stala nielen témou pre médiá, ale aj predmetom výskumov a analýz, ktoré sa začali zobrazovaním migračných tém v európskom mediálnom priestore zaoberať vo vyššej miere než dovtedy. Analýzy realizované po roku 2015 poukázali na niekoľko zaujímavých javov.

Prvým bol paradox, že hoci sa migrácia stávala pre médiá stále aktuálnejšou témou, záujem o ňu vo verejnom priestore – z pohľadu publika – s časovým odstupom od roku 2015 postupne klesal. Druhým zásadným poznatkom bola skutočnosť, že príbehy prinášané médiami publiku naprieč Európou sa líšili a líšia, a to podobne, no nie nutne rovnako[3], ako sa líši verejný diskurz a politická diskusia v rôznych krajinách Európskej únie (Fengler, Kreutler, 2020, s. 4).

Médiá na Západe kladú väčší dôraz na situáciu migrantov a utečencov a otvárajú tému pomoci a/alebo solidarity. Médiá v strednej a východnej Európe sa vo vyššej miere zameriavajú na problémy spojené s migráciou, migrantmi a utečencami a na protesty proti nim. Uvádza to analýza z dielne European Journalism Observatory a nemeckej nadácie Otto Brenner Stiftung (ibid, 2020).

Prečo médiá a novinári v rôznych krajinách pokrývajú túto tému tak odlišne?

1 Odrazu len z pohľadu širšieho verejného diskurzu, pre tých, ktorí agendu sledovali, nebol tento vývoj prekvapením.

2 Pod migračnou krízou, známou aj ako utečenecká kríza, rozumieme obdobie, ktoré sa začalo rokom 2015 a vo väčšej miere skončilo v nasledujúcom roku, týka sa primárne Európskej únie a krajín v jej susedstve (Srbsko, Macedónsko či Bosna a Hercegovina). Toto obdobie krízy je charakteristické prudkým nárastom počtu ľudí prichádzajúcich do Európy naprieč Stredozemným morom a po zemi smerom z Blízkeho východu. V danom období Európa dočasne nedokázala zaistiť nepriechodnosť svojich hraníc a zároveň zabezpečiť dostačujúce humanitárne podmienky pre ľudí, ktorí sa pokúšali dostať za jej hranice. Často sa spomína ako „takzvaná", lebo jej definícia ako migračnej krízy je diskutabilná, kritika obvykle smeruje k faktu, že skôr ako o migračnej kríze môžeme hovoriť o kríze politickej, podmienenej vzrastajúcimi migračnými pohybmi ľudí.

3 Napríklad analýza EXPOSED: Media coverage of migration in Czech Republic, Estonia and Slovakia (Pospěch, Jurečková et al., 2019) naznačila, že hoci je v krajinách ako Slovensko a Česko verejný diskurz týkajúci sa témy migrácie podobný, médiá na ňu reagujú odlišne.

Tu je na mieste položiť si otázku, čo je žurnalistika a čo (alebo kto) sú vlastne tie médiá, ktoré sa témam spojeným s migráciou venujú. Kto sme my, novinári a novinárky v nich? Aká je rola žurnalistiky a ľudí pracujúcich v médiách v súvislosti s výzvami, ako je migrácia? Akým výzvam čelia novinári pri svojej práci (strata kredibility, médiá ako nástroj zábavy)? Kto tvorí naše publikum? Ako sa správa a ako sa mení s dobou? Akou mocou disponujeme a čo môžeme spraviť, aby sme ju využívali zodpovedne?

1.1. Čo je žurnalistika a kto sme my, novinári a novinárky?

> *Si reportér, nie hviezda. Slúžiš ľuďom, nevládneš. Hľadáš poznanie, nie si jeho strážcom. Poznáš ľudí, ale nie si priateľom všetkých. Si tu, ale nevidený, v tieni. Si prítomný, ale nie si predmetom správ, ani tým, komu sa niečo deje. Nie si protagonistom novinárskych článkov. Venuješ sa profesii, je to bežná práca. Si profesionál, podľa ktorého informácií si väčšina z nás utvára svetonázor.*
>
> Aino Suhola, Seppo Turunen a Markku Varis, 2005 (In mediaguide.fi, 2015)

Ak si do vyhľadávača zadáme otázku, čo je žurnalistika, ponúkne nám hneď niekoľko definícií[4]. Ich spoločným menovateľom je však zber, spracovanie a šírenie noviniek a informácií vo viac či menej deklarovanom verejnom záujme (infobox 1.1.).

Podstatou novinárčiny teda je, že pracuje s komunikátmi, ktoré nás – ako publikum – informujú o udalostiach a javoch, ktoré sa neustále dejú okolo nás. V dnešnej dobe sa síce môže do popredia dostávať aj zábavná funkcia žurnalistiky, no tá predsa len stojí v úzadí za jej schopnosťou umožniť publiku porozumieť okolitému svetu.

„Cieľom novinárčiny je teda poskytovať občanom informácie, ktoré potrebujú k tomu, aby dokázali robiť tie najlepšie možné rozhodnutia o svojich životoch, o svojich komunitách, o svojich spoločnostiach a o svojich vládach.“ (API, nedatované).

Infobox 1.1. Funkcie žurnalistiky (nevyčerpávajúci výber)

- Prináša nám informácie.
- Vzdeláva, šíri osvetu.
- Interpretuje dianie okolo nás.
- Pomáha formovať názory.
- Umožňuje existenciu demokratických rozhodovacích procesov.[5]
- Umožňuje meniť svet okolo nás.
- Poskytuje nám zábavu.

Typ média ako taký pritom nehrá rolu. Ako uvádzajú Kovach a Rosenstiel (2014), *„žurnalistika nie je definovaná technológiou ani žurnalistami, ani postupmi, ktoré používa, ale čímsi základnejším: funkciou, ktorú médiá a informácie hrajú v živote ľudí.“* A to sa nezmenilo ani v dobe internetu. **Čo sa zmenilo, sme my, novinári a novinárky, a to, kto sme (či nie sme).**

Ako upozorňuje Aidan White, niekdajší riaditeľ Ethical Journalism Network, **donedávna bola pozícia novinára pomerne jasne vymedzená.** Považovali za neho niekoho, kto pracoval pre určité médium, kto mal na to papier, napríklad vysokoškolský diplom, alebo bol členom organizácie združujúcej novinárov. **To už dnes neplatí a so zadefinovaním novinára je to o poznanie zložitejšie** (White, 2015).

Je preto dôležité nájsť **iný spoločný menovateľ, ktorý by definoval, kto je a kto nie je novinár**. White (2015) v tejto súvislosti zdôrazňuje význam novinárskych štandardov, ako ich stanovujú rôzne etické kódexy a definície. Pravdivosť, nestrannosť, nezávislosť od komerčných či politických záujmov, ruka v ruke so zodpovednosťou (viac napríklad na Mediaguide.fi, 2016), či presnosť, vyváženosť, nestrannosť a nezaujatosť (viac napríklad v príručke Reuters). Presné zaslovnenie sa líši, podstata je rovnaká.

Práve tieto štandardy a ich dodržiavanie môžu byť tým, čo nás ako novinárov spája. A zároveň odlišuje od tých, ktorí síce, slovami Aidana Whita (2015), *činia novinárčinu (do commit acts of journalism)*, a teda zbierajú, spracúvajú a šíria informácie neraz v úprimnom presvedčení o napĺňaní verejného záujmu, ale novinárske štandardy, princípy a hodnoty pre nich ostávajú veľkou neznámou.

Len žurnalistky a žurnalisti, ktorí si ctia tieto štandardy, a tak napríklad dokážu svoje názory a komentáre oddeľovať od spravodajstva, môžu prispieť aj k napĺňaniu ďalšej funkcie či role novinárov a novinárčiny, ktorou je podpora a udržiavanie dôvery verejnosti v rozhodovacie procesy v rámci správy vecí verejných (Mediaguide.fi, 2016). V ideálnom prípade k nej prispievajú presným a spoľahlivým informovaním občanov.

Je treba dodať, že tento atribút definície novinára či novinárky by nemal byť vymedzujúci, ale naopak, inkluzívny. Ako sme spomenuli, činiť novinárčinu dnes už môže skoro každý. No a rovnako tak môže každý dodržiavať štandardy a princípy, ktoré z neho či z nej urobia žurnalistu.

To zároveň môže byť aj jednou z odpovedí na otázku, ako si môžu žurnalisti udržať kredibilitu v záplave „tiežžurnalistov“ a „tiežžurnalistiky“. Práve tým, že sa budú o to dôslednejšie držať jasne a hoci aj verejne artikulovaných novinárskych štandardov a spolupracovať s médiami, ktoré takéto štandardy nielen majú a verejne deklarujú, ale aj striktne vyžadujú. Tak, aby aj publikum – alebo aspoň jeho časť – dokázalo vnímať rozdiel.

4 K obdobným záverom by sme prišli aj pri pohľade do odbornej literatúry.

5 Platí priama úmera medzi mierou demokracie a množstvom mediálnych výstupov v rámci daného systému. Výnimku tvorí napríklad maďarský model, kde tamojší premiér Viktor Orbán pri budovaní autoritárskeho režimu médií – a teda množstvo mediálnych výstupov – neobmedzil, ale naopak využil k nastoľovaniu požadovanej agendy.

1.2. Rola a pozícia žurnalistiky a novinárov pri pokrývaní tém spojených s migráciou; výzvy, ktorým čelia

Presuňme sa však do praktickejšej roviny a skúsme popremýšľať, aká je úloha novinárčiny a ľudí pracujúcich v médiách pri pokrývaní spoločenských fenoménov. Pomôžeme si pritom typológiou vplyvov na novinársku prácu, ako ich popísala mediálna teoretička Pamela J. Shoemakerová s mediálnym teoretikom Timom P. Vosom (Mikušová a Halászová, 2019, s. 20).

Novinár či novinárka je len človek, z čoho vyplýva, že má svoje slabé a silné stránky, záujmy, presvedčenia, (ne)znalosti a predstavy o svete (infobox 1.2.). Na ďalšej úrovni sú všetci ľudia pracujúci v médiách vystavení čomusi, čo Shoemakerová s Vosom nazvali **úrovňou mediálnych rutín,** kedy skrátka nemajú kapacity zaoberať sa všetkými informáciami, ktoré sa k nim dostávajú. Zároveň **sú súčasťou určitej organizácie** – média samotného, aj s jeho vnútornou kultúrou či svetonázorovým zameraním, prípadne záujmami majiteľov. A napokon **sú súčasťou spoločnosti (na úrovni inštitúcií a aj širšieho systému či kultúry) a vytvárajú obsah pre publikum, ktoré tvorí jej výsek.** Toto publikum má pritom takisto určité očakávania a predstavy o svete.

Ľudia – novinárov a novinárky nevynímajúc – majú tendenciu generalizovať skutočnosti o iných ľuďoch na základe určitých zaužívaných predstáv. Naše zaužívané predstavy a ich vznik súvisia okrem iného s tým, kto sme, odkiaľ pochádzame a podobne. To sa týka aj vnímania a uvažovania o téme migrácie. Sme totiž lepšie vybavení k tomu, aby sme verili vopred vytvoreným obrazom vo svojich hlavách, než aby sme prichádzali k úsudkom na základe kritického myslenia (Wikipedia – Walter Lippmann). Ide o významné tendencie, preto sa budeme tejto rovine venovať viac v nasledujúcej kapitole.

Čo iné, praktickejšie, vstupuje do rozhodovania novinárov pri tvorbe obsahu? Na osobnej úrovni, na úrovni redakcií či na úrovni spoločnosti? Faktorov je celá paleta.

Štúdie naznačujú, že to môže byť napríklad **snaha o vyššiu čítanosť** (počet klikov), ktorá sa neraz môže prejaviť vo vyššej výplate; **nedostatok expertízy v redakciách** či **nedostatok zdrojov na to, aby redakcie mohli prinášať príbehy o danej téme v celej ich komplexnosti.** Zároveň sú **redakcie a ich novinári vystavení najrôznejším spoločenským a politickým tlakom, manipuláciám a nenávistným prejavom.** V snahe nepohnevať si publikum neraz namiesto vyváženého a podloženého pokrytia témy radšej podliezajú očakávania publika, ktoré v mnohých prípadoch hraničia až s dezinformáciami

Infobox 1.2. Naša myseľ má svoje muchy (experiment)

Pri reflexii o role a pozícii novinárov pri informovaní o migrácii by sme mali začať od seba. A to uvedomením si, že sme iba ľudia a že naše mysle majú svoje prirodzené limity. Tie by sme si mali pri zbieraní, spracovávaní a šírení informácií uvedomovať a neustále pripomínať. Limity našej mysle sa vypuklejšie prejavujú práve pri polarizujúcich témach, resp. pri témach, ktoré sú nám tým či oným spôsobom vzdialené alebo blízke (geograficky, kultúrne, spoločensky a pod.).

Limity našej mysle si môžeme ilustrovať na niečom, čo so žurnalistikou zdanlivo nesúvisí. Optické klamy nám dokážu názorne poukázať na nedostatky nášho vnímania a uvažovania o svete okolo nás. To už s novinárčinou vo všeobecnosti a s vnímaním a zobrazovaním príbehov spojených s čímsi neznámym úzko súvisí.

Ktorá z čiar je dlhšia?

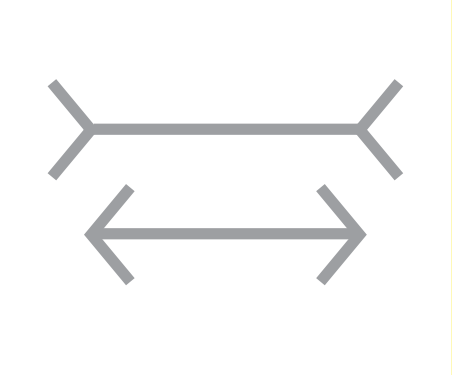

Ide o tzv. Mueller-Lyerovu ilúziu. Obe čiary sú, samozrejme, totožné. Problém je, že ich vnímame ako rozdielne, aj keď vieme, že také nie sú. S našimi očami to nič nemá, klame nás mozog.

Ktoré políčko je tmavšie? A či B?

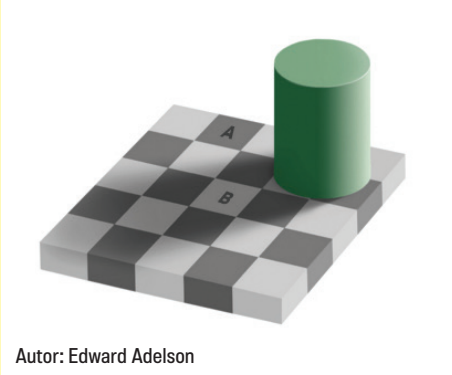

Autor: Edward Adelson

Správnou odpoveďou je, že tmavšie políčko sme označili písmenom A. Alebo žeby nie? Hoci to náš mozog neberie do úvahy, v skutočnosti sú obe políčka sfarbené rovnako. Neveríte? Pozrite si ukážku v YouTube videu: bit.ly/tienova-iluzia.

Ako to súvisí s novinárčinou? Naša neschopnosť zistiť, že sú obe políčka sfarbené rovnako, súvisí aj s tým, že naša myseľ neuvažuje o akýchsi nekonkrétnych, navzájom nesúvisiacich políčkach, ale automaticky premýšľa o šachovnici, ktorá má určitú, nám známu štruktúru. Myseľ tak usporadúva prichádzajúce údaje do nám známeho kontextu, ktorého interpretácia spolu s inými vplyvmi (valec a jeho tieň) nemusí byť nutne správna.

A teraz si predstavme, že by sme takto uvažovali o téme, ktorú spracovávame. Hoci sú oba tieto príklady len abstrakciou, nie je ťažké si predstaviť podobné mechanizmy pri komplexnejších témach. Nehovoriac o príbehoch, ktoré sú nám tým či oným spôsobom vzdialené. Patria medzi ne aj témy spojené s migráciou.

Aj pri nich by nám preto mala zablikať v hlave kontrolka, a upriamiť tak našu pozornosť na limity, ktoré máme dané už priamo v sebe.

(Pospěch, Jurečková et al., 2019; ICMPD, 2017). Svoju rolu pritom zohrávajú aj **sociálne siete s ich schopnosťou katalyzovať nenávisť.**

Odolávať týmto výzvam a tlakom je výzvou samou o sebe, a nie vždy sa to médiám darí. Aj podľa spomínaných analýz sa vo výsledku ukazuje, že **mediálne pokrytie migrácie je často predpojaté, povrchné, zjednodušujúce, nedostatočne či vyložene zle zazdrojované, prípadne nie je zazdrojované vôbec, veľmi často len kopírujúce dominujúci naratív, komunikovaný napríklad politickými elitami a očakávaný publikom.** Migrácia je tak médiami dominantne prezentovaná a rámcovaná ako problém, namiesto toho, aby sa v redakciách na tému pozerali celostne a vnímali ju ako globálny fenomén, ktorý so sebou nesie rovnako riziká, ako aj príležitosti.

1.3. *Kto tvorí naše publikum? Ako sa správa a ako sa mení s dobou?*

„Video killed the radio star." The Buggles, 1979

Vplyvom digitálnych technológií sa hranica medzi novinármi a ich publikom zužuje. Technológie narúšajú niekdajší monopol médií a novinárov na zber, spracovanie a šírenie informácií, a *činiť novinárčinu* (nie byť novinárom) dnes môže vďaka webu 2.0[6] de facto hocikto. **Zmenil sa nielen spôsob, akým sa publikum k informáciám dostáva, ale aj to, v akej je pozícii vo vzťahu k týmto informáciám.**

Sociálne siete sa stali novou titulkou, ktorú si publikum (s nevyžiadanou podporou skrytých algoritmov) namiešava samo pre seba. Siete umožňujú užívateľom a užívateľkám jednoduchý prístup k správam a informáciám. Zároveň im poskytujú možnosť aktívnej účasti na tvorbe správ, a to prostredníctvom komentovania, zdieľania, postovania. Mediálnu logiku obrátili na svoj sieťový obraz.

Zatiaľ čo tradičné médiá produkovali obsah pre masové publikum bez jeho možnosti podieľať sa na mediálnom obsahu (komunikácia tým bola štrukturovaná primárne na *top-down a one-to-many* princípoch), v ére sociálnych sietí sa publikum stáva nielen prijímateľom, ale zároveň je aj v interakcii so samotným mediálnym obsahom, na ktorého produkcii sa navyše môže aj priamo podieľať a zdieľať ho (*horizontal a many-to-many* princípy) (Holton et al., 2015, s. 2527, McNair, 2018, s. 22).

Pred nástupom sociálnych sietí sme totiž v súvislosti s činnosťou médií a novinárskou prácou hovorili o uplatňovaní tzv. mediálnej logiky. Tá hovorila o tom, že médiá a ľudia pracujúci v nich boli tými, ktorí vyberali a spracovávali informácie vhodné na publikovanie. Nie politici. V tej súvislosti hovorí teória politickej komunikácie o „víťazstve“ mediálnej logiky nad logikou politickou. Médiá pred desaťročiami prestali byť len hlasnými trúbami politických strán a začali konať autonómne. S nástupom sociálnych sietí však dochádza k opätovnej defenzíve tradičných médií a začína sa hovoriť o tzv. sieťovej mediálnej logike (*network media logic*). Tá sa s niekdajšou mediálnou logikou prekrýva, no v mnohých oblastiach sú jej pravidlá a procesy odlišné (Klinger, Svensson, 2015, s. 1245 – 1246).

Ak by sme v tomto momente aplikovali teóriu o nastoľovaní agendy a princíp gatekeepingu (infobox 1.3.), môžeme povedať, že **publikum a sociálne médiá prebrali časť moci novinárom, klasické, tradičné médiá stratili publikačné privilégium**. Doba, kedy diváci čakali na večerné správy, aby im vybrané udalosti posledného dňa vyložili hlásatelia ich obľúbenej televízie, je skrátka preč. Dnes sme sa stali skôr informačnými všežravcami, ktorí prijímajú informácie kedykoľvek počas dňa (Thorson, Wells, 2015, s. 5).

To následne môže viesť k tomu, že publikum si nastavuje časť agendy samo sebe a zároveň sa do určitej miery stáva vlastným gatekeeperom (infobox 1.3.). S rizikom, že sa vďaka vlastným preferenciám (prostredníctvom páčikov či lajkov daných zdrojom, ktoré sleduje, resp. vďaka postom virtuálnych priateľov vo feede) a bližšie neurčeným algoritmom[7] vyhne informáciám, ktoré sa mu nehodia do predstavy

6 Web 2.0 je „termín vytvorený za účelom odlíšenia World Wide Webu v ére po internetovej horúčke, ktorý je viac zameraný na sociálne siete, na obsah vytváraný užívateľmi a na cloud computing, od toho, aký bol kedysi.“ (Britannica.com, https://www.britannica.com/topic/Web-20).

o svete. Dočíta sa len to, čo sa chce dočítať, bez nutnosti vystavovať sa protichodným myšlienkam, čím sa stáva potenciálnou obeťou tzv. konfirmačného skreslenia (*confirmation bias*[8]). To, akým informáciám sú ľudia vystavení, do značnej miery závisí od záujmov a správania tých, s ktorými sa ľudia spoja na sociálnej sieti (Thorson, Wells, 2015, s. 11; Klinger, Svensson, 2018, s. 4657). **Pri témach, ktoré polarizujú a ktoré by si viac než povrchnú žurnalistiku vyžadovali celostný prístup, to môže viesť k uzatváraniu sa do názorových bublín (či get?).**

To neznamená, že tradičné médiá (v zmysle tých, ktoré zamestnávajú profesionálnych žurnalistov) naďalej neprodukujú väčšinu mediálnych komunikátov, ktoré sa k publiku dostanú aj prostredníctvom sociálnych sietí (Domingo et al., 2015, s. 53). Rozdiel je v tom, že médiá už nedokážu spoľahlivo predikovať a ovplyvňovať dosah svojich výstupov, a tieto komunikáty dnes nemusia skončiť pasívnym prijatím publikom.

Prechod do online priestoru a na sociálne siete je pritom obzvlášť významný u mladých ľudí. *Digital News Report 2019* od *Reuters Institute* poukazuje na fakt, že **väčšina z tých najmladších (medzi 18 až 24 rokmi) mieri automaticky na sociálne siete, priamo do nimi a algoritmami sociálnych sietí prednastaveného prostredia,** obchádzajúc weby samotných médií (2019, s. 55).

Médiá tak nielenže majú problém si čitateľov/divákov/poslucháčov – a zvlášť tých najmladších – podchytiť a podporiť tak udržateľnosť svojho hospodárenia, ale **návyky publika sa dajú považovať aj za výzvu pre samotnú realizáciu žurnalistiky a vôbec demokracie ako takej** (Elvestad (ed), 2014, s. 1; Min, 2010, s. 25 – 26). Platí tiež, že najmä mladí tendujú viac k novým formátom, ako sú podcasty či videá, namiesto k písanému textu.

Prechod do online prostredia a na sociálne siete nie je jediným príznakom zmeny. **Ďalšou zmenou, ktorou publikum prešlo, je nárast tlaku na zábavnosť a neochota za správy platiť.** Dnes už ľudia vnímajú správy inak ako kedysi. Neraz pre nich predstavujú skôr zdroj zábavy než zdroj osvety a serióznych informácií. A vyberajú si tak, aby sa nenudili. Médiá na tieto požiadavky reagujú, a môžeme preto pozorovať posun od funkcie médií „len“ informovať k funkcii spájať toto informovanie so zábavou. Tento posun nazývame *infotainment* (z angl. information a entertainment, Wikipedia).

Ako sa prejavuje? Starší z nás si možno spomenú na časy, kedy boli správy v televízii či rozhlase čímsi vážnym, akýmsi večerným rituálom absorbovania informácií. Až odrazu prišiel moment, kedy sa do spravodajstva mnohých médií prepašovali rôzne zajačiky či mačičky na konci správ a médiá akosi začali strácať svoj niekdajší kredit. Iným príkladom je skutočnosť, že redakcie majú napríklad dáta o nedočítanosti článkov a mnohé ich radšej rovno skracujú, pretože ich ľudia aj tak nedočítajú. Mnohokrát totiž len očami prebehnú titulok, perex, fotky alebo videá.
A ak sa článok nedostane na sociálnu sieť, akoby ani nebol. Niektorí odborníci upozorňujú, že tieto komerčné imperatívy (negatívne) ovplyvnili profesionalitu médií (viď napr. Klinger, Svensson, 2015, s. 27).

1.4. Akou mocou disponujeme ako novinári? Čo môžeme spraviť, aby sme ju využívali zodpovedne?

Majú podľa vás novinári moc? Odborníci, ako je napr. Teun A. van Dijk (1995, s. 10), uznávaný lingvista, ktorý sa venuje kritickej analýze diskurzu, jednoznačne tvrdia, že áno. **Novinári a novinárky majú moc, ktorá je skôr na úrovni symbolov a presviedčania, médiá majú do istej miery potenciál kontrolovať mysle svojich čitateľov a divákov, ale nie priamo ich konanie.**

Ako novinári a novinárky by sme si mali vlastnú mocenskú pozíciu uvedomovať a kriticky[9] nad ňou uvažovať (infobox 1.3.). To znamená, že by sme si mali uvedomovať jej existenciu a pracovať s ňou zodpovedne. V kontexte médií a novinárov ide o hľadanie, uvedomovanie a reflexiu o nerovnovážnych vzťahoch v spoločnosti, zisťovanie, kto má vplyv a kto je ovplyvňovaný, kto je držiteľom moci v tom najširšom zmysle slova, kto je jej prípadnou obeťou a ako sa ňou stáva.

Disponujeme totiž jedným z aktívnych nástrojov mocenských vzťahov, ktoré určujú a ovplyvňujú podstatu toho, ako vnímame a „myslíme“ svet. Teun van Dijk sa **pri nazeraní na moc novinárov odporúča zameriavať na hľadanie dominancie.** Od tej sa podľa neho treba odraziť. Sociálna realita totiž vždy stojí na hierarchii, na podriadených a na nadradených, hierarchia je všade.

7 Hoci algoritmus nie je bližšie určený, odborníci sa dnes už zhodnú, že nie je neutrálny či dokonca objektívny, ako sa kedysi verilo. Naopak, tieto algoritmy sú cielene nadizajnované a programované. Na jednej strane tu máme tých, ktorí zbierajú dáta o užívateľoch za účelom marketingu najrôznejšieho druhu, na druhej strane užívateľov, ktorí žijú v domnienke, že cieľom sociálnych sietí je zostať v spojení s priateľmi a rodinou. Užívateľov síce nemôžeme vnímať ako konečných pasívnych prijímateľov, keďže sa na tvorbe obsahu na sociálnych sieťach podieľajú, avšak Klinger a Svensson upozorňujú, že vzťah medzi tými pred a za obrazovkou nie je ani zďaleka rovnocenný (2018, s. 4657, 4665).

8 Koncept konfirmačného skreslenia (confirmation bias) patrí do teórie tzv. motivated reasoning, s ktorou pracuje sociálna psychológia. Ide o teóriu, ktorá popisuje, akým spôsobom prijímame a spracovávame informácie. Jednak preferujeme vyhľadávať taký obsah, ktorý potvrdí naše doterajšie presvedčenie (confirmation bias), jednak máme tendenciu považovať dôkazy, ktoré potvrdili náš doterajší názor, za silnejšie oproti tým, ktoré náš názor spochybňujú. Na tie nahliadame ako na slabšie (prior attitude effect). Navyše platí, že vynaložíme oveľa viac úsilia na nájdenie protiargumentov pre tvrdenie, ktoré narúša naše doterajšie presvedčenie, namiesto toho, aby sme pristúpili k falzifikácii tohto presvedčenia (disconfirmation bias) (Druckman et al., 2013, s. 59).

9 Existuje viacero významov pojmu kriticky či kritický. Laicky chápeme ako kritiku napríklad negatívne hodnotenie nášho nového účesu. Tento význam však v tomto prípade na mysli nemáme.

Ak teda chceme spoznať určitý problém či jav, musíme sa najprv zamyslieť, kto je kto, a zvlášť kto sme my, a zariadiť sa tak, aby nám tieto vzťahy a z nich vyplývajúce vplyvy negatívne neovplyvňovali vytváraný novinársky obsah.

Z perspektívy médií tým „nadradeným" totiž môže byť napríklad aj novinár, ktorý o svete nevedomky uvažuje z nadradenej pozície bohatého Európana v štáte blahobytu, neberúc do úvahy perspektívu miliárd ľudí žijúcich v chudobe rádovo väčšej než pozná tunajšia majorita.

Van Dijk pritom vychádza z toho, že **elity ako predstavitelia nadradenej sociálnej entity majú väčšie šance ovplyvňovať verejnú mysel'** (1993, s. 109). **Elitami môžeme rozumieť v užšom zmysle slova práve aj novinárov,** keďže sú v pozícii tých, ktorí majú možnosť vplývať na verejnú mienku.

Neskôr už van Dijk píše menej abstraktne, keď svoju teóriu aplikuje na menšinovo-väčšinové vzťahy s dôrazom na tzv. nové menšiny, teda na ľudí s migračným pozadím. Médiá sú podľa neho celkom prirodzene v rukách väčšiny. To je tá hierarchia, o ktorej sme už v tejto kapitole písali.

Väčšina určuje obraz reprezentovaný napríklad správami v novinách. Určuje, ako budeme menšiny vidieť, nie aké v skutočnosti sú. **Ukazuje ich totiž len do tej miery, ako ich sama vidí, či ako ich chce vidieť.** Vzniknutý obraz potom, prostredníctvom zdieľaných predstáv (reprezentácií) dominantnej skupiny o danej sociálnej skupine a vzťahoch medzi nimi, ovplyvňuje štruktúru dominancie väčšiny.

Inými slovami, ***„väčšinu toho, čo majority vedia a čomu veria o menšinách, získavajú cez diskurz a komunikáciu,"*** (Van Dijk, 1993, s. 113) **a podľa toho sa aj správajú.** Nemenej dôležitým je fakt, že sociálne skupiny mimo tej svojej „chce" väčšina vždy vidieť negatívne, a naopak, seba

Infobox 1.3. V akých procesoch sa prejavuje moc v kontexte médií informujúcich o „iných"?

Reprezentácia – to, ako vidíme svet.

Interpretácia – médiá prostredníctvom reprezentácií, ktoré šíria, ponúkajú prijímateľom obsahu vysvetlenia, učia nás ako dávať zmysel svetu, iným ľuďom a nám samotným.

Hodnotenie (evaluácia) – popri interpretovaní médiá neustále uprednostňujú niektoré témy a identity pred inými, zatiaľ čo iným prisudzujú nižšiu hodnotu. Tým prideľujú informáciám o svete, ktoré sa k nám dostávajú, určitý úsudok.

Šírenie informácie – mediálne obsahy dneška sa šíria globálne, stačí mať prístup na internet, ktorý má dnes čoraz viac ľudí na celej planéte. Mediálna interakcia dosahuje kvalitatívne celkom nových úrovní.

Gatekeeping (proces výberu informácií vpúšťaných do médií) – proces kontroly nad tým, kto a čo je zahrnuté do podávaných informácií a čie hlasy sú pritom počuť.

Nastoľovanie agendy – proces, pri ktorom médiá predostierajú témy, t. j. agendu, na ktoré sa sústredia a ktoré následne publikum vníma ako dôležité.

(O'Shaughnessyho a Stadlera, 2008, adaptované)

pozitívne (Bauman, 2004, s. 47). V sociológii totiž platí akási konštanta, že máme tendenciu vidieť iné skupiny jednoliatejšie a zároveň negatívnejšie, zatiaľ čo vlastnú skupinu vnímame ako rôznorodú a skôr kladnú.

V praxi to môžeme vidieť na výbere tém a spôsobe, akým sú prezentované. Van Dijk ako príklad uvádza udalosti na amerických predmestiach vyvolávané Afroameričanmi, prípadne v Paríži moslimami. Bývajú prezentované ako rasové nepokoje, nie ako formy protestu či odporu, zdôrazňované býva iracionálne násilie, teda stereotyp, ktorý väčšina od „nich" očakáva. Zároveň bývajú zamlčiavané hlbšie súvislosti, ktoré s témou súvisia, ako chudoba, nerovnosť, diskriminácia, policajná šikana a podobne (1993, s. 118).

Na podobné vzorce narazíme aj pri informovaní o migrácii, migrantoch a utečencoch. **Pri spravodajstve zobrazujúcom migrujúcich ľudí často vynechávame pozadie, ktoré pri informovaní o väčšinovej populácii nechýba.** Ak sa napríklad hovorí o nepokojoch na parížskych predmestiach, tak sa hovorí o etnicite, viere a násilí, a zamlčiavajú sa nelichotivé socioekonomické ukazovatele či geografická a sociálna vylúčenosť komunít. To by sa pri informovaní o väčšine nestalo.

Ako sa s našou mocou zodpovedne vysporiadať? Treba k nej pristupovať s rozvahou a analýzou. Pri vytváraní našich novinárskych výstupov na tému migrácia, ale aj pri množstve iných tém si môžeme položiť nasledujúce otázky. Tie nám pomôžu zvážiť rôzne pohľady na predmet výstupu. Môžeme ich použiť ako pomôcku pri vedomej práci s našimi stereotypmi, s predsudkami, s postojmi a s mocou, ktorou disponujeme.

Ambíciou nášho autorského tímu nie je ponúknuť vám manuál či návod. Odpovede na nasledujúce otázky poslúžia skôr ako opora pri uvažovaní o náročnejších témach a o tom, kto sme. Pomôžu nám pracovať efektívnejšie a prinášať publiku komplexnejší a vyváženejší obraz tém, ktoré ako novinári a novinárky pokrývame.

A. Všímame si našu vlastnú autorskú pozíciu človeka s určitým socioekonomickým zázemím, so svetonázorom, s rodom a zrejme aj s príslušnosťou k majorite?
B. Používame dostatočne inkluzívny jazyk? Kedy a ako používame v rôznych obmenách slová ako „my", „nás", „oni", „im"? Ako týmito slovami označujeme ľudí, o ktorých píšeme?
C. Ako sa staviame k témam a príspevkom, ktorým nerozumieme?
D. Využívame zdroje, ktoré dostatočne reflektujú rozmanité kultúry, názory a perspektívy?
E. Uvažujeme nad tým, či nepristupujeme k migrantom a utečencom ako k jednej entite a k majorite alebo k Slovensku ako k ich protikladu?
F. Využívame rôznorodé zdroje – napríklad týkajúce sa iných kultúrnych a sociálnych kontextov a pohľadov – v rovnakej miere ako zdroje, ktoré prezentujú „náš" (osobný, slovenský, väčšinový) pohľad?
G. Vyhýbame sa konštrukciám, ktoré ponúkajú „správny" alebo „nesprávny" obraz o iných kultúrach? Nesmerujeme náhodou publikum k určitému obrazu, s ktorým by sa malo stotožniť?
H. Ponúkame autentické hlasy tých, o ktorých píšeme? Poznáme kontext, v ktorom sa pohybujú?

I. Zamýšľame sa nad tým, čie hlasy sú v texte prítomné a čie nie? Prinášame aj pohľad zobrazovaných skupín? Je im poskytnutý dostatočný priestor? A ako sú osoby v našom obsahu predstavované, resp. opisované? Sú v spojení s nejakou kolektívnou identitou alebo kolektívnym označením?

J. Všímame si, akým spôsobom naše výstupy rámcujeme? Aké fotografie vyberáme, po akých nadpisoch a medzititulkoch siahame, akých respondentov oslovujeme? Aká je tonalita – zafarbenie, resp. tón nášho výstupu?

K. Skúšame hľadať nevypovedané premenné skôr, ako pristúpime na vysvetlenia vychádzajúce z našich zaužívaných predstáv o svete? Napríklad chýbajúce premenné socioekonomického či sociohistorického charakteru vs. predstavy o genetickej predispozícii k lenivosti a podobne.

L. Nereplikujeme pri vytváraní obsahu len zaužívané pravdy? Nesadne nám obsah toho, čo vytvárame, až príliš do našich predstáv o danej sociálnej skupine, t.j. migrantoch či utečencoch?

(Návojský a Ivanič, 2017, adaptované)

Pred médiami stojí v súvislosti s informovaním o najrôznejších „iných“ – od migrantov po predstaviteľov menšín – neľahká úloha. **Musia nájsť rovnováhu medzi potrebou detoxikovať inak veľmi toxickú verejnú diskusiu** (napríklad tým, že sa aktívne vyhýbajú rasizmu a neposkytujú priestor na vyjadrenie extrémistom) **a nutnosťou vyhnúť sa nechcenej či neuvedomovanej bagatelizácii obáv a strachu verejnosti**, čo by potenciálne mohlo viesť k znižovaniu ich kredibility.

Všetci, ktorí sa potenciálne výbušnými témami zaoberajú a ktorí majú moc vplývať na verejnú diskusiu, teda nielen novinári, ale z významnej časti aj politici a ďalší aktéri, by sa mali vyhnúť hrám s akoukoľvek odnožou politických kariet (tie sa naprieč Európou rôznia, ale obvykle sú spojené práve s menšinami a/alebo migrantmi a utečencami[10]). Nemali by stavať na strachu a neistote ľudí. Naopak, mali by sa vyvarovať konfrontačného a nepriateľského jazyka a skôr nabádať k otvorenému celospoločenskému dialógu. Jednoducho, mali by svoju moc využívať zodpovedne.

Ako napísal Steven Pinker, kognitívny psychológ a lingvista z amerického Harvardu vo svojej eseji na portáli Wall Street Journal (Pinker, 2018), nemáme veci ukazovať horšie, či lepšie, ale čo najpresnejšie.

Musíme si byť vedomí utrpenia a nespravodlivosti, keď sa dejú, ale takisto si musíme uvedomovať aj to, ako sa dá toto utrpenie a nespravodlivosť zmenšiť. Opačný prístup môže viesť až k volaniu po radikálnych, extrémnych „riešeniach“. A to by sme ako novinári a novinárky zaiste podporovať nemali.

V nasledujúcej kapitole sa posunieme o krok ďalej – od jednotlivca k širším celospoločenským vplyvom, ktoré majú dosah na našu prácu a pokrývanie tém spojených s migráciou.

10 Príkladom použitia migračnej karty je komunikát opísaný v texte dostupnom na tomto odkaze: bit.ly/migracna-karta. Autori analyzovaných textov nesúvisiacou zmienkou o populácii cudzincov vo švédskom Malmö nielen nasmerovali publikum k určitému vysvetleniu, a teda situáciu nejako zarámcovali, ale zároveň postupovali neeticky. Stavali na strachu a namiesto spravodajstva, teda nestranného, nezaujatého informovania o dianí, robili politiku.

Kapitola 2

Sila a moc médií

Cvičenie 2.1.

Vyberáme si témy

15 minút

„Keď o tom píšem, je to skôr niečo, čo mi zadajú editori (1). A tí mi zadajú krimi. Ako Sýrčan zabil, okradol, znásilnil (2). Záujem je skrátka o to, čo sa bude čítať, čo tých ľudí najviac dvihne zo stoličky (3). Predsa píšeme pre čitateľskú obec, ktorú poznáme, tak píšeme to, čo chcú počuť (4).“

Redaktor/redaktorka online média (Pospěch, Jurečková et al., 2019)

Postup: Uvedený citát je výrokom jedného z účastníkov alebo účastníčok výskumu, ktorý sa zaoberal spôsobom, akým pokrývajú českí, slovenskí a estónski novinári tému migrácie (viac viď Pospěch, Jurečková et al., 2019). Znovu si ho prečítajte a pokúste sa pomenovať jednotlivé javy alebo prístupy k práci (označené v citáte číslami) nasledujúcimi pojmami, ktorým sa v druhej kapitole venujeme:

- bulvarizácia a clickbait,
- rámcovanie,
- snaha byť v súlade s dominantným diskurzom,
- nastoľovanie agendy.

Popri práci na tomto cvičení porozmýšľajte nad nasledujúcimi otázkami. Pokiaľ cvičenie robíte v skupine, diskutujte o nich spoločne. Riešenie nájdete nižšie.

- Akú rolu pri tvorbe správ, pri výbere ich obsahu a formy, zohrávajú médiá, ich typ a charakter, a akú rolu zohrávame my, ako ľudia pracujúci v nich? Od jednotlivých redaktorov či reportérov po editorov a vedenie redakcií?
- Aké majú naše častokrát nevedomé rozhodnutia, týkajúce sa napríklad informovania o témach spojených s migráciou, dopady na verejnú mienku a verejnú politiku v meste, v krajine či na kontinente?

Riešenie cvičenia: 1) nastoľovanie agendy, 2) rámcovanie, 3) bulvarizácia a clickbait, 4) snaha byť v súlade s dominantným diskurzom.

Prvé myšlienky, to sú tie obyčajné, každodenné. Tie má každý. Druhé myšlienky sú myšlienky, v ktorých sa zaoberáte tým, ako a o čom premýšľate. Také myslenie majú všetci, ktorí myslia radi.

Terry Pratchett

Keď sa pred niekoľkými rokmi rozhlasová redaktorka a vysokoškolská pedagogička Trina Creighton spolu s tímom z Nebraskej univerzity pozrela na mediálne pokrytie kriminality v závislosti od etnicity, prišla k pozoruhodným záverom.

Zistila, že v Nebraske, v štáte amerického stredozápadu známom skôr kovbojmi a kukuricou než multikultúrnou populáciou[1], sa 60 % obsahu televíznych správ z Omahy, najväčšieho tamojšieho mesta, týkalo kriminality. Na tom by ešte nebolo nič zvláštne. Viac než dve tretiny z týchto 60 % krimi orientovaných novinárskych výstupov sa však zaoberali kriminalitou afroamerických mužov. A to aj napriek tomu, že spomedzi zatknutých v Omahe tvorili Afroameričania menej než tretinu (Creighton et al. 2014).

Hoci sa príklad z Nebrasky netýka priamo migrácie, úzko s ňou súvisí iným spôsobom. Otvára totiž otázku, ako vlastne dochádza k takýmto skresleniam a nevyváženému informovaniu verejnosti. Okrem úvahy, ako by podobný výskum dopadol u nás v súvislosti s tunajšími menšinami[2], by mohli našu pozornosť zaujať aj iné, hlbšie otázky:

- Prečo sa to vlastne deje?
- Akú rolu (v pozitívnom aj v negatívnom zmysle slova) pri tvorbe výstupov, pri výbere ich obsahu a formy, zohrávajú médiá, ich typ a charakter, a akú rolu zohrávame my ako ľudia pracujúci v nich? Od jednotlivých redaktorov či reportérov po editorov a vedenie redakcií?
- Aké majú naše neraz neuvedomované rozhodnutia, týkajúce sa napríklad informovania o témach spojených s migráciou, dopady na verejnú mienku a verejné politiky v meste, v krajine či na kontinente?
- Aké má verejná mienka a politická diskusia, naopak, dopady na nás a našu žurnalistickú prácu?
- A čo z toho všetkého vyplýva pre nás, novinárov a novinárky?

V druhej kapitole nadväzujeme na tú predošlú a vysvetľujeme, čo je to nastoľovanie agendy (*agenda-setting*), ako s našou prácou súvisia pojmy diskurz či rámcovanie a akú moc má jazyk a spôsob, akým ho používame.

2.1. O akých príbehoch informujeme a prečo?

Novinám sa možno nie vždy darí hovoriť ľuďom, čo si majú myslieť, ale až neuveriteľne sa im darí hovoriť im, ako o tom majú premýšľať. Svet sa rôznym ľuďom javí rôznym spôsobom podľa toho, akú mapu im nakreslili redaktori, editori a vydavatelia v novinách, ktoré čítajú.

Bernard Cohen, 1963
(In: Johnson-Cartee, 2005, s. 17)

Opísať, ako a prečo médiá informujú práve o istých a nie iných príbehoch, udalostiach, javoch či skutočnostiach, a aké to má dôsledky, sa snaží teória tzv. nastoľovania agendy, teda *agenda-settingu* (infobox 2.1.).

Práve v tejto súvislosti sme predhovor našej publikácie otvorili citátom Waltera Lippmanna z jeho takmer storočie starej knihy Public Opinion (Verejná mienka, 1922). Tento americký mediálny teoretik v nej totiž už vtedy, krátko po prvej svetovej vojne a dávno pred televíziou či internetom, pomenoval podstatu procesu nastoľovania agendy médiami. Vystihol ju, hoci dané slovné spojenie nepoužil[3] (Lippmann, 1922/1998).

Walter Lippmann, ktorý okrem iného ako vôbec prvý použil slovo stereotyp vo význame, aký mu v súvislosti s médiami prikladáme dnes (Kleg, 1993, s. 135 – 137), prišiel aj s tvrdením, že **médiá sú akýmsi hlavným medzičlánkom medzi javmi a dianím vo svete okolo nás na jednej strane a obrazmi týchto javov a diania v mysliach – alebo jeho slovami *v hlavách* – publika na strane druhej** (Lippmann, 1922/1998). Odtiaľ už k samotnej myšlienke nastoľovania agendy médiami nebolo ďaleko.

1 V celom štáte žije 4,8 % Afroameričanov, v najväčšom meste Omaha žije 13,7 % Afroameričanov.

2 Ako poukazuje napríklad kampaň Syndróm Róm, väčšina z nás si neuvedomuje, že priemerní Rómovia a Rómky žijú podobne ako väčšina, rozptýlení medzi majoritou. To sa odráža napr. aj na mediálnej reprezentácii, kedy väčšina príspevkov o rómskom obyvateľstve, v ktorých bolo identifikovateľné bydlisko respondentov, hovorila o Rómoch v osadách (Romano kher – Rómsky dom a SGI, 2017). V osadách – a teda segregovane mimo obcí – pritom v skutočnosti žije „len" približne 18 % rómskej populácie na Slovensku. V absolútnych číslach ide o približne 74 000 ľudí.

3 Téme sa venuje v prvej kapitole knihy *The World Outside and the Pictures in Our Heads.*

Infobox 2.1. Teória nastoľovania agendy

Teória nastoľovania agendy popisuje schopnosť médií ovplyvniť význam kladený na témy v rámci verejnej diskusie. Teória tvrdí, že médiá majú významný vplyv na ich publikum tým, že mu vštepujú, čo by si myslieť malo, namiesto toho, čo si myslí. **To znamená, že ak je nejaká informácia mediálne pokrývaná častejšie a v prominentnejšom priestore (napr. v lepšom vysielacom čase, lepším umiestnením na webportáli alebo v tlači, pozn. aut.), publikum bude túto informáciu považovať za dôležitejšiu.**

Väčšina výskumov na túto tému vychádza z dvoch základných predpokladov:

1. **Tlač a médiá realitu nielen reflektujú, ale ju aj filtrujú a vytvárajú.**
2. **Koncentrovanie sa médií len na niekoľko otázok a predmetov správ vedie publikum k tomu, aby dané témy vnímalo ako dôležitejšie než iné (tie, na ktoré sa médiá nekoncentrujú).**

(Wikipedia, anglická verzia, adaptované)

De facto tak **ide o nachádzanie korelácie (súvzťažnosti) medzi tým, ako médiá informujú o určitej udalosti, jave či dianí, a tým, či publikum túto udalosť, jav alebo dianie považuje za dôležité.** Tí, ktorí poskytujú informácie – a nie sú to len novinári, ale povedzme aj politici a političky – nastoľujú agendu. Inými slovami **určujú, čo je a čo nie je významné a dôležité. Mali by sme si túto schopnosť uvedomovať a nakladať s ňou zodpovedne voči spoločnosti.**

Avšak koncept, ktorý hovorí o schopnosti médií významne (v zmysle merateľne) ovplyvniť význam prikladaný tej-ktorej téme v rámci verejnej diskusie, po prvýkrát empiricky otestovala a pomenovala až dvojica teoretikov Maxwell McCombs a Donald Shaw v kvantitatívnej štúdii o amerických prezidentských voľbách publikovanej o pol storočia neskôr (1972).

Tí, testujúc spomínanú Lippmannovu tézu o *obrazoch v našich hlavách*, **našli silnú koreláciu medzi výberom tém médiami a tematickými preferenciami pomenovanými nerozhodnutými voličmi** spomedzi ich respondentov (1972). Zistili, že *„určité témy zdôrazňované médiami môžu byť prenesené do mysle verejnosti“* (Vu, Guo a McCombs, 2014, s. 670). **Ako prví tak na základe dát demonštrovali – a zároveň aj zmerali – moc médií a ich vplyv na verejnú mienku a verejnú politiku**.

Teóriu neskôr empiricky testovali stovky ďalších výskumníkov a výskumníčok v rôznych krajinách sveta a v najrôznejších kontextoch. Dodnes ju nik nedokázal falzifikovať. Samotný McCombs v článku v magazíne Journalism Studies z roku 2005 píše, že bolo veľmi povzbudzujúcou a intelektuálne stimulujúcou skúsenosťou vidieť, že ich teória sa ukázala byť empiricky platnou v tých najrôznejších kontextoch (McCombs, 2005, s. 555).

To všetko McCombsa viedlo k pomerne kategorickému tvrdeniu, že ***„novinári a novinárky významne ovplyvňujú, ako ich publikum vidí svet“*** (McCombs, 2004, s. 19). Jedným dychom však dodáva, že **vo väčšine prípadov ide skôr o praktickú stránku veci – o neodvrátiteľný vedľajší produkt potreby médií zameriavať sa v jeden deň len na určitý výber tém** (2004, s. 19). Skrátka, fyzicky by toho novinári viac nestihli, v prípade médií v dobách

pred internetom by viac obsahu do vymedzeného priestoru doslova ani nezmestili.

Napriek tejto praktickej výhrade však štúdie poukazujú aj na fakt, že to, čo sa médiá rozhodnú zverejniť, koreluje s ich vlastným videním politiky, hospodárskej politiky či kultúry. Na túto skutočnosť sa zameriavajú výskumy, ktoré pracujú s konceptom tzv. mediálnej predpojatosti, teda media bias (viď infobox 2.2.). Takisto platí a je celkom očividné, že krajiny s vyšším geopolitickým výtlakom sú mediálne viac pokrývané (McCombs, 2004, s. 19 – 20).

Infobox 2.2. Koncept mediálnej predpojatosti

Píšu médiá o určitých udalostiach, osobách a inštitúciách predpojato či nevyvážene? Touto otázkou sa zaoberá koncept tzv. mediálnej predpojatosti. Existuje viacero definícií tohto konceptu aj samotnej predpojatosti. Ide o to, že hoci môžeme pociťovať, že určité médium je predpojaté, neznamená to, že také naozaj je. Je napríklad možné, že sme neuvedomene predpojatí my sami. Preto je dôležité podložiť svoje dojmy analyticky.

Jednu z definícií priniesol americký mediálny teoretik Tim Groeling. Mediálnu predpojatosť definuje ako zobrazovanie reality, ktorá je signifikantne a systematicky (teda nie náhodne) pokrivovaná (2013, s. 133). K pokrivenému zobrazovaniu reality pritom môže dôjsť pri výbere správ (ak napr. médium mlčí o čomsi relevantnom, vtedy ide o tzv. selekčnú predpojatosť), ako aj pri ich samotnej prezentácii (ak určité informácie prezentujeme vo výrazne lepšom svetle nezodpovedajúcom realite, vtedy ide o tzv. prezentačnú predpojatosť).

Slovami legendárnej štúdie *Bad News* od Glasgow Media Group, **novinári sú „strážcami“ obsahu**, ktorí zaradia do média len to, čo uznajú za vhodné. A teda rozhodujú, o čom sa publikum dozvie (Giddens, 2013, s. 686). Avšak tu treba zdôrazniť fakt, že **potenciál daného vplyvu sa mení spolu s technológiami**. Dnes sa tak výrazne do popredia dostávajú otázky týkajúce sa vzťahu a vplyvu tradičných médií a virtuálneho sveta (Aruguete, 2017, s. 36), s celkom novými vzťahmi, štruktúrami a príležitosťami k tvorbe, šíreniu a „vyklikaniu“ obsahu aj samotným publikom (infobox 2.3.).

Iné výskumy na túto tému sa zaoberajú ďalšími rozmermi nastoľovania agendy médiami, napríklad ich schopnosťou vytvárať v mysliach publika nielen obrazy, ale aj asociácie medzi jednotlivými témami a podobne (Vu, Guo a McCombs, 2014, s. 670 – 671), čím ešte detailnejšie rozpracúvajú pôvodný koncept *obrazov v hlavách*, s ktorým pred storočím prišiel Lippmann.

Infobox 2.3. Vyklikávací mechanizmus

Tento proces predstavuje čiastočný posun v deľbe moci medzi novinárom a publikom, kedy publikum dokáže prostredníctvom tzv. vyklikávacieho mechanizmu niektoré témy rôznymi spôsobmi – napríklad zdieľaním na sociálnych sieťach – vyklikať až na hlavnú stránku, resp. zvýšiť rozšírenie obsahu aj bez aktívneho vkladu redakcie (pokiaľ sa napríklad stane virálnym). Tým sa môžu niektoré informácie vo svojom dôsledku stať „dôležitejšími" než iné.

Konkrétny výber predkladaných informácií, ktoré je vôbec možné vyklikať, má však aj naďalej v rukách novinár. Ďalšou novinkou je vplyv webu 2.0, ktorý umožňuje vytvoriť si vlastný obsah aj „nenovinárom" a „nemédiám". Ten je šíriteľný prostredníctvom sociálnych sietí, vďaka čomu sa do diskurzu dostávajú aj také mediálne obsahy, ktoré nevytvorili novinári či médiá, ale predstavitelia a predstaviteľky viac či menej zainteresovanej verejnosti.

2.2. Moc diskurzu a mediálnych rámcov

Cvičenie 2.2.

Kto objavil Ameriku? 15 minút

Postup: Vyberte si z týchto dvoch možností:

a) Krištof Kolumbus,

b) Vikingovia.

Odpoveď? Taká, ktorú „vieme" automaticky.

Ako uvádza metodik a odborník na globálne súvislosti Andrej Návojský, *„na základných a stredných školách sa učíme, že Krištof Kolumbus objavil Ameriku. Tento výklad dejín nespochybňujeme, je všeobecne akceptovaný. Rovnako ako fakt, že pre západnú civilizáciu je Kolumbus symbolom odvážneho objaviteľa, ktorého objav zmenil obraz vtedajšej Európy."* (Návojský, 2017)

No je táto skutočnosť skutočne všeobecne akceptovaná? A je to aj „pravda"? To závisí od uhlu pohľadu. A vôbec, ponúkli sme vám v kvíze dostatok odpovedí?

Pozrite si video na tomto odkaze: bit.ly/kristof-kolumbus a pouvažujte nad nasledujúcimi otázkami:

Otázky:

- Na čo poukazovalo toto video?
- Aká odpoveď v kvíze chýbala?
- Prečo sa všeobecne akceptovaná pravda o historickej udalosti, ktorú poznajú našinci, natoľko líši od tej, o ktorej hovorili predstavitelia pôvodných obyvateľov Ameriky?
- Ktorá z odpovedí je tá „pravdivá"?
- Mohli by sme takúto reflexiu o role historickej postavy aplikovať aj na mediálnu prezentáciu tém spojených s migráciou?

Ak sa na „objavenie" Ameriky pozrieme iným, kritickým pohľadom, ktorý narúša naratívy hrdinu a objaviteľa, obraz v našej hlave sa môže zmeniť. A ukáže sa iný pohľad – napríklad taký, že udalosti spojené s cestami Krištofa Kolumba sa dajú vykladať rôzne.

Napríklad aj tak, že svojimi výpravami započal brutálny spôsob zaobchádzania s pôvodným obyvateľstvom, ich vyvražďovanie a uvrhnutie do otroctva. Podieľal sa na krivdách, ktoré tamojší pôvodní obyvatelia pociťujú dodnes.

Čo z videa v cvičení 2.2. vyplýva? To, že **určité javy či udalosti môžeme interpretovať rôzne v závislosti od toho, z ktorej strany sa na ne pozeráme, resp. v akej pozícii sa nachádzame**. Zjednodušene povedané.

Uvažovať takým spôsobom neraz znamená vybočiť zo zaužívaných predstáv o svete okolo nás, čo nie je vždy jednoduché. Aby sa nám to podarilo, musíme sa na príbehy, ktoré pokrývame, snažiť **pozerať aj očami druhých a zvlášť tých, ktorí sú v danom príbehu slabší a disponujú menšou alebo žiadnou mocou**. Nie ich zvýhodňovať, len dať im hlas, ktorý im ako subjektom (mediálnej) informácie prináleží. A práve o tomto nazeraní inými očami a hľadaní iných pohľadov píšeme viac v nasledujúcich riadkoch.

Diskurz a jeho moc

Priamka, ktorú prehlásil za svoje kráľovstvo a v ktorom plynul jeho život, tvorí nielen celý Svet, ale aj Priestor. Nakoľko sa nemohol pohybovať inak než v jednej línii ani vidieť mimo nej, nedokázal si predstaviť nič, čo by ju presahovalo...

Kráľ: Predveďte mi, prosím, to zľava doprava.

Ja: Bohužiaľ, nemôžem, museli by ste celkom vystúpiť z Priamky.

Kráľ: Vystúpiť z Priamky? Zo Sveta? Z Priestoru?

Ja: Nuž áno. Z vášho sveta. Z vášho priestoru. Váš priestor totiž nie je skutočný. Skutočným Priestorom je Plocha, kdežto váš priestor je len Priamka.

Edwin A. Abbott, 2013 (1884), s. 75 – 76, 83

To, ako vnímame svet okolo nás, je výslednicou množstva rôznorodých vplyvov. Počnúc tým, z akej pochádzame kultúry (v tom najširšom zmysle slova), po socioekonomické pozadie, z ktorého sme vzišli a v ktorom dnes žijeme, až po konkrétnu životnú situáciu, v ktorej sa práve nachádzame. Svoj vplyv majú aj predsudky a predpojatosť („pravdy“, ktoré sú vopred dané). To nám pomáha vytvárať si rámce a príbehy, ktoré nám pomáhajú dávať zmysel svetu okolo nás.

Na naše vnímanie sveta vplýva naše nadobudnuté vzdelanie, naša viera či iné presvedčenie, rod, naše kontakty s ľuďmi z iných kultúr či naše spoločenské zázemie (v najširšom zmysle slova; napríklad vrátane politického usporiadania a vôbec, spôsobu politiky okolo nás, vplyvu tradičných alebo moderných inštitúcií a podobne). A napokon, na **naše vnímanie do tej či onej miery vplývajú práve aj médiá, ktorých sme zároveň my sami súčasťou**.

Môžeme tak, aj na základe poznania teórie o nastoľovaní agendy (infobox 2.1.), bez obáv povedať, že **ľudia si svoju predstavu o svete (s dôrazom na slovo predstava) do značnej miery formujú na základe informácií, ktoré sa k nim dostanú z médií**, teda od novinárov a novinárok. Spôsob rámcovania informácie médiami tak môže celkom zmeniť to, ako spoločnosť vníma určitú tému či príbeh.

Ako sme si povedali v predošlej kapitole, netreba zabúdať, že **aj novinári a novinárky sú len ľudia**. A tak nás nemôže prekvapiť, že všetky spomínané vplyvy – vrátane médií, ktorých sme sami súčasťou – vplývajú aj na našu vlastnú predstavu o svete. A čím viac sme si vedomí toho, ako naše predstavy vznikajú a že vôbec existujú, tým viac dokážeme s touto dôležitou informáciou pracovať.

Okľukou sa tak dostávame k tomu, **čo by sme vychádzajúc zo sociológie mohli nazvať diskurzom, teda akýmsi určujúcim rozmerom, ktorý určuje podstatu našej predstavy o svete**. Podľa Giddensa, diskurzy *„vytyčujú okolo subjektov hranice, ktoré limitujú to, čo o subjektoch môže byť **rozumne** (podčiarknuté a zdôraznené autorským tímom, pozn.) povedané“* (Giddens, 2013, s. 685). **Diskurz teda vopred určuje štruktúru a okraje debaty, určuje podmienky a pravidlá vytvárania a vnímania pravdy**. Dalo by sa tak dokonca povedať, že určuje, čo si vôbec smieme myslieť.

Diskurz, v ktorom žijeme a myslíme, tak tvorí akési „okuliare“, ktoré viac nevedome než vedome používame pri nazeraní na svet. Či už sú to napríklad „okuliare“ väčšinového obyvateľa krajiny pri pohľade na cudzincov či predstaviteľov menšiny, alebo povedzme „okuliare“ predstaviteľa strednej vrstvy pri pohľade na vylúčené komunity a ľudí v nich, „okuliare“ človeka z vidieka pri stretnutí s človekom z mesta, „okuliare“ veriaceho a neveriaceho.

Problémom je, že sa diskurz, teda okuliare, ktoré používame pri nazeraní na svet, môže ľahko stať dominantným a akceptovaným, „bez otázok“. Automaticky, postojom: *Veď to vie predsa každý!* Nie je pritom náhodou, že **dominantnými sa obvykle stávajú tie „okuliare“, ktoré reprezentujú vnímanie (a záujmy) ľudí a skupín ľudí, disponujúcich v rámci spoločnosti vyššou mierou moci**. V našom prípade to môže byť väčšinová spoločnosť vs. cudzinci prichádzajúci do krajiny. Iným príkladom je vnímanie menšiny väčšinou, vnímanie ľudí trpiacich chudobou predstaviteľmi strednej či vyššej vrstvy a podobne.

Z poznatkov z teórie o nastoľovaní agendy pritom vieme, že novinári a novinárky **dokážu ovplyvňovať postoje a názory publika**, teda to, čo si o niečom myslí a ako si to interpretuje, de facto to, v akom diskurze žije a „myslí“ svet okolo seba. Z toho môže vyplynúť **špecifická vlastnosť diskurzov, a to, že nie sú len čírym odrazom reality, šírením poznania, myšlienok či obrazov, ktoré určujú, ako vnímame svet, ale zároveň sú aj formujúcimi nástrojmi, ktoré realitu – napríklad vo forme politických rozhodnutí – aj samé konštruujú** (infobox 2.4.).

Infobox 2.4. Sila bezpečnostného a/alebo administratívneho diskurzu

Na Slovensku mohol tzv. bezpečnostný diskurz, spojený s udalosťami v rokoch 2015 a 2016 (zužovanie témy na otázky bezpečnosti, ochrany hraníc, terorizmu či ohrozenia, ktorý šírili primárne predstavitelia vtedajšej vládnej strany Smer-SD, ale aj iné subjekty), prispieť k tomu, aby parlament po voľbách v roku 2016 dokázal bez odporu verejnosti prijať tzv. protiteroristický balíček. Ten dal viac kompetencií polícii a ďalším zložkám a vystavil riziku porušovania práv nielen migrantov žijúcich na Slovensku, ale aj všetkých obyvateľov krajiny (Kriglerová a Chudžíková, 2016, s. 5).

Na rozdiel od Slovenska sa maďarskej vláde podarilo získať podporu väčšej časti médií. Provládne médiá, na ktoré má vládna strana priamy vplyv (v roku 2019 tvorili až štyri pätiny tamojšieho mediálneho trhu), okrem iného dostali manuál, ako pokrývať tému migrácie, aký slovník či aké fotografie používať, ako správy rámcovať. Tým, že médiá utečencov a migrantov vo svojich výstupoch – na želanie vlády – prezentovali ako nebezpečenstvo či ohrozenie, mohli prispieť k víťazstvu Viktora Orbána vo voľbách v roku 2018 (Nolan, Walker, 2018).

Ďalším príkladom je Veľká Británia. Tamojší politici – vrátane ministra práce a dôchodkov – pri obhajobe škrtov v sociálnej oblasti operovali výrazom „vyciciavači sociálnych dávok" (benefit scroungers). Ten pojem sa pritom do verejného diskurzu dostal z kontroverznej reality show Benefit Street (Price, 2014).

Takéto „okuliare", určitú šablónu, cez ktorú „myslíme" svet, máme vždy. **Zákonite žijeme v určitom diskurze. Ide tak skôr o to, aby sme si ho začali uvedomovať a brať ho do úvahy. Uvedomovať si spôsob, akým a prečo „myslíme" svet, a ako to ovplyvňuje náš prístup k príbehom a udalostiam, o ktorých informujeme naše publikum.**

Platí totiž, že médiá aj my, novinári a novinárky v nich, máme prirodzenú tendenciu svoje výstupy stavať na spomínaných ustálených predstavách o svete, a tým ich ďalej podporovať. A to nie na základe hlbšieho analytického úsudku, ale skrátka preto, lebo to tak „je".

De facto tak často nevedomky šírime informácie vystavané na určitom vnímaní sveta a len málokedy sa tomu snažíme vedome a systematicky vzdorovať. Zložiť si „okuliare" a hľadať iné perspektívy. Migrácia a jej mediálna prezentácia je pritom oblasť, pri ktorej sa absencia schopnosti „skladať si okuliare z očí" prejavuje veľmi vypuklo.

Je preto dôležité porozumieť, ako a prečo sú informácie rámcované tak, a nie inak, a na akom diskurze a moci rámce stoja. A treba si uvedomiť, ako sa to týka nás, ktorí pracujeme v médiách. **Ak sa nám to podarí, môžeme sa naučiť rámcovať informácie s rozvahou tak, aby sme nášmu publiku dokázali prinášať komplexný, presný, nuansovaný a vyvážený mediálny obsah, ktorý mu umožní podloženejšie informované rozhodnutia o výzvach, ktorým ako obyvatelia našich krajín a celej planéty čelíme**.

Našťastie, snaha vedome pracovať s našimi zaužívanými predstavami o svete je zábavná a intelektuálne stimulujúca. Môže človeka baviť. A je pritom prakticky jedno, či túto nadobudnutú schopnosť použijeme pri

informovaní o migrácii či iných globálnych výzvach a vôbec, pri svojej novinárskej práci, alebo ju aplikujeme pri myslení vo všeobecnosti.

Zamyslime sa teda spoločne nad otázkami:

- Je problém, ak nejaký diskurz dominuje verejnej diskusii?
- S akou reakciou by sme sa potenciálne stretli, ak by sme vo svojich výstupoch vybočili z dominantného diskurzu? Môžu negatívne reakcie viesť k sebaregulácii až k autocenzúre?
- Nesieme ako novinári a novinárky zodpovednosť za šírenie určitého dominantného diskurzu? Ak áno, mali by sme s tým niečo urobiť?

Cvičenie 2.3.
Obrazy v našich hlavách

15 minút

Literárnejší pohľad na obrazy v našich hlavách a na diskurz, v ktorom žijeme a „myslíme" svet, sprostredkuje video nigérijskej spisovateľky Chimamandy Ngozy Adichie, v ktorom upozorňuje na tzv. nebezpečenstvo jedného príbehu. Pre našu tému je najdôležitejších prvých osem a pol minúty, ale oplatí sa ho vidieť celé: bit.ly/danger-of-single-story-en.

Otázky:

- Aký diskurz o Afrike podľa autorky dominuje?
- Aký obraz Afriky máme u nás na Slovensku?
- Ako sa to týka našej práce?

Cvičenie 2.4.

Kontext a kritika

15 minút

Autor fotografie: Michael Hafner

Postup:

Krok I. Pozrite sa na fotografiu a na tieto alternatívne popisky:

1. Boda, Kampala, Uganda.
2. Bežný deň v Kampale, Uganda.

Odpovedzte na nasledujúce otázky: Čo ste sa z týchto popisiek dozvedeli? Bola informácia v nich dostatočná? Ako orámcovala situáciu? Čo by ste si mysleli na základe druhej popisky? Ako by reflektovala či menila súčasný obraz, stereotyp o lenivých a ležérnych Afričanoch? Nezapadala by teda do určitého dominantného diskurzu o určitých ľuďoch a krajinách?

Krok II. Teraz si pozrite tretiu popisku a uvažujte o otázke uvedenej na konci cvičenia:

3. Čakanie na klientov. Vodič dopravného prostriedku boda, ktoré slúži ako miestny taxík. Kampala, Uganda.

Odpovedzte na nasledujúcu otázku: Zmenil sa váš pohľad na danú situáciu? V čom je rozdiel?

(Návojský, 2014, adaptované)

Rámce ako výplň diskurzu

S diskurzom ako rozmerom, ktorý predurčuje našu predstavu o svete, úzko súvisí takzvané diskurzívne rámcovanie, prípadne len rámcovanie, mediálne rámcovanie a podobne. Takéto diskurzívne rámcovanie je totiž súčasťou každej komunikácie, a teda prirodzene aj mediálnej prezentácie. Dalo by sa povedať, že prepája diskurz s médiami.

O čo ide? Ide o **zasadenie diskurzu a jeho prvkov do určitého kontextu pojmov a symbolov postavených na tom, čomu ľudia rozumejú, čo im je jasné akoby samo od seba**. Napríklad, Afričania sú leniví a ležérni (to vie každý, nie?) a migranti sú skrátka takí a nie iní, od prírody rozhodnutí čerpať sociálne dávky a zároveň pripravení brať nám prácu.

Spomeňme si na teóriu o nastoľovaní agendy. Teóriu rámcovania *(framingu)* môžeme zaradiť do tzv. druhej úrovne teórie nastoľovania agendy *(second-level agenda setting theory)*, o ktorej McCombs hovoril ako o schopnosti vytvárať v mysliach ľudí nielen obrazy, ale aj asociácie. A tak zatiaľ čo nastoľovanie agendy na prvej úrovni spájame s témami, ktoré médiá či novinári preferujú a selektujú, rámcovanie ide o úroveň ďalej a popisuje, ako a prečo médiá vybrané témy popri selekcii informácií týmto výberom rámcov aj interpretujú, a tým nám v podstate „predžúvajú" spôsob, akým na danú udalosť či tému nahliadať (Hurtíková, 2017, s. 153).

Sociológ Erwing Goffman pritom poukázal na dva aspekty rámcovania. Prvým z nich je princíp, ktorý vyjadruje citát: *„Pozorovatelia aktívne premietajú svoje referenčné rámce na svet v ich bezprostrednom okolí."* (Goffman, 1986, s. 39). **Na existujúci svet si premietame svoje predstavy o ňom.**

Príkladom takéhoto premietania predstavy na existujúci svet je naša predstava Orientu. Brilantne to popísal Edward Said v klasickej štúdii *Covering Islam* zameranej na analýzu mediálnej reprezentácie islamu, islamského sveta a ľudí v ňom. Obraz, ktorý o Oriente máme, sme si vytvorili sami (sami v zmysle spoločnosti, v ktorej žijeme). Aladin, príbehy tisíc a jednej noci, vodné fajky a háremy, svet úplne opačný ako ten náš v Európe, éterický, tajomný, no zaostalý a nespoľahlivý, zo svojej orientálnej prapodstaty nevhodný na demokraciu ani na uplatňovanie ľudských práv. Výsledkom nášho vnímania Orientu je rozprávka či tragédia, ktorá nezodpovedá realite. Tento nesúlad s realitou nám však pri podávaní správ o Blízkom východe nevadí, keď bez problémov vychádzame z práve tak orámcovaných východísk. Podobne pristupujeme aj k rámcovaniu iných častí sveta.

Goffman pomenoval aj ďalší dôležitý aspekt pri rámcovaní. **Podobne ako samotný diskurz, nebývajú rámce využívané vedome.** Ak v nich žijeme, ani si ich neuvedomujeme. Funguje to presne tak, ako pri rámcovaní Orientu, dejov a príbehov spojených s migráciou či s domnelo lenivými Afričanmi, ako sme si ukázali na cvičení 2.4.

Ide o automatizované zasadzovanie situácií do konkrétnych rámcov na základe nášho presvedčenia, skúseností, znalostí, postojov či názorov.

Teda do diskurzu, v ktorom žijeme a „myslíme“ svet. Fakt, že nejde o nutne objektívne skutočnosti, pritom nehrá rolu.

Podľa Roberta Entmana rámcovanie znamená *„vyberať aspekty vnímanej reality a robiť ich tak v rámci komunikovaného textu (textom nie je myslený len písaný text, pozn. aut.) viditeľnejšími, a tým podporiť určité zadefinovanie problému, jeho kauzálnu interpretáciu, morálnu evalváciu a/alebo zvažovanie odporúčaní spojených s opisovanou otázkou.“* (Entman, 1993, s. 52).

Ide teda o výber určitých aspektov, ktoré v rámci komunikácie zdôrazníme, vďaka čomu konštruujeme vybraný výsek reality (infobox 2.5.).

Napríklad pri mediálnom pokrytí udalostí z roku 2015, kedy sa Európou presúvali státisíce ľudí, bolo zvykom ich prezentovať ako administratívnu záťaž, výzvu pre políciu alebo ako samotnú krízu. Zároveň boli prehliadané príčiny migrácie v krajinách pôvodu – to mohlo vyvolať vo verejnosti dojem, že utečenci sú vlastne príčinou, nie dôsledkom migračnej krízy. (Tkaczyk et al., 2015[4]).

Inými slovami, **vedome či nevedome nasmerujeme pozornosť publika k určitým prvkom príbehov a k ich určitej konkrétnej interpretácii, čo najďalej od možných alternatívnych interpretácií.** Vidíte v tom novinársku prácu? Dobre robíte.

Infobox 2.5. Rámce, rámce, samé rámce

Svoje pri rámcovaní zohráva napríklad výber respondentov. Ak si vyberáme cielene policajtov, bezpečnostných analytikov či ministra vnútra, tak situáciu zarámcujeme celkom inak (bezpečnosťou v rámci bezpečnostného alebo aj sekuritizačného diskurzu), než keď položíme otázky odborníkom a odborníčkam zaoberajúcim sa podstatou a príčinou daných javov – v tomto prípade sociológom, humánnym geografom, sociálnym pracovníkom, humanitárnym pracovníkom či odborníkom na ľudské práva (sociálny, humanitárny diskurz).

Informáciu môžeme taktiež rámcovať aj zvoleným jazykom, výberom metafor, prirovnaní, synoným, výberom podstatných mien a ich prívlastkov či prídavných mien, používaním činného vs. trpného rodu a podobne.

Rámcovať môžeme aj celkový podávaný naratív[5] – napríklad naratív postavený na víťazoch a porazených, naratív postavený na odhaľovaní neprávostí a podobne (Project for Excellence in Journalism a Pew Research Centre, 1998), čo nasmeruje publikum k určitému spôsobu uvažovania o predmete informácie.

Skrátka, **možností rámcovania je viacero a nie všetky môžeme poznať. Práve preto je dôležité si jeho existenciu uvedomovať a vypestovať si naň citlivosť. To sa nám, žiaľ, nie vždy darí.**

Cvičenie 2.5.
Výsek reality

15 minút

Postup: Pozrite si dve nasledujúce twitterové správy doplnené fotografiami, ktoré vydali na svojich profiloch dve veľké tlačové agentúry (AP a AFP) počas hurikánu Katrina v americkom New Orleans v roku 2005. Odpovedzte na otázky na konci cvičenia.

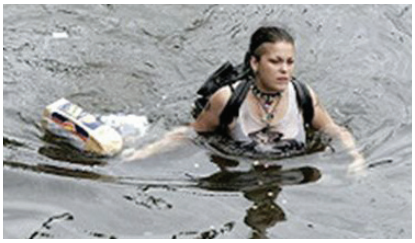

Dvaja obyvatelia New Orleans sa brodia v hlbokej vode potom, ako NAŠLI chlieb a vodu z miestnych potravín. (AFP)

Mladík sa brodí hlbokou vodou potom, ako VYRABOVAL potraviny v New Orleans. (AP)

Otázky:

- Skúste si sami pre seba povedať, v čom sa tieto dva obrázky a ich popisky líšia, akým spôsobom rámcujú podávané príbehy?
- Aké prvky zdôrazňujú? Aké prvky naopak zamlčiavajú?
- Prečo sa novinári rozhodli popísať tie situácie tak, ako to urobili?
- Spravili to vedome, alebo nie?

4 Výskumný tím pod vedením Jakuba Maceka na Masarykovej univerzite v Brne realizoval výskum mediálneho pokrytia utečeneckej krízy. Okrem iného prišiel k výsledku, že prichádzajúci ľudia zvyknú byť prezentovaní ako administratívna záťaž, výzva pre políciu či kríza samotná, zatiaľ čo sú príčiny v krajinách pôvodu prehliadané. To môže v divákoch vyvolávať dojem, že utečenci sú vlastne príčinou, nie dôsledkom – z viac než 500 televíznych reportáží sa primárne príčinami nezaoberala ani jedna (Tkaczyk et al., 2015).

5 Naratívom je mienené „rozprávanie, príbeh (individuálny, skupinový, národný, historický a pod.), v ktorom sa fakty a ich interpretácia podriaďujú istému zámeru." (Slovník súčasného slovenského jazyka, 2015).

Médiá a ľudia pracujúci v nich hrajú prostredníctvom procesov nastoľovania agendy a gatekeepingu významnú rolu pri ovplyvňovaní diskurzu a toho, aké rámce tento diskurz vypĺňajú. Nanešťastie, pokiaľ ide o migráciu, často prevažujú negatívne rámce a naratívy nad tými vyváženými.

Vždy, keď ako novinári vytvoríme nejaký obsah, vyberáme si (či už vedome, alebo nevedome), ako ho rámcovať. **Sme to my, kto v menšej či väčšej miere definuje realitu výberom interpretácií javov a udalostí tým a nie iným spôsobom, a tak smeruje publikum určitým a nie takým smerom, ktorý by mohol byť v rozpore s našou hoci aj neuvedomovanou predstavou o svete,** s naším diskurzom, v ktorom a ktorým reflektujeme svet. To je veľká zodpovednosť, ktorú si treba uvedomiť a pracovať s ňou, napríklad prostredníctvom vedomej snahy o vyváženosť a vďaka uvedomeniu si vlastnej pozície v spoločnosti.

V konečnom dôsledku tak premietame svoj vlastný obraz sveta na realitu okolo nás, a to nezávisle od toho, či je jeho odrazom, alebo len našou viac či menej presnou predstavou tohto odrazu. Zdieľame ho s naším publikom, ktorému tak pomáhame formovať to, ako vidí svet.

Nechápte nás pritom zle. Nesnažíme sa povedať, že rámcovanie nie je prirodzené či žiaduce. Naopak. Keď napríklad píšeme článok či vytvárame iný komunikát, ten nepozostáva z neutrálnych viet a faktov, ale jednotlivé vety na seba nadväzujú a dovedna predstavujú určitú interpretáciu daných informácií.

Mediálna teoretička Hana Hurtíková upozorňuje, že rámcovanie nemožno vnímať apriori negatívne. Ak by sme vo svojich výstupoch neinterpretovali, publikum by sa v množstve komplexných informácií ľahko stratilo a časom by radšej prešlo k inému médiu. Takému, ktoré by sa interpretovaniu nebránilo. Aj vďaka rámcovaniu tak môže publikum pokrývanej veci lepšie porozumieť, a to aj napriek tomu, že niektoré časti z celostného obrazu chýbajú (2017, s. 154).

Aj to má však svoje medze. Upozorňuje na ne napríklad známy filozof, esejista a odborník na pravdepodobnosť Nassim Nicholas Taleb v knihe *Čierna labuť* (Taleb, 2011). Ľudia podľa neho trpia obsesiou štruktúrovať informácie do určitého radu – do určitého diskurzu – a hľadať v nimi štruktúrovanej skrumáži informácií kauzalitu. Nevedomky, avšak na základe určitých sociokultúrnych východísk, tak podľa Taleba tvoríme tzv. naratívne štruktúry (či diskurzy?), ktoré nám umožňujú redukovať rozmery reality.

Následkom toho máme pocit, že sme informácii porozumeli o čosi viac. Na rozdiel od Hurtíkovej tak Taleb tvrdí, že prostredníctvom redukcie komplexnosti informácií o udalosti nie sme nutne zorientovaní lepšie, len nadobúdame tento dojem. Hoci je snaha redukovať rozmer pokrývanej reality prirodzená, môže nás doviesť k chybným záverom a mylným interpretáciám okolitého sveta. Taleb na túto redukciu upozorňuje aj v súvislosti s médiami – tie sa podľa neho síce usilujú prinášať fakty, ale ich vplietaním do naratívnych štruktúr môžu interpretovať kauzalitu nesprávne a realitu tým skresľovať (2011, s. 85 – 88, 92 – 93).

Cvičenie 2.6.
Ako (ne)rámcovať I

20 minút

Postup: Predstavte si, že píšete článok o integračnej politike cudzincov. Koho by ste oslovili? Akých respondentov a prečo? Aké štúdie by ste citovali? Nemusíte hľadať konkrétne mená či štúdie, stačí si ich určiť typologicky. Svoj postup porovnajte s článkom, ktorý nájdete na tomto odkaze: bit.ly/integracia-cudzincov.

Otázky:

- Akých respondentov zvolila autorka článku? A akých vy?
- Akú atmosféru získal jej článok vďaka výberu respondentov? Kam to článok (a jeho publikum) nasmerovalo?
- Aké slová autorka volila?
- Ako na vás pôsobia rozdielne „reality" v oboch textoch – vo vašom hypotetickom texte a v texte uvedenom ako príklad?
- Ako inak by mohol článok vyzerať, keby si autorka vybrala iných respondentov a iné zaslovnenie?

Infobox 2.6. Rámcovanie informácií o migrácii

Rámcovaním informácií o migrácií (ale aj fake news) sa zaoberá aj John Oliver vo svojej show Last Week Tonight. Podstatné z pohľadu rámcovania sú prvé tri až štyri minúty, no je tam toho na pozretie viac. Video nájdete na tomto odkaze: bit.ly/framing-video. Pozrite si ho a pokúste sa odpovedať na nasledujúce otázky.

- Aké pojmy na označenie migrujúcich ľudí používali médiá vo vašej krajine v rokoch 2015 až 2016? Aké používajú dnes?
- Aký dopad na publikum a vnímanie migrácie má, ak médiá, ale aj politici používajú na označenie migrujúcich ľudí slová ako je roj *(swarm)*, prípadne záplava a podobne?
- Viete pomenovať ďalšie slová a slovné spojenia, ktoré sú používané v médiách vo vašej krajine? A akú tonalitu tieto slová majú?

Rámcovanie migrácie a migrantov slovami spojenými so živelnými pohromami (záplava, vlna, cunami) či živočíšnou ríšou (svorka, húf) týchto ľudí nielenže dehumanizuje, ale zároveň posúva pozornosť publika od určitých vysvetlení, vnucuje mu predstavu, že samotní migrujúci ľudia sú príčinou problémov, a nezameriava pozornosť na skutočné problémy, akými sú chudoba či konflikty.

Na čo si dať pozor pri rámcovaní migračných tém?

- **Na jazyk, ktorý používame (lexiku, výrazové a štylistické prostriedky a pod.)** – je významnou súčasťou mocenských vzťahov väčšiny a menšiny, resp. predstaviteľov „iných“, medzi ktorých môžeme zaradiť aj migrujúcich ľudí. Preto nikdy neberme výber slov na ľahkú váhu. Príkladom je výber slov označujúci skupinu cudzincov a cudziniek, ktorý v sebe nesie určitý náboj. Vyvarujme sa preto napríklad pojmom spojeným so zvieracou ríšou či živelnými pohromami. Pojmy spojené so zvieracou ríšou totiž dehumanizujú tých, ku ktorým sa vzťahujú a živelné pohromy vzbudzujú strach a obavy. (viac v 4. kapitole).
- **Na správnu terminológiu** – nazývajme javy, skutočnosti, skupiny ľudí aj jednotlivcov správnymi názvami. Neznalosť spôsobuje terminologický chaos a potenciálne prispieva k mylným interpretáciám a záverom (zvlášť v súvislosti s nasledujúcim bodom).
- **Na štatistiky** – interpretácia čísel pri témach spojených s migráciou môže byť ešte zradnejšia než pri bežnej populácii. Treba napríklad dôsledne rozoznávať, kto je kto (migrant, utečenec, žiadateľ o azyl atď.), aby sme porovnávali porovnateľné.
- **Nerobiť zo subjektov objekty** – o migrantoch a utečencoch by sme nemali písať bez migrantov a utečencov. To však neznamená, že postačí, ak si za respondenta zvolíme napríklad človeka, ktorý sa nachádza v utečeneckom tábore, prípadne žiadateľa o azyl. Naopak, tým by sme mohli prispieť k rámcovaniu týchto sociálnych skupín určitým a nie iným spôsobom. Osloviť by sme preto mali podľa možností relevantných odborníkov a odborníčky s migračným pozadím (t. j. takých, čo majú osobnú skúsenosť s migráciou), čím prispejeme k vyváženejšiemu rámcovaniu.
- **Na fotografie a ďalšie ilustračné prvky** – nemali by sme vyberať také, aké očakáva naše publikum, ale také, ktoré reflektujú realitu. Napríklad pri informovaní z Grécka by sme nemali cielene vyberať zábery nahnevaných mladých mužov, keď vieme, že na gréckych ostrovoch tvoria ženy a deti až dve tretiny obyvateľstva utečeneckých táborov. Podobným prešľapom je používanie ilustračných záberov z iných oblastí alebo z iného obdobia či kontextu. Takisto by sme mali brať do úvahy ľudskú dôstojnosť zobrazovaných a pýtať sa sami seba, či by sme zverejnili podobnú fotografiu, ak by zachytávala niekoho z nášho okolia či z našej sociálnej skupiny. Nie? Tak prečo to robíme iným?
- Mali by sme si uvedomiť, že **stereotypy a boj proti nim pripomínajú chôdzu po tenkom ľade** – niekedy môže aj naša úprimná snaha proti nim bojovať nechcene podporiť ich ďalšie šírenie.

Cvičenie 2.7.

Identifikujme diskurz a rámcovanie

20 minút

Postup:

Krok I. Pozrite si video na tomto odkaze: bit.ly/utecenci_v_madarsku.

Krok II. Odpovedzte na sériu nasledujúcich otázok. Pomôžu vám identifikovať diskurz, na ktorom autor stavia, a rámce, ktoré používa:

1) **Kto je autor,** odkiaľ je a smerom **ku komu hovorí**? Hovorí to, čo prijímateľ obsahu očakáva? Vychádza z dominujúceho diskurzu v krajine?
2) **Čo hovorí? S čím** by sa mal divák stotožniť? **K čomu** nás autor smeruje? Ako vyberal zábery, ako ich popisoval, s akými respondentmi nás zoznámil?
3) **A čo, naopak, nehovorí?**
4) **Ako autor hovorí?** Analyzujte jazykové kategórie: aký jazyk používa, akým tónom popisuje kľúčové postavy a udalosti?
5) **Aká je pozícia autora a jeho posolstva v širšom kontexte,** napr. v domácom či v európskom?
6) **Spomína autor kontext?** Príčiny? Súvislosti?

Krok III. Reflexia

Autor publikum smeroval jedným smerom, neposkytoval mu alternatívne a predovšetkým podloženejšie vysvetlenia.

Celkom vynechal kontext, nevenoval sa príčinám ani súvislostiam, iba zo svojej pozície (moci novinára) na realitu projektoval vlastnú predstavu o zobrazovanej realite.

Vybral si pritom určité prvky príbehov, zatiaľ čo iné vynechal. Používal jednostranný a nevyvážený jazyk, postavy a ich činnosť popisoval a priori negatívne, napríklad kúrenie karimatkami prezentuje, akoby tým ľuďom nemohlo byť zima a nemali inú možnosť.

Jeho výpoveď zapadla do konkrétneho dominantného diskurzu v Českej republike, tamojšie publikum dostalo to, čo očakávalo. Viac ako informáciou o danom mieste a ľuďoch bol jeho výstup ukážkou vopred štruktúrovanej a limitovanej, určitým spôsobom orámcovanej predstavy o danej situácii.

2.3. Zákonné normy a novinárska etika v súvislosti s pokrývaním migračných tém

Závery z rôznych častí sveta sú si až prekvapivo podobné: novinárska práca je pod tlakom slabnúcej ekonomiky médií, agenda správ sa riadi politickým vplyvom a oportunizmom, rastie nebezpečenstvo prejavov nenávisti, stereotypizácie a vylúčenie utečencov a migrantov zo spoločnosti. Zároveň sme sa ale stretli aj s inšpiratívnymi príkladmi dôkladnej, citlivej a etickej žurnalistiky, ktorá preukázala schopnosť sa do obetí vcítiť.“

Ethical Journalism Network, 2016

Práve inšpirujúce príklady z citátu sú tým, na čo by sme sa mali ako novinári a novinárky pozerať. Ich realizácia stojí na uplatňovaní novinárskej etiky a zákazu diskriminácie. Ten je oblasťou, kam môžeme v rámci novinárskej etiky zaradiť aj otázky spojené s mediálnym pokrývaním migrácie.

Od dohovorov OSN po našu klávesnicu

Novinárska etika je v jednotlivých krajinách a ich právnych a/alebo novinárskych stavovských systémoch ukotvená na viacerých úrovniach, od medzinárodnej po osobnú úroveň novinára či novinárky.

Princíp antidiskriminácie (v tom najširšom zmysle slova) je súčasťou medzinárodných dokumentov, akými sú *Všeobecná deklarácia ľudských práv, Charta základných práv Európskej únie* či *Dohovor OSN o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. Osobitne sa etike v žurnalistike venovala aj *Deklarácia UNESCO o masmédiách* (1978) a *Parížska deklarácia* (1983). Tieto dokumenty, za ktorými stáli viaceré novinárske asociácie

a ktoré stáli na základoch medzinárodného práva, demokracie a nezávislosti, pomohli zadefinovať východiská novinárskej etiky ešte presnejšie.

Na princípy obsiahnuté v medzinárodných dokumentoch sa následne, v rámci hierarchie právnych noriem, odvolávajú ústavy, resp. ústavné poriadky, jednotlivých krajín, ktoré v sebe mávajú obsiahnuté aj pasáže venované antidiskriminácii. Tie sa síce môžu v prvom rade týkať menšín – dokumenty zvyknú menšinám garantovať prinajmenšom to, že už samotná príslušnosť k ich skupine nesmie byť ich členom na ujmu –, ale v našom kontexte sú aplikovateľné aj na migrantov či utečencov.

Právnu úroveň uzatvára takzvaná antidiskriminačná legislatíva, ktorá je v prípade krajín Európskej únie súčasťou tzv. *acquis communautaire,* teda súboru európskych právnych noriem, ktoré členské krajiny museli prijať do svojej legislatívy. Ten priamo a konkrétne definuje a zakazuje diskrimináciu, okrem iného na základe etnickej príslušnosti, viery či pôvodu, a umožňuje sa jej brániť. Zákaz diskriminácie platí aj pre médiá a novinárov.

Z právnej dimenzie sa potom dostávame o úroveň nižšie, na úroveň stavovských organizácií, resp. samotných médií. V ich prípade sa stretávame s tzv. etickými kódexmi. Tie neraz okrem zákazu diskriminujúcej novinárčiny obsahujú aj rôzne návody, ako sa vyhnúť používaniu ponižujúceho a nenávistného jazyka, ako citlivo pristupovať k respondentom a respondentkám v rozhovoroch, ako pracovať s obrazovými materiálmi a ich popiskami, ako prinášať vyvážený obsah a podobne.

Obvykle sa kódexy nezaoberajú explicitne migráciou, ale ako dokladá nasledujúci výber článkov z roku 2015, existujú aj výnimky. Debatu vtedy v hektickom období tzv. utečeneckej alebo migračnej krízy otvorila katarská televízia Al Jazeera, ktorá sa rozhodla o ľuďoch neregulovane migrujúcich Stredomorím hovoriť výlučne ako o utečencoch. K diskusii sa následne pridali viaceré významné mediálne domy a ešte o čosi neskôr aj odborná komunita. Chronológiu diskusie si môžete pozrieť v nasledujúcich textoch – ide o výber najčastejšie dohľadateľných zdrojov:

1. Al Jazeera – *Why Al Jazeera will not say Mediterranean ‚migrants‘* – Malone, B. (20. 8. 2015): bit.ly/migration-aljazeera.
2. The Washington Post – *It is time to ditch the word ‚migrant‘* – Taylor, A. (24. 8. 2015): bit.ly/migration-wp.
3. The New York Times – *Migrant or Refugee? There Is a Difference, With Legal Implications* – Sengupta, S. (27. 8. 2015): bit.ly/migration-nyt.
4. BBC News – *The battle over the words used to descri be migrants* – Ruz, C. (28. 8. 2015): bit.ly/migration-bbc.
5. The Guardian – *We deride them as ‘migrants’. Why not call them people?* – Marsh, D. (28. 8. 2015): bit.ly/migration-guardian.
6. Faculty of Law of Oxford University – *Refugees are Also Migrants. And All Migrants Matter* – Carling, J. (4. 9. 2015): bit.ly/migration-oxford.
7. The Conversation – *Migrant or refugee? Why it matters which word you choose* – Taylor, Ch. (14.9.2015): bit.ly/migration-the-conversation.
8. Language on the move – *Who is a real refugee?* – Bodis, A. (23. 9. 2015): bit.ly/migration-language.

Cvičenie 2.8.

Ako (ne)rámcovať II

15 minút

Postup: Prečítajte si postupne texty z uvedených odkazov a zamyslite sa nad nasledujúcimi otázkami.

Text I. Text televízie Al Jazeera – *Why Al Jazeera will not say Mediterranean ‚migrants'*, dostupný na: bit.ly/migrace-aljazeera.

- Čo vás na postoji Al Jazeery zaujalo?
- S čím súhlasíte a s čím, naopak, nie? Prečo?

Text II. Text verejnoprávnej stanice BBC – *The battle over the words used to describe migrants,* dostupný na: bit.ly/bbc-migrace.

- Čo vás zaujalo na postoji BBC?
- Čím sa líši od Al Jazeery?

Text III. Text Právnickej fakulty Univerzity v Oxforde – *Refugees are Also Migrants. And All Migrants Matter*, dostupný na: bit.ly/migrace-oxford.

- Ktorý prístup pri etickom pokrývaní témy vám dáva zmysel?
- Prináša silnejší argument Al Jazeera alebo New York Times?
- Existujú vo vašom jazyku podobné otázky, ako sú v angličtine? Podľa zistení analýzy mediálneho rámcovania migrácie v Českej republike, v Estónsku a na Slovensku (Pospěch, Jurečková et al., 2019) sa napríklad významy pojmov utečenec a migrant významne zmenili a získali iné konotácie. V Maďarsku je napríklad možné podľa jednoduchého porovnania výskytu týchto slov zistiť, či ide o médiá pod priamym vplyvom vlády (až štyri pätiny médií v krajine) alebo o niektoré z nezávislých médií, pretože tie pod vplyvom vlády majú zakázané používať pojem utečenec.
- Zaoberali ste sa touto témou v škole, v práci či medzi priateľmi, novinármi? Pokrýva túto tému kódex vašej redakcie?

Na našej klávesnici

Všetky spomínané normy, od globálnej úrovne OSN po etické kódexy jednotlivých médií, však končia na jednom mieste – pri nás, novinároch a novinárkach. My sme tou poslednou inštanciou, ktorá môže zasiahnuť a v rámci našej osobnej profesionálnej integrity neinformovať neeticky, v nesúlade s novinárskymi štandardmi obsiahnutými v kódexoch a právnych normách.

To súvisí s uvedomením si mnohého spomínaného v tejto a v predošlej kapitole, obzvlášť v podkapitolách o rámcovaní a sile slova. A tiež s našou mocou a pozíciou nielen ako novinárov, ale aj ako predstaviteľov dominujúcej sociálnej skupiny. V tejto súvislosti existuje množstvo hodnotných zdrojov, od ktorých sa môžeme pri svojej práci odraziť. Jedným z nich je pomerne jednoduchý, ale hutný checklist z dielne Ethical Journalism Network s názvom Five Point Guide for Migration Reporting. Citujeme ho v plnom znení.

Infobox 2.7. Päť zásad informovania o migrácii

1. Fakty namiesto predsudkov a skreslení

Sme **presní** a bolo naše spravodajstvo **nestranné, nevylúčili** sme nikoho a držali sme sa **faktov**? **Konáme nezávisle** od naratívov, ktoré prichádzajú z prostredia politiky a nestaviame emócie pred fakty? Prinášame **férové** a **transparentné** informácie o vplyve migrácie na komunity?

2. Majme jasno v právnych otázkach

Žiadateľ o azyl? Ekonomická migrantka? Utečenec? Obeť obchodovania s ľuďmi? Rozumieme pojmom a používame ich správne? Informujeme svoje publikum o **národných** a **medzinárodných** právach migrantov?

3. Ukážme ľudskosť

Ľudskosť je jedným zo **základov žurnalistickej etiky.** Musíme však **udržať svoje emócie na uzde,** vyhnúť sa vytváraniu obrazov obetí, prílišnému zjednodušovaniu a rámcovaniu spravodajstva do príliš úzkeho humanitárneho rámca, ktorý ignoruje širšiu perspektívu.

4. Rozprávajme za všetkých

Nechýba nám v článku **hlas migrantov a migrantiek**? **Načúvame komunitám,** cez ktoré prechádzajú alebo ku ktorým sa sťahujú? Pýtajme sa sami seba, do akej miery sú samozvaní hovorcovia komunít i migrantov reprezentatívni.

5. Postavme sa nenávisti

Vyhli sme sa **extrémizmu**? Zamysleli sme sa nad tým, či **štvavé výroky** o migrantoch a migrantkách alebo tí, ktorí sa snažia migráciu obmedzovať, nepodnecujú k nenávisti? K výrazom ako „vlna", „príval" alebo „záplava" by sme mali pristupovať obozretne, rovnako ako k náhodnému používaniu pojmov „rasizmus" či „xenofóbia".

(Ethical Journalism Network, nedatované)

Sloboda prejavu verzus nenávistné prejavy

Kde sa končí sloboda prejavu a začínajú sa nenávistné prejavy? Je nutné tieto prejavy obmedzovať? To je jedna z otázok, ktorou sa dnes musia médiá a odborná verejnosť zaoberať.

Téme sa na najvyššej úrovni venuje aj Organizácia Spojených národov. Generálny tajomník OSN António Guterres vo februári 2019 potvrdil odhodlanie bojovať proti nenávistným prejavom aj v kontexte slobody prejavu:

„Dvíha sa aj vlna xenofóbie, rasizmu a netolerancie, vrátane narastajúceho antisemitizmu a islamofóbie. Prejavy nenávisti sú hrozbou pre demokratické hodnoty, spoločenskú stabilitu a mier. Šíria sa ako požiar sociálnymi sieťami, internetom a konšpiračnými teóriami. Sú podnecované verejným diskurzom, ktorý stigmatizuje ženy, menšiny, migrantov, utečencov a ďalších takzvaných ‚iných'. Nenávisť sa tak presúva do mainstreamu, a to rovnako v liberálnych demokraciách, ako aj v autoritárskych systémoch." (Guterres, 2019)

Snahy bojovať proti nenávistným prejavom však vyvolávajú u časti verejnosti obavy. Nie je snaha bojovať proti nenávistným prejavom potláčaním slobody prejavu? A kde sú tie hranice? – môžeme sa pýtať.

Sloboda prejavu a nenávistné prejavy *(hate speech)* sú skutočne previazané, no nie sú tým istým. Zjednodušene možno povedať, že sloboda prejavu nám garantuje právo povedať si, čo chceme, celkom nezávisle od faktickej správnosti či objektivity nášho prejavu. Kde je potom jej hranica s nenávistnými prejavmi? Tam, kde dochádza k obmedzovaniu prejavu alebo ak oberá o slobodu iných.

Neexistuje ustálená definícia nenávistného prejavu, môžeme si preto pomôcť definíciou OSN, ktorá tzv. hate speech definuje ako *„akýkoľvek druh hovorenej a písanej komunikácie alebo správania, ktoré na niekoho útočí alebo ktoré používa hanlivý či diskriminujúci jazyk o nejakej osobe alebo o skupine ľudí na základe toho, kto sú, inými slovami na základe ich náboženstva, etnickej príslušnosti, národnosti, rasy, farby pleti, pôvodu, rodu alebo na základe iných prvkov ich identity."* (United Nations, 2019, s. 2)

V prípade nás, novinárov a novinárok, pritom nejde len o náš vlastný potenciálny nenávistný prejav, ale aj o šírenie takýchto prejavov napríklad politických predstaviteľov. **Mali by novinári umožňovať politikom šíriť takéto prejavy v éteri? A ak nie, ako by si mali zachovať svoju povahu poskytovateľov verejnej služby a vyvážene a presne informovať?**

Možnú odpoveď ponúkol v analýze mediálneho pokrytia migrácie realizovanej v roku 2019 v Českej republike, v Estónsku a na Slovensku (Pospěch, Jurečková et al. 2019) jeden z respondentov. Ten uviedol, že by nepublikovali vyjadrenia šíriace nenávisť a nerešpektujúce ľudskú dôstojnosť migrantov, nech by ich povedal hoci aj významný politik. V rámci vyváženej žurnalistiky by na to v prípade potreby reagoval napríklad komentárom. Informáciu by teda neignoroval, ale zvolil by proaktívny prístup a neumožnil by jej šírenie bez adekvátnej reflexie o jej nenávistnej povahe.

V tomto momente už narážame na klasický **Popperov paradox tolerancie**, ktorý hovorí: *„Bezhraničná tolerancia*

nevyhnutne vedie k vymiznutiu tolerancie ako takej. Ak zahrnieme bezhraničnou toleranciou aj netolerantných, ak nie sme pripravení brániť tolerantnú spoločnosť voči tej netolerantnej, spolu s tolerantnou spoločnosťou prídeme aj o toleranciu." (Popper, 2013)

Určiť presnú hranicu medzi toleranciou a netoleranciou nie je vždy jednoduché a etické kódexy to za nás nevyriešia. V prvom rade preto musíme začať od seba, uvedomovať si svoju spoločenskú zodpovednosť a pýtať sa, či nami vytváraný obsah náhodou, hoci aj nevedomky, neprispieva k šíreniu nenávistných rečí (ako vieme z predošlých častí publikácie, napríklad rámcovanie či myslenie v určitom diskurze sú obvykle neuvedomované).

V praxi nám môžu pomôcť série otázok zamerané na nás, našu moc a pozíciu ako novinárov, ktoré nájdete v prvej kapitole.

Infobox 2.8. Doplňujúce zdroje k téme novinárskej etiky

Accountable Journalism – najväčšia zbierka etických kódexov naprieč planétou, dostupná na: www.accountablejournalism.org.

BBC – *The BBC's Editorial Values and Standards*, dostupné na: bit.ly/bbc-code.

Reuters – *Standards and Values – Reuters Handbook of Journalism*, dostupné na: bit.ly/reuters-code.

BOND, 2019. *Putting the People in the Pictures First – Ethical guidelines for the collection and use of content (images and stories)*, dostupné na: bit.ly/bond-ethical-code.

Ethical Journalism Network, 2015. *Moving Stories – International Review of How Media Cover Migration*, dostupné na: bit.ly/moving-stories-ejn.

International Centre for Migration Policy Development, 2016 – *Study: How does the media on both sides of the Mediterranean report on Migration?*, dostupné na: bit.ly/migration-coverage-analysis.

Media Diversity Institute, 2004 – *Reporting Diversity Manual*, dostupné na: bit.ly/diversity-coverage.

Kapitola 3

Migrácia ako naša téma

Cvičenie 3.1.

Voľné písanie na tému medzinárodnej migrácie — 5 minút

Postup: Vezmite si ceruzku a papier a na päť minút sa pustite do premýšľania nad témou medzinárodnej migrácie technikou voľného písania. Od momentu, kedy sa vaša ceruzka dotkne papiera, dodržujte nasledujúce pravidlá:

- Píšte počas celej doby cvičenia, to znamená celých 5 minút. Pokiaľ vám nič nenapadá, neprestávajte písať. Napíšte skrátka to, že vám nič nenapadá (napr.: „Teraz mi nenapadá, neviem, čo napísať.") – hlavne neprestávajte písať.
- Píšte súvislý text, nielen jednotlivé heslá formou odrážok. Text musí pozostávať z viet.
- Nevracajte sa k napísanému, neopravujte, nevylepšujte, čo ste už napísali.
- Nepremýšľajte nad gramatickou a štylistickou stránkou, nenechajte sa nimi zdržiavať.

Po skončení písania sa zamyslite nad nasledujúcimi otázkami. Pokiaľ s vami cvičenie robili ešte ďalšie osoby, môžete si vaše myšlienky porovnať a diskutovať o tom, čo vás viedlo k premýšľaniu o téme tým či oným spôsobom.

Otázky:

- Písali ste o téme po celý vymedzený čas?
- Držali ste sa témy, alebo vám text odbočil iným smerom? Pokiaľ áno, prečo sa to stalo?
- Čo nové k téme vám počas voľného písania napadlo?

Vďaka technike voľného písania na tému medzinárodnej migrácie sa môžeme dopracovať k nie celkom prekvapivým zisteniam. Väčšina ľudí obvykle uvádza vety ako „medzinárodná migrácia je presťahovanie sa z jedného štátu do druhého“ alebo „migrácia je stará ako ľudstvo samo“. Podvedome máme všetci určitú predstavu o tom, kto a prečo migruje a aké prínosy a riziká sú s migráciou spojené.

Keď sa ale začneme témou zaoberať hlbšie, spravidla zistíme, že nič nie je také jednoznačné, ako sa môže zdať na prvý pohľad. Uvedomíme si, že naše predstavy zvyčajne vychádzajú z kusých informácií, ktoré k nám prúdia z rôznych smerov, a že nezriedka tému sledujeme z veľkej diaľky. Rovnako, ako keď čítame o autonehodách a sme vnútorne presvedčení, že nás sa netýkajú.

V tretej kapitole sa preto pozrieme na ľudskú činnosť známu ako medzinárodná migrácia v širšom globálnom i osobnom kontexte. Zameriame sa na trendy v jej vývoji v modernej histórii ľudstva, oboznámime sa so základnými pojmami spojenými s migráciou a tiež sa zamyslíme nad jej vnímanou „fenomenalitou“.

Nasledujúci text nemá ambíciu zastúpiť odborné publikácie z oblasti migračných štúdií, a preto každého, koho téma zaujíma, najmä ak ju chce mediálne pokrývať, vyzývame, aby túto kapitolu vnímal skôr ako odrazový mostík k ďalším informáciám.

3.1. *Migrácia – história ľudstva*

Profesor Russel King zo Sussexskej univerzity zhrnul život človeka na zemi výstižným popisom: *„Ľudská migrácia je históriou sveta a súčasnosť je odrazom tejto histórie.“ Tvrdí tiež, že „v istom zmysle slova sú ľudia rodení migranti, naša evolúcia je od počiatku spätá s migrovaním, s pohybom z miesta na miesto a s adaptáciou na nové prostredie.“* (King, 2007), a minulé skúsenosti mu dávajú za pravdu. Kronika nášho rodu Homo sapiens, ktorú sme začali pozvoľna písať niekedy pred 300 000 až 400 000 rokmi vo východnej Afrike, je od samého počiatku spätá s hľadaním a prenikaním na miesta, ktoré dokážu nasýtiť väčšinu našich momentálnych potrieb.

Paleontologické, antropologické a genetické poznatky dokladajú, že sa naši predkovia pokúsili, hoci bez väčšieho úspechu, opustiť Afriku už pred 125 000 rokmi. Až o 35 000 rokov neskôr definitívne a úspešne zdolali Červené more, odkiaľ sa vydali všetkými smermi osídľovať Zem. Približne pred 90 000 rokmi dorazili na územie dnešnej Číny, pred 40 000 rokmi kolonizovali Austráliu, o 5 000 rokov neskôr Európu a o ďalších 15 000 rokov sa im podarilo prejsť do Ameriky. A ani v 21. storočí, 9 500 rokov po osídlení najjužnejšieho bodu Ameriky, neprestal človek migrovať (ibid, 2007).

Už štyristo generácií je človek doslova globálnym tvorom. Ale až od 15. storočia

začína pozvoľna prešliapavať cestu ku skutočne globalizovanej povahe svojho putovania, ktoré naberá na obrátkach od 19. storočia, ruka v ruke s technologickým rozvojom a následnou premenou spoločnosti.

Dnes už kultová kniha známych odborníkov na tému medzinárodnej migrácie, autorov Stephena Castlesa a Marka Millera, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, ktorá prvýkrát vyšla v roku 1993 a v decembri 2013 sa dočkala svojho piateho vydania, vniesla nielen do odborného diskurzu označenie konca 20. a počiatku 21. storočia ako „veku migrácie".

Podľa Castlesa a Millera začala povaha súdobej epochy globálnych ľudských pohybov na konci 80. a začiatku 90. rokov minulého storočia ako odpoveď na ekonomické, sociálne a politické zmeny v postmodernej spoločnosti v období po skončení studenej vojny. Castles s Millerom uvádzajú predovšetkým pád ZSSR a s ním spojené bipolárne videnie sveta spojencov a nepriateľov, ukončenie apartheidu v Juhoafrickej republike, vojnu v Perzskom zálive, vojny, hladomory a krízy prechádzajúce naprieč celou Afrikou, rýchly ekonomický rast a rozvoj Ázie, posun od diktátorských režimov k nestabilným a dlhmi sužovaným demokraciám v Latinskej Amerike a rastúci význam ekonomickej a politickej integrácie Európy (Castles, De Haas, Miller, 2014).

Podľa autorov mali všetky tieto udalosti jeden spoločný menovateľ – spájali sa s masovými pohybmi ľudí. Avšak migrácia našej doby nie je výnimočná len masovosťou presunov. Ako autori slávnej knihy podotýkajú, **skôr než počtom ľudí v pohybe sú ďaleko unikátnejšími a doposiaľ nevídanými okolnosti, za akých migrácia v súčasnosti prebieha, a koho sa dotýka**.

K hromadným presunom ľudí z jedného konca sveta na druhý dochádzalo i v minulosti. Dokonca sa presúvali celé kmene či národy, a čo do počtu osôb v pohybe k celkovej populácii sveta sú dnešné čísla, v porovnaní s niektorými obdobiami ľudskej histórie, skôr úsmevné. Z hodín dejepisu poznáme putovanie Izraelitov z Egypta do zeme zasľúbenej, storočia sťahovania národov, vojnové ťaženia Alexandra Veľkého, mongolských hôrd alebo Maurov, conquistadorské výpravy Európanov do krajín Afriky, Ázie a Ameriky či neslávne známy transatlantický obchod s otrokmi, kedy boli milióny Afričanov a Afričaniek násilím presunuté z jedného kontinentu na druhý. Z novodobej histórie je to napr. vyhnanie arménskeho obyvateľstva z Turecka alebo takmer exodus Európanov do Nového sveta, kedy napr. Írsko skoro zmizlo z mapy sveta v dôsledku masového odchodu svojich obyvateľov, ktorí utekali pred hladomorom.

Predovšetkým transatlantická migrácia obyvateľstva európskych štátov (Írska, Spojeného kráľovstva, Rakúsko-Uhorska, škandinávskych krajín, Španielska, Portugalska, Talianska, Nemecka a Ruska) **do krajín amerického kontinentu** (USA, Kanady, Brazílie, Argentíny) **v rokoch 1870 až 1915 dosahovala v kontexte dnešných migračných trendov nevídané rozmery**. V tomto období odišlo z Európy približne 37 miliónov ľudí. Najviac sa ich usadilo v USA (odhadom 25 miliónov), z ktorých sa prevažná väčšina do Európy už nevrátila. Pre predstavu, podľa dostupných údajov narástla populácia USA medzi rokmi 1860 až 1921 o 250 %, z toho o 125 % migráciou. Počet obyvateľov Kanady

v rovnakom období stúpol o 200 %, z toho migráciou takmer o 150 % (Nugent, 1992).

Vzostup migrácie na konci 19. storočia bol priamou odpoveďou na spoločenské zmeny, spojené s industrializáciou a s intenzifikáciou poľnohospodárstva, a na všeobecný rozvoj, predovšetkým na rozvoj parnej dopravy vrátane námornej osobnej dopravy, ale bol tiež odrazom minimálnych právnych a administratívnych bariér obmedzujúcich migráciu.

Transatlantická migrácia, ktorá znamenala emigráciu Európanov do krajín západnej pologule, vyústila do vzniku moderných migračných politík prijímajúcich štátov, ktoré začali riešiť reguláciu migrácie zavádzaním cestovných dokumentov, víz a kvót, a tiež do formulovania prvých politík dnes známych ako tzv. integračné politiky, ktorých predmetom je adaptácia migrantov a prijímajúcej spoločnosti na novú situáciu.

3.2. *Povojnová Európa v pohybe*

Až do 50. rokov 20. storočia bola medzinárodná migrácia viac-menej obmedzená na vnútroeurópske pohyby a na výmenu obyvateľstva medzi Európou a Amerikami, v ktorej tým stratovým územím bol starý kontinent. Respektíve ľudia migrovali aj v ďalších častiach planéty, ale tieto pohyby stáli mimo záujmu vedeckej komunity a vedy zaoberajúcej sa problematikou migrácie, ktorá bola v tej dobe ešte v plienkach. Zlom nastal s koncom druhej svetovej vojny. Ten doslova rozhýbal Európu a následne celý svet.

Samotné ukončenie bojov naštartovalo presun miliónov ľudí, ktorí sa vracali domov, alebo boli nedobrovoľne presunutí, naprieč európskym kontinentom. Medzi početne najvýznamnejšie pohyby tej doby patril odsun asi 11,5 miliónov nemecky hovoriaceho obyvateľstva zo štátov strednej (Československo, Maďarsko, Poľsko) a východnej Európy (Rumunsko, ZSSR atď.) do Nemecka a Rakúska a nútené presťahovanie asi 2 miliónov Poliakov z východnej časti Poľska, anektovanej Sovietskym zväzom, na územie východných častí Pomoranska a Sliezska, ktoré Poľsku pripadli. Ďalej tiež návrat približne 2 miliónov sovietskych občanov z území okupovaných Spojencami, deportácie asi pol milióna Ukrajincov, Bielorusov a ďalších z Poľska do ZSSR a návrat státisícov robotníkov, nútene nasadených v Nemeckej ríši, domov. Nezanedbateľné bolo aj oslobodenie desaťtisícov preživších holokaust a nacistické koncentračné tábory, ktorí hľadali bezpečné útočisko po tom, čo zistili, že ich domovy sú zabrané (Wasserstein, 2011). Zároveň desaťtisíce obyvateľov východnej a strednej Európy reagovali na nové povojnové rozloženie síl a posilňovanie komunistickej moci v regióne útekom na Západ s túžbou dostať sa ďalej, predovšetkým do Severnej

Ameriky. Práve toto dianie prispelo k prijatiu tzv. Ženevskej konvencie a celkovej snahe o právne ukotvenie postavenia utečencov vo svete.

Povojnová obnova populačne aj materiálne zdecimovaných krajín a následné obnovenie a oživenie priemyslu, poľnohospodárstva a medzinárodného obchodu otvorili novú kapitolu dejín ľudskej migrácie. Nedostatok pracovnej sily v rýchlo sa zotavujúcej západnej Európe a Severnej Amerike vyústil do aktívnych náborových kampaní na získavanie zahraničných robotníkov, niekedy označovaných ako **gastarbeiteri**. Najskôr najímali krajiny západnej Európy pracovníkov z blízkych nízkopríjmových krajín (štáty v okrajových častiach Európy, najmä Španielsko, Taliansko a Juhoslávia), v prípade bývalých koloniálnych mocností z území ich dŕžav.

S rastúcou životnou úrovňou štátov južnej Európy sa potom začali obzerať po pracovníkoch v regiónoch, s ktorými do tej doby nemali žiadne, alebo iba minimálne historické väzby. Náborové kampane doslova položili základy migračným mostom medzi zdrojovými a cieľovými krajinami a nastolili hlavné migračné smery medzi ekonomicky silnými regiónmi a ich súčasnými významnými zdrojovými krajinami (napr. Nemecko – Turecko, USA – Mexiko), ktoré sú navzdory pôvodnému plánu živé dodnes (Castles, De Haas, Miller, 2014).

Architekti politiky dočasnej alebo cirkulárnej pracovnej migrácie, tzv. gastarbeiter systému, predpokladali, že sa pracovníci a pracovníčky vrátia do svojich krajín, keď sa stanú nepotrebnými. Dnes už legendárne konštatovanie švajčiarskeho spisovateľa Maxa Frisha – *„Pozvali sme si pracovnú silu a namiesto toho prišli ľudia.“* – však výstižne demonštrovalo, že to tak nie je, a najskôr ani nebude. Pôvodne ekonomickí migranti sa nielenže nevrátili, ale naopak, pozvali k sebe svoje rodiny a stali sa z nich usadení obyvatelia migrantského pôvodu. A to i napriek ich postaveniu cudzincov a ťažkej ekonomickej situácii, do ktorej ich uvrhla celosvetová ropná kríza v roku 1973.

Infobox 3.1. Migrant, euroobčan a občan tretej krajiny

Výraz migrant či migrantka nie je v európskom prostredí právnym termínom a legislatíva ho nepozná. Ide teda skôr o pojem antropologický, sociologický, geografický, psychologický, politický či etnologický. Odkazuje k migračnej skúsenosti určitej osoby, ktorá môže, ale nemusí byť nutne cudzincom alebo cudzinkou. Termín iba hovorí, že daná osoba sa narodila alebo dlhodobo žila v inej krajine než v tej, v ktorej žije aktuálne. De facto je migrantom i navrátilec, ktorý žil roky v zahraničí a rozhodol sa imigrovať späť do svojej rodnej krajiny.

Rovnako tak deti migrantov (tzv. druhá či tretia migračná generácia) nie sú migrantmi[1], a to ani v prípade, ak majú právne postavenie cudzinca. V tomto momente dochádza k štatistickému skresleniu, pretože väčšina štátov eviduje iba počet cudzincov (t. j. osôb, ktoré majú inú štátnu príslušnosť než tú, v ktorej štáte žijú), ale už nerozlišuje, či osoba do krajiny prišla, alebo sa v nej narodila. Napríklad oficiálne štatistiky Eurostatu ponúkajú počty cudzincov pobývajúcich v členských štátoch Európskej únie dlhšie ako rok, pričom rozlišujú medzi občanmi tretích krajín a euroobčanmi, ale už nerozlišujú, o ktorú migračnú generáciu cudzinca ide.

Podľa OSN je migrantom každá osoba, bez ohľadu na štátnu príslušnosť, ktorá opustí svoju obvyklú krajinu pobytu (spravidla tú, v ktorej sa narodila) na dobu dlhšiu ako jeden rok, so zámerom nejakým spôsobom zmeniť svoj život. Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) – jedna z agentúr OSN – dopĺňa, že tento pohyb môže byť dobrovoľný alebo nútený v prípade utečencov (OSN). Dôvody utečeneckej migrácie vymedzuje Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951. Ide napríklad o obavy z prenasledovania z rasových či z náboženských dôvodov, z dôvodu príslušnosti k určitým spoločenským vrstvám a podobne.

V európskom práve sú tieto dôvody rozšírené ešte o niekoľko ďalších Kvalifikačnou smernicou 2011/95/EU (infobox 3.3.). To znamená, že napríklad migrácia kvôli neúrode, hladomoru či prírodnej katastrofe je v zásade vnímaná ako migrácia dobrovoľná, pretože danej osobe v prípade návratu nehrozí od domovského štátu a jeho inštitúcií bezprostredné nebezpečenstvo. Podľa tejto logiky sa teda migrant, na rozdiel od utečenca, môže kedykoľvek slobodne vrátiť bez toho, aby riskoval prenasledovanie či perzekúciu. V rámci rozširujúcich sa diskusií o zmene klímy existuje tlak, aby *klimatické* dôvody mohli ľudí kvalifikovať pre požiadanie o azyl.

Na rozdiel od utečeneckého práva, v rámci ktorého Európska únia (EÚ) určuje tzv. minimálny štandard[2], pravidlá pobytu a vstupu migrantov (najmä cudzincov) si určuje každý štát EÚ viacmenej sám. Európske právo však rozlišuje medzi vnútroúniovou migráciou tzv. **euroobčanov** a občanov Európskeho hospodárskeho priestoru (EHP) a migráciou tzv. **občanov** či **štátnych príslušníkov tretích krajín.**

Prvý typ sa riadi princípom voľného pohybu osôb. Migrácii euroobčanov v rámci EÚ nie sú kladené takmer žiadne prekážky. Druhý režim sa týka občanov krajín mimo EÚ a EHP a podlieha prísnym imigračným pravidlám (tzv. tretích krajín). Až na výnimky niektorých čiastkových pravidiel v prípade niektorých štátov (napr. Írska či Dánska), sú v rámci EÚ v zásade totožné základné princípy udeľovania trvalého pobytu, postupy vybavovania žiadostí o povolenie k pobytu a k práci na území členského štátu a súbory práv pracovníkov, postupy pri zlučovaní rodín s občanmi tretích krajín i euroobčanmi.

Pokiaľ zlučovaná osoba (pri vyššie spomínanom zlučovaní rodín) nie je občanom EÚ, panuje zjednotenie princípov naprieč členskými štátmi aj v integrácii občanov tretích krajín, a tiež v minimálnych normách pre sankcie a opatrenia voči zamestnávateľom štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí neoprávnene pobývajú v určitej krajine, tzv. **neregulárnych migrantov** (viac infobox 3.2.).

Pre viac informácií o názvosloví spojenom s témou migrácie môžete nazrieť do publikácie s názvom Media Friendly Glossary for Migration z dielne United Nations Alliance of Civilizations (UNAOC, 2014).

1 Z hľadiska definície migrantmi nie sú. To však neznamená, že nemôžu čeliť špecifickej situácii, hoci sa aj narodili v danej krajine. Preto sa často vnímajú ako ľudia s migračným pozadím či pôvodom, z analytického aj novinárskeho hľadiska ich totiž nemožno úplne oddeliť od témy migrácie. Zároveň to však neznamená, že ten pôvod treba zdôrazňovať, ak si to nevyžaduje pokrývaná téma.

2 Minimálny štandard vychádza zo spoločného európskeho azylového právneho rámca, pod ktorý spadajú viaceré smernice. Nájdete ich na stránke Ministerstva vnútra SR (www.minv.sk/?azyl-migracia). Podľa odborníkov na azylové právo môžeme konštatovať, že Slovenská republika tieto minimálne štandardy dodržiava. Na Slovensku je skôr veľmi prísna rozhodovacia prax (napr. pri rozhodnutiach o udelení azylu či inej formy medzinárodnej ochrany), čo však z právneho hľadiska nemožno kvalifikovať ako nedodržiavanie minimálnych štandardov. Viac informácií o spoločnom európskom azylovom právnom rámci vyhľadáte pod slovným spojením EU asylum acquis.

3.3. *Je migrácia novodobým fenoménom?*

Čím to teda je, že medzinárodnú migráciu od prelomu 80. a 90. rokov 20. storočia vnímame ako niečo výnimočné a bezprecedentné, hoci história ukazuje, že svet zažil i početnejšie presuny? V čom sa súdobá migrácia líši od tej z minulých dekád, storočí i celých vekov? Pri pohľade na odhady počtu medzinárodných migrantov, ktoré každoročne zverejňujú Organizácia Spojených národov (OSN) a Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM), je zjavné, že počet migrantov rastie (graf 3.1.), avšak priamo úmerne k rastu celosvetovej populácie. To znamená, že podiel počtu medzinárodných migrantov na celkovej populácii dlhodobo osciluje okolo hodnoty 3 %.

Avšak je dôležité si uvedomiť, kto je, resp. nie je do týchto odhadov zahrnutý. Oficiálna definícia OSN (infobox 3.1.) považuje za migrantov iba osoby, ktoré žijú mimo krajiny svojho obvyklého pobytu aspoň jeden rok. Takýto pohľad v zásade vylučuje početne veľmi významnú sezónnu migráciu či stáže, napr. počas v Európe obľúbeného programu študentských pobytov Erasmus.

Zároveň **definícia zo svojej podstaty zohľadňuje iba medzinárodné pohyby a nezaoberá sa vnútroštátnou migráciou, ktorá vo svojom dôsledku predstavuje najpočetnejšiu migráciu na planéte vôbec**. Napríklad v Číne, ktorá je svojou rozlohou len o niečo menšia než Európa, je dohromady omnoho viac vnútroštátnych migrantov než na celom svete tých medzinárodných (King 2007).

Graf 3.1. Odhadované počty medzinárodných migrantov vo svete (1990–2019)

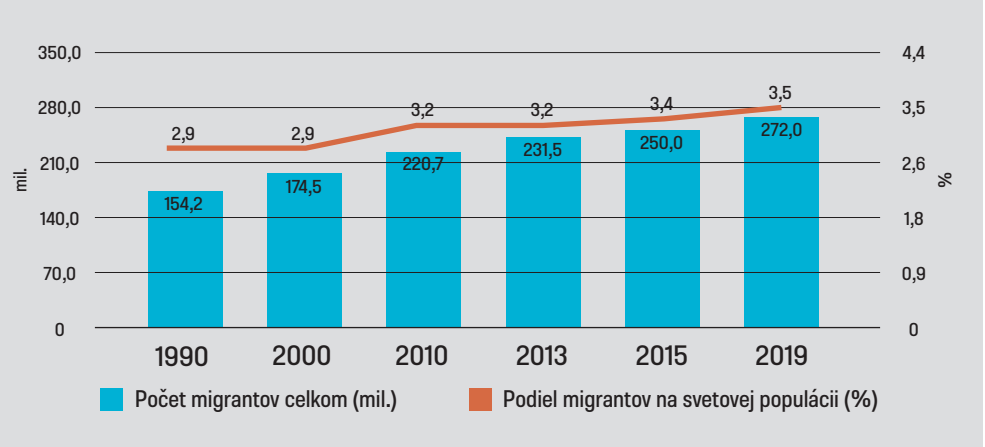

Atribúty, ktoré môžu súdobej migrácii prisúdiť prívlastok fenoménu, teda nie sú počty migrujúcich osôb, ale okolnosti, ktoré migráciu podnecujú, uľahčujú, usmerňujú, či ju dokonca zastavujú. Zásadný vplyv na dnešné dianie majú globalizácia, zvyšujúce sa nerovnosti a štrukturálne zmeny postmodernej doby. Vďaka globalizácii trhov, rozvoju dopravnej infraštruktúry a prenosu informácií, tovaru, služieb a kapitálu došlo k prepojeniu celého sveta i roztvoreniu pomyselných nožníc medzi bohatými a chudobnými. Paradoxom je, že hlavným motorom migrácie sa stal ekonomický rozvoj, ktorý stimuluje migráciu hneď na niekoľkých úrovniach:

- zvyšuje efektivitu práce a príjem obyvateľov hospodársky silných štátov, v dôsledku čoho vzniká tzv. segmentovaný trh práce, na ktorom sa objavujú pracovné pozície neatraktívne pre domácu pracovnú silu; v záujme udržania či zvyšovania konkurencieschopnosti a ďalšieho ekonomického rastu vzniká dopyt po lacnej pracovnej sile;
- znižuje ekonomické a logistické bariéry obmedzujúce migráciu, predovšetkým vďaka možnosti získania finančných prostriedkov na cestu (napr. zástavou majetku) a vďaka asistencii pri presídlení, ktorú ponúkajú sprostredkovatelia, pracovné agentúry či pašeráci;
- zvyšuje tzv. relatívnu depriváciu a pocit relatívnej chudoby u ľudí, ktorí vďaka sprostredkovanému kontaktu (televízia, internet) či osobnej skúsenosti (úspešní susedia s príjmom zo zahraničia) môžu uvažovať o migrácii ako o alternatívnej osobnej alebo rodinnej ekonomickej stratégii.

Inými slovami, ekonomický rozvoj je živnou pôdou pre migráciu a zároveň ju robí dostupnejšou. Súdobá „masovosť“ migrácie teda nie je daná počtom presunutých ľudí z jedného miesta na druhé, ale skutočnosťou, že sa možnosť migrovať rozšírila do všetkých kútov sveta a bola sprístupnená širšiemu okruhu ľudí. Pre súčasnú migráciu sú príznačné tieto hlavné trendy (Castles, De Haas, Miller 2014; De Haas et al. 2019):

- globalizácia, vďaka ktorej migrácia ovplyvňuje stále viac krajín;
- zrýchlenie migrácie a relativizácia geografickej vzdialenosti, kedy ľudia migrujú na krátke i na stále väčšie vzdialenosti;
- rozmanitosť dôvodov k migrácii, ktoré sa veľakrát prelínajú jeden do druhého; najčastejšími dôvodmi k migrácii dlhodobo zostávajú ekonomické dôvody[3] (viac v podkapitole 3.4.) a zlúčenie rodiny, ale predpokladá sa, že bude narastať najmä význam environmentálnych príčin (počuli ste už o tzv. klimatických utečencoch?);
- feminizácia migrácie, ktorá však nie je daná rastom podielu žien na migrácii (ten je dlhodobo rovnaký a pohybuje sa okolo 47 %), ale ich premenou z pasívnych nasledovateliek svojich partnerov na aktívne migrantky, napĺňajúce vlastný migračný projekt (napr. z dôvodu dopytu po pracovníčkach v domácnosti a opatrovateľkách v rozvinutých krajinách);

3 Pri ekonomických dôvodoch a ich analýze by sme mali byť obozretní. Hoci formálne a zvlášť z pohľadu štatistiky ide o ekonomické dôvody, „sýtiť" ich môžu aj iné, mäkšie faktory, ktoré sa do nich skryjú. Ide napríklad o životné podmienky v imigračnej krajine, možnosti rozvoja, miera rovnováhy pracovného a súkromné života a podobne.

- transnacionalizácia migrácie (viac infobox 3.2.), kedy migranti a migrantky stále intenzívnejšie žijú medzi dvoma a viac krajinami v geografickom i v kybernetickom priestore, vďaka čomu môžu byť v kontakte s ľuďmi či dianím v tej či onej krajine v reálnom čase;
- politizácia migrácie, kedy sa migrácia dostáva buď do roviny preťahovania sa pomyselných dobývaných (pevnosť Európa, americký sen atď.) a pomyselných dobývajúcich (zástupy migrantov, vlny utečencov), alebo do roviny pomyselného boja o vysoko kvalifikovaných pracovníkov a pracovníčky na medzinárodnom trhu práce v duchu boja za ekonomickú konkurencieschopnosť – tzv. koncepty odlivu mozgov *(brain drain)* a získavania mozgov *(brain gain)*.

Infobox 3.2. Transnacionálna migrácia

Osobitným druhom migrácie dneška je tzv. transnacionálna migrácia. Jej prvopočiatky však môžeme hľadať už v 19. storočí, kedy migráciu na globálnej úrovni podnietili lepšie podmienky na cestovanie. Konskú silu vystriedala para, z kočov sme prestúpili do vlakov, neskôr do áut a do lietadiel. Svojím dielom k zrýchleniu migrácie neskôr prispeli aj stále lepšie a lepšie komunikačné možnosti. Veď kedysi trvalo listu niekoľko týždňov, kým dorazil do Ameriky, dnes sa tam náš hlas prenáša v reálnom čase. A zadarmo.

Technológie dnes dosiahli takú úroveň, že ľuďom umožňujú nielen sa veľmi rýchlo presunúť prakticky na ktorékoľvek miesto sveta, ale zároveň neprerušiť kontakt s domovom. Nové komunikačné a informačné technológie tak zjednodušujú migráciu ako takú, a navyše pomáhajú a umožňujú rozvíjať a udržiavať sociálne väzby naprieč národnými hranicami, čím dávajú migrácii nový, transnacionálny rozmer.

Transnacionálni migranti sa cítia ako doma v tzv. transnárodnom alebo nadnárodnom priestore – v priestore, ktorý prekračuje národné hranice. Pracujú vo Viedni, bývajú v maďarskej Rajke a zabávať sa chodia do Bratislavy, či pendlujú medzi Bruselom, Prahou a Bratislavou, a nevidia na tom nič zvláštne.

Témou sa zaoberal aj nemecký sociológ Ludger Pries (2007), ktorý skúmal príbehy mexických migrantov v Amerike. Jeho štúdie prišli s prekvapivým zistením – cezhraničných pohybov v porovnaní s dovtedy bežne vnímanou migráciou totiž s pribúdajúcimi generáciami neubúdalo.

Pries píše o mexických Američanoch, ktorí sa narodili v americkej Tampe, majú teda americké občianstvo, no študovali v Mexiku, a dnes trávia čas striedavo v oboch krajinách. Cez hranicu sa presúvajú hore-dolu, akoby to bolo korzo. Časť ich identity je mexická, časť americká a nevidia dôvod si vybrať len jednu z nich.

Sociálne siete a priestor, v ktorom sa pohybujú, nie sú nevyhnutne vymedzené zemepisom, ktorého význam vďaka technológiám a dostupným dopravným možnostiam prestáva byť v ich vnímaní dôležitý.

(Kriglerová, 2017)

Podľa Russela Kinga (2007) je súdobá migrácia nositeľom niekoľkých paradoxov:

- napriek technologickému pokroku majú ľudia menšiu slobodu migrovať z jedného miesta na druhé ako pred sto rokmi;
- medzinárodný voľný pohyb tovaru, kapitálu i západných kultúrnych hodnôt v dnešnom globalizovanom svete nie je sprevádzaný neobmedzenou mobilitou;
- napriek neustále sa sprísňujúcim opatreniam, ktoré majú regulovať migráciu predovšetkým z chudobných krajín do vyspelejších ekonomík, rastie počet ľudí, ktorí nachádzajú spôsob, ako tieto bariéry prekonať (tzv. neregulárni migranti, viď infobox 3.3.); dlhodobo sa ukazuje, že prísnejšie pravidlá nevedú k zastaveniu migrácie, ale skôr podporujú rast neregulovanej migrácie;
- vlády imigračných krajín (cieľových krajín) stále viac sprísňujú pravidlá príchodu cudzincov, zároveň ale privierajú oči pred nezákonnými vstupmi do krajiny, pretože nízke platy migrantov zvyšujú konkurencieschopnosť podnikov a firiem, kde pracujú (táto prax sa vyskytuje napríklad v USA a v Kanade počas obdobia zberu úrody).

Infobox 3.3. Prečo nepoužívať výraz nelegálny migrant?

Nielen na akademickej pôde prebieha v posledných rokoch diskusia o problematickom používaní výrazu nelegálny (i)migrant, resp. nelegálna (i)migrantka. Tá sa pozvoľna preniesla aj do mediálneho prostredia a najvýraznejšie sa prejavuje predovšetkým v anglofónnych médiách. V debatách sa predovšetkým zdôrazňuje skutočnosť, že žiadny človek sám o sebe nemôže byť nelegálny, a preto je slovné spojenie nelegálny (i)migrant významovo zavádzajúce. Len činnosť, ktorú osoba vykonáva alebo sa jej dopúšťa, môže byť označená za nelegálnu či nezákonnú. Nelegálnym je samotný čin prekročenia hraníc cez zelenú hranicu (na Slovensku ide o priestupok, nie trestný čin), nie daný človek, ktorý tú hranicu nelegálne prekročil.

Na základe tejto logiky v apríli 2013 oznámila americká tlačová agentúra The Associated Press (AP), že celkom upúšťa od používania výrazu nelegálny imigrant, resp. nelegálna imigrantka *(illegal immigrant)*. Vo svojom prehlásení AP uviedla: *„S výnimkou priamych citácií pôvodných príbehov budeme pojem ‚nelegálny' používať len v situáciách, kedy bude odkazovať na činnosť, nie na osobu, teda na nelegálnu imigráciu, nie však na nelegálneho imigranta alebo imigrantku."*

Svoje rozhodnutie agentúra zdôvodnila predovšetkým skutočnosťou, že výraz *illegal migrant* (nelegálny migrant), či dokonca *an illegal* (ilegál), vedie k nálepkovaniu a stigmatizácii osôb, ktorých sa pobyt bez oprávnenia týka. Vtedajšia hlavná editorka Kathleen Carroll vo vyhlásení pripustila, že nový prístup bude pre autorov a autorky spočiatku náročnejší, zároveň však dodala, že na rozdiel od zjednodušujúceho nálepkovania nebude nepresný a zavádzajúci.

Od apríla 2013 nájdeme v stylebooku agentúry AP nasledujúce inštrukcie k práci s pojmom nelegálny v kontexte migrácie: *„**nelegálna migrácia:** vstup do krajiny alebo pobyt v nej v rozpore s občianskym alebo trestným právom. S výnimkou priamych citácií pôvodných zdrojov využívajte výraz ‚nelegálny' len v situáciách odkazujúcich na činnosť, nie na osobu:*

‚nelegálna migrácia', nie však ‚nelegálny imigrant'. Prijateľné varianty môžu zahŕňať ‚žijúci v' či ‚vstupujúci do krajiny nelegálne' alebo ‚bez zákonného povolenia'.

Okrem priamych citácií nepoužívajte výrazy ‚nelegálny cudzinec', ‚ilegál' či ‚bez papierov'. Nepopisujte ľudí porušujúcich imigračné zákony bez kontextu. Kedykoľvek je to možné, uveďte, ako daná osoba vstúpila do krajiny a odkiaľ. Prekročila hranice? Prepadlo jej vízum? Akého je štátneho občianstva? Ľudia, ktorí boli do krajiny privedení ako deti, by nemali byť popisovaní ako niekto, kto imigroval nelegálne. V prípade tých, ktorým bolo udelené právo dočasného pobytu v USA (...), používajte výraz ‚dočasný pobytový status' s detailným popisom programu."

Po rozhodnutí agentúry AP nasledovali vyhlásenia ďalších amerických médií. Na konci apríla 2013 sa pred budovou The New York Times konala protestná akcia proti používaniu výrazu *illegal migrant* v danom médiu. Organizátori protestu dokonca vedeniu Timesov odovzdali petíciu so 70 000 podpismi vyzývajúcu redakciu, aby učinila obdobné kroky ako agentúra AP. Redakcia pod týmto tlakom prehodnotila svoju štylistickú politiku, ale od používania výrazu *illegal migrant* celkom neustúpila. Vo svojom štylistickom manuále naďalej umožňuje používanie výrazu *illegal migrant* na označenie niekoho, *„kto prichádza, žije alebo pracuje na území USA bez patričného zákonného povolenia."* Na druhej strane ale redakcia vyzvala svojich redaktorov a editorov, aby vždy zvážili využitie alternatívnych výrazov, ktoré vhodne vysvetlia špecifické okolnosti prípadu danej osoby, alebo aby sa zamerali skôr na jej činnosť.

Ďalšími americkými médiami, ktoré prestali používať pojem nelegálny migrant, boli napríklad ABC, The Huffington Post, NY1 a ďalšie. Na Slovensku zatiaľ obdobný krok v redakčnej politike žiadne médium verejne neučinilo.

V EÚ sa otázkou problematickosti výrazu nelegálny migrant zaoberá organizácia *The Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants* (PICUM), ktorá združuje viac než 160 organizácií (neziskových organizácií, univerzít, odborov a ďalších) z viac než tridsiatich krajín EÚ a priľahlých regiónov, a to vrátane Slovenska. V roku 2014 vydala organizácia v rámci kampane #WordsMatter odporúčania, ako s pojmom pracovať a akými alternatívnymi výrazmi ho nahradiť. Ako hlavný argument proti používaniu pojmu vo verejnom, mediálnom aj politickom diskurze organizácia uviedla: *„**Byť osobou bez oprávnenia k pobytu vo väčšine krajín neznamená, že sa daná osoba dopustila trestného činu (na Slovensku takisto nejde o trestný čin, len o priestupok, pozn. aut.). Keďže pobyt bez oprávnenia nepredstavuje previnenie voči osobám, majetku ani národnej bezpečnosti, spadá táto činnosť pod správne, a nie trestné právo.** Avšak aj v krajinách, kde porušenie imigračných zákonov predstavuje trestný čin, samotné spáchanie trestného činu z nikoho nerobí ‚nelegálneho' človeka."*

PICUM ďalej dodáva, že *„prívlastok ‚nelegálny' opisuje migrantov a migrantky ako nečestných zločincov nezasluhujúcich ohľady, ktorí predstavujú hrozbu pre verejné blaho. Tento pohľad legitimizuje používanie represívnych opatrení, donucovacích prostriedkov a trestov, ktoré majú migrantov bez oprávnenia k pobytu odradiť od vstupu na územie. To podporuje policajný dohľad nad migrantmi a legitimizuje systematické využívanie detencií, pút a ďalších opatrení obmedzujúcich migračné procesy."*

Doplňujúcim argumentom proti používaniu prívlastku nelegálny je tiež fakt, že podľa čl. 13 *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* má *každý človek právo sa stať migrantom, resp. „každý má právo opustiť ktorúkoľvek krajinu*, aj svoju vlastnú, a vrátiť sa do svojej krajiny". Z toho všetkého vyplýva, že nie je možné povedať, kto je oprávneným migrantom a kto nie.

V slovenskom prostredí neexistuje jednotný názor na to, aký pojem by mal spojenie nelegálny migrant nahradiť. Otázkou sa však zaoberajú aj v susednej Českej republike. Tamojší odborník na medzinárodnú migráciu Dušan Drbohlav z Prírodovedeckej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe si všíma hendikepu a určitej neohybnosti češtiny: *„Zatiaľ čo angličtina využíva k odlíšeniu rôznych typov ilegality mnoho pojmov ako napr. ‚illegal', ‚irregular', ‚undocumented', ‚unauthorised', ‚clandestine', ‚spontaneous', čeština v tomto zmysle štandardne používa jeden pojem – nelegálna migrácia/nelegálny migrant."*

Drbohlav dodáva, že hoci sú zjavné snahy o hľadanie výstižnejšieho výrazu, ako je napríklad *neregulárny migrant/neregulárna migrácia*, z pohľadu českého jazyka ich vníma ako tak trochu umelé (Drbohlav 2008). Situácia na Slovensku a so slovenčinou je tej českej veľmi podobná.

Ponúka sa právny pojem *osoba/cudzinec bez oprávnenia k pobytu alebo neoprávnene sa zdržujúca osoba/jedinec*. Môžeme namietať, že ide krkolomné a príliš dlhé slovné spojenia, pre novinárčinu nevhodné. Na druhej strane o ľuďoch, ktorí sa dopustia dopravnej nehody a nemajú vodičský preukaz, taktiež médiá nereferujú ako o nelegálnych šoféroch, ale ako o osobách bez vodičského oprávnenia. PICUM preto v slovenskom prostredí odporúča namiesto prívlastku nelegálny migrant používať slovné spojenie *prisťahovalec bez dokladov, neregistrovaný, prípadne neregulárny migrant*. Z pohľadu novinárčiny si možno predstaviť napr. aj *cudzinec/cudzinka bez povolenia k pobytu* a pod.

Pojem **neregulárny migrant** (resp. **neregulárna migrantka**) ako preklad anglického *irregular migrant* odporúča aj slovník Európskej migračnej siete Európskej komisie (European Migration Network, EMN), a teda aj Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, pod ktoré slovenská pobočka EMN spadá. Namiesto slovného spojenia *nelegálna migrácia* je možné použiť omnoho výstižnejšie slovné spojenie *neoprávnená migrácia* alebo *neregulárna migrácia*, poprípade využiť právny popisný slovník *pobyt bez oprávnenia* alebo *vstup na územie bez oprávnenia*.

3.4. *Push a pull faktory alebo prečo ľudia (ne)migrujú?*

Cvičenie 3.2.
T-graf push a pull faktorov

20 minút

1. časť: Faktory, ktoré stimulujú migráciu

Tzv. push faktory – prečo ľudia odchádzajú z miesta, kde žijú; čo ich „vytláča“	Tzv. pull faktory – prečo ľudia prichádzajú na iné miesto; čo ich „priťahuje“
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Postup: Na papier načrtnite tzv. T-graf podľa vzoru. Do ľavej časti tabuľky napíšte všetky faktory, ktoré podľa vás ľudí „vytláčajú“ z ich domovskej krajiny. Do pravej polovice vymenujte faktory, ktoré podľa vás ľudí „priťahujú“ na nové miesta.

2. časť: Faktory, ktoré obmedzujú migráciu

Tzv. push faktory – prečo ľudia odchádzajú z miesta, kde žijú; čo ich „vytláča“	Tzv. pull faktory – prečo ľudia prichádzajú na iné miesto; čo ich „priťahuje“
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Postup: Načrtnite ešte jeden T-graf podľa vzoru, ale tentokrát do ľavej časti tabuľky napíšte všetky faktory, ktoré podľa vás ľudí priťahujú k domovskej krajine. Do pravej časti tie faktory, ktoré podľa vás ľudí odrádzajú od toho, aby migrovali do zahraničia. Pre lepšiu predstavu si môžete namiesto potenciálneho migranta alebo migrantky dosadiť vás samotných.

Po dokončení porovnajte oba T-grafy a diskutujte o otázkach na konci cvičenia. Pokiaľ cvičenie robili aj ďalšie osoby, po ukončení porovnajte svoje T-grafy, identifikujte dôvody, ktoré napadli všetkým a tie, ktoré napadli len niekomu. Zamyslite sa nad tým, v čom sa vaše výčty push a pull faktorov líšili.

Otázky:

- Je migrácia viac racionálnym kalkulom alebo emóciami ovplyvneným rozhodnutím?
- Hrajú niektoré faktory väčšiu úlohu než iné?

Aj keď príčiny, ktoré rozhodnú o tom, či sa človek (ne)stane migrantom, sú základným kameňom medzinárodnej migrácie, médiá im väčšinou nevenujú pozornosť, alebo ich len stroho generalizujú na prívlastky, ako sú *ekonomický migrant* či *vojnový utečenec*. Avšak dôvody k migrácii bývajú veľmi komplexné a mnohokrát sami migrujúci ľudia nedokážu na zdanlivo banálnu otázku, prečo migrujú, rovnako jednoducho odpovedať.

Dôvody k migrácii nevedia zachytiť ani štatistiky. Registre cudzincov sledujú iba účel pobytu, ku ktorému je povolenie k pobytu vydané. V prípade euroobčanov-migrantov nie je účel evidovaný vôbec. Väčšina krajín rozlišuje účely ako zlúčenie rodiny, zamestnanie, podnikanie, štúdium, vedecký výskum či diplomatické misie, a tiež režim medzinárodnej ochrany (infobox 3.3.). Avšak ide o administratívne kategórie, ktoré nedokážu úplne zachytiť, aké boli osobné pohnútky migrantov a migrantiek k odchodu a k výberu cieľovej krajiny.

Otázku príčin a dôvodov k migrácii je možné zodpovedať iba pomocou výskumu zameraného na proces rozhodovania sa o migrácii, ktorý zohľadňuje ako makroúroveň (objektívne vplyvy, napr. miera nezamestnanosti, výška platov atď.), tak i individuálnu rovinu (subjektívne dôvody, napr. túžba po inom podnebí, partnerské vzťahy, nuda atď.).

Podľa účelu pobytu dlhodobo prichádza do rozvinutých krajín najviac ľudí kvôli zlúčeniu s príbuznými. V roku 2017 činili rodinné dôvody okolo 40 % z celkovej migrácie do štátov OECD, z ktorej 43 % boli migranti smerujúci do USA (OECD, 2019). Spojené štáty americké patria medzi krajiny s najvyšším podielom migrácie za účelom zlúčenia rodiny na celkovej imigrácii, ktorý sa dlhodobo pohybuje okolo 65 % (Kandel, 2018).

V roku 2018 bolo zo všetkých povolení, prvýkrát vydaných k pobytu občanom a občiankam tretích krajín prichádzajúcich do Európskej únie, až 28,4 % za účelom zlúčenia rodiny, 27,5 % za účelom ekonomickej aktivity a 20 % za účelom štúdia. Slovensko, ale aj iné krajiny regiónu strednej a východnej Európy do tejto rovnice nezapadajú. Na Slovensku to bolo 13,8 % za účelom zlúčenia rodiny, 11,1 % za účelom štúdia a až 66,7 % za účelom ekonomickej aktivity – najviac z krajín Višehrádskej štvorky (Eurostat, 2019).

Účel pobytu sa ale nemusí zhodovať so skutočnými dôvodmi migrácie. Napríklad človek prichádzajúci za účelom zlúčenia rodiny môže byť motivovaný ekonomicky, ale i naopak. Vysvetľujúcou ukážkou je situácia dospelého človeka, ktorý vo svojej krajine nemá už žiadneho príbuzného a jedinou blízkou osobou je súrodenec žijúci v zahraničí, ku ktorému by sa rád pripojil. Avšak povolenie k pobytu za účelom spolužitia s rodinou sa na dospelých súrodencov nevzťahuje, preto musí hľadať iné spôsoby, napríklad získať povolenie za účelom podnikania.

Dôvodov, prečo ľudia migrujú, alebo, naopak, zostávajú, je nespočet a často sa navzájom prelínajú. Na jednej strane stoja tzv. push faktory (tie, ktoré človeka z krajiny „vytláčajú“, napr. nízke platy, nevyhovujúce životné prostredie, osamelosť), na strane druhej tzv. pull faktory (tie, ktoré ho „ťahajú“ do inej krajiny, napr. kvalitný vzdelávací systém, prítomnosť diaspóry krajanov, pracovná ponuka, láska).Medzi pull a push faktormi je množstvo iných prekážok či príležitostí, ktoré usmerňujú rozhodovanie o migrácii, výber destinácie, spôsob cesty, migráciu samotnú i to,

ako sa v novom prostredí migrant adaptuje. Prekážkami môžu byť napr. víza, kultúrna odlišnosť, jazyková bariéra či obavy.

Migrácia je veľmi zložitá a náročná po fyzickej i psychickej stránke. Je výzvou aj pre sociálne vzťahy migranta či migrantky, a preto nie každý človek dokáže zmeniť svoj život takýmto radikálnym spôsobom. Aby sme dokázali lepšie pochopiť motiváciu k migrácii, nesmieme zabúdať ani na motívy vedúce k zotrvaniu, k (ne)migrácii, najmä na silu komunitných vzťahov, na obavy z neznámeho, z jazykovej a kultúrnej bariéry alebo zo straty spoločenského postavenia. Potreba sociálnych a citových väzieb v mieste bydliska je totiž mnohokrát oveľa silnejšia než napr. túžba po ekonomickom zisku, ktorý by mohol z migrácie plynúť. Z tohto dôvodu prevažnej väčšine ľudí na planéte ani nenapadne, že by mohli prípadnú nespokojnosť s rôznymi aspektmi svojich životov riešiť odchodom do zahraničia.

Počas rozhodovania o migrácii človek zvažuje množstvo otázok. Či odísť, či zostať, kam ísť, na ako dlho, s kým, čo tam bude robiť, kde bude bývať, koľko to bude stáť, aké doklady potrebuje, kto by mohol pomôcť atď. Faktory či dôvody ovplyvňujúce rozhodovanie o migrácii môžeme v najvšeobecnejšej rovine rozdeliť na tzv. štrukturálne (makroúrovňové alebo vonkajšie) a osobné (úroveň jedinca či rodiny, resp. domácnosti).

Štrukturálne (vonkajšie) faktory vyjadrujú celkové usporiadanie daného štátu. Ide napríklad o nasledujúce faktory:

- politický režim a politická situácia v krajine (mier/vojna, demokracia/diktatúra, prístup k moci a rozhodovacím procesom, byrokratický aparát, medzinárodné väzby atď.);
- celkový blahobyt a bohatstvo spoločnosti (výška príjmov, miera nezamestnanosti, rozdiel medzi bohatými a chudobnými, sociálne zabezpečenie, prístup k základným potrebám či luxusnému tovaru, prístup ku kapitálu napr. formou pôžičiek, prístup k poisteniu atď.);
- vymožiteľnosť práva, najmä ľudských práv;
- postavenie jednotlivých skupín v spoločnosti (s ohľadom na rod, vek, etnicitu, náboženstvo, sexuálnu orientáciu, politické názory atď.);
- úroveň zdravotníctva a prístup k zdravotnej starostlivosti;
- úroveň školstva, prístup k vzdelaniu a uplatnenie na trhu práce;
- celkový nábožensko-kultúrny kontext společnosti;
- kvalita základnej infraštruktúry v meste i na vidieku (prístup k pitnej vode, elektrina, kanalizácia, spracovanie odpadov, dopravná infraštruktúra atď.);
- hustota zaľudnenia, miera pôrodnosti a úmrtnosti;
- kvalita a dostupnosť potravín;
- podnebie a extrémnosť počasia;
- kvalita pôdy, vody, ovzdušia a celkový stav životného prostredia;
- a mnoho ďalších.

Osobných (vnútorných) dôvodov k migrácii, k zotrvaniu či k návratu môže byť ešte viac, napr. potreba spoločenského uznania, dostatku voľného času, pohodlného bývania, zábavy. Prianie robiť nové veci, stretávať nových ľudí, byť slobodný vo svojich túžbach, mať súkromie, byť sám sebou, byť súčasťou komunity, mať možnosť praktizovať svoje náboženstvo, vystavovať deti dobrému vplyvu, potreba žiť v komunite so

žiaducim morálnym ovzduším či v bezpečnom prostredí.

Rovnako ako štrukturálne faktory, aj osobné dôvody môžu vytvárať predpoklady na migráciu, ale sami o sebe k nej nemusia automaticky viesť. Uvažovanie o migrácii nie je rozhodnutím o migrácii. Rovnako ako rozhodnutie o migrácii nie je migráciou samotnou.

Infobox 3.4. Nedobrovoľná migrácia (utečenci, IDPs a medzinárodná ochrana)

Tzv. **nedobrovoľná** či **nútená migrácia** (*forced migration*) je taká migrácia, kedy človek proti svojej vôli opustí svoj domov alebo je zavlečený do zahraničia. Najčastejšie ľudí vyháňajú ozbrojené konflikty, utláčanie alebo prenasledovanie na základe rasy, náboženstva, etnickej príslušnosti, politického názoru, pohlavia či sexuálnej orientácie, potom tiež humanitárne krízy vyvolané prírodnými katastrofami alebo ľudskou činnosťou (napr. výbuch jadrovej elektrárne). Zavlečenie do cudziny sa spája s tzv. obchodovaním s ľuďmi (*human trafficking*) a novodobým otroctvom (*modern slavery*), ktoré sa najčastejšie týkajú pracovnej migrácie a sexuálneho otroctva. Smutné prvenstvo v tejto kategórii má južná a juhovýchodná Ázia.

Ľudia utekajúci pred bezprostredným ohrozením obvykle hľadajú útočisko v najbližšej bezpečnej destinácii. Väčšina týchto osôb sa preto stále nachádza buď vo svojich domovských krajinách, v takomto prípade hovoríme o tzv. **vnútorne vysídlených osobách** (*internally displaced persons*, IDPs), alebo v susedných štátoch. Do vzdialenejších krajín odchádza iba zlomok, väčšinou tí najbohatší alebo tí, ktorí tam majú príbuzných. Pri nedobrovoľnej migrácii spôsobenej náhlou krízou však ľudia zvyčajne dúfajú v skorý návrat, preto sa snažia držať čo najbližšie k svojmu domovu (80 % všetkých utečencov a utečeniek žije v susedných krajinách – UNHCR, 2019).

O medzinárodných nedobrovoľných migrantoch sa hovorí ako o utečencoch. Avšak nie každý, kto je proti svojej vôli vypudený zo svojej krajiny, je utečencom v zmysle definície stanovenej *Dohovorom o právnom postavení utečencov* (tzv. Ženevská konvencia) z roku 1951 a jej rozširujúceho Protokolu z roku 1967, ku ktorému pristúpili všetky štáty Európskej únie.

Podľa Dohovoru sa *„pojem **‚utečenec‘** vzťahuje na ktorúkoľvek osobu, ktorá (...) sa nachádza mimo svoju vlasť a má oprávnené obavy z prenasledovania z dôvodov rasových, náboženských alebo národnostných, alebo z dôvodov príslušnosti k určitým spoločenským vrstvám alebo pre zastávanie určitých politických názorov, je neschopná prijať alebo, vzhľadom k vyššie uvedeným obavám, odmieta ochranu svojej vlasti; to isté platí pre osobu bez štátnej príslušnosti nachádzajúcu sa mimo krajinu svojho doterajšieho pobytu následkom vyššie zmienených udalostí, a ktorá sa tam vzhľadom k vyššie uvedeným obavám nechce alebo nemôže vrátiť“* (Dohovor, čl. 1).

Utečenec spadá pod patronát Vysokého komisára OSN pre utečencov (UNHCR) a vzťahuje sa na neho princíp non-refoulement alebo zákaz vyhostenia či navrátenia *„na hranice krajín, v ktorých by jeho život či osobná sloboda boli ohrozené na základe jeho rasy, náboženstva, národnosti, príslušnosti k určitej spoločenskej vrstve či politického presvedčenia“* (Dohovor,

čl. 33). Zmluvné štáty sa zároveň na základe čl. 31 Dohovoru zaviazali, že nebudú utečencov stíhať za nezákonný vstup či za ich prítomnosť na svojom území bez povolení.

Utečenec alebo osoba nachádzajúca sa v podobnej situácii (prenasledovaná z dôvodov, ktoré Dohovor neupravuje, napr. rod, sexuálna orientácia, ale i občianska vojna) môže požiadať štát, do ktorého sa uchýlila, o tzv. **medzinárodnú ochranu.** Tá sa v EÚ delí na rôzne typy **azylu** (najvyššia forma ochrany) a na tzv. doplnkovú ochranu, ktorá sa udeľuje v situáciách, kedy je osoba ohrozená, ale nespĺňa definíciu utečenca podľa Dohovoru (napr. civilné obyvateľstvo všeobecne utekajúce pred občianskou vojnou). Po dobu vybavovania žiadosti je daná osoba tzv. žiadateľom o medzinárodnú ochranu (*asylum seeker*). Po udelení ochrany sa osoba stáva držiteľom medzinárodnej ochrany (*beneficiary of international protection, BIPs*), a podľa typu ochrany buď azylantom (refugee), alebo držiteľom doplnkovej ochrany (*beneficiary of subsidiary protection, BSPs*).

V rámci EÚ existuje jednotný azylový systém, ktorý stanovuje dôvody udelenia medzinárodnej ochrany, minimálne štandardy azylového procesu, a tiež miestnu príslušnosť členského štátu k vybaveniu žiadosti. Ide o tzv. **Dublinské nariadenie**, podľa ktorého je za vybavenie žiadosti zodpovedný prvý štát vstupu žiadateľa. O tom, či má žiadateľ alebo žiadateľka na medzinárodnú ochranu nárok, rozhoduje štát, ktorý je k tomuto úkonu oprávnený. Vybavenie žiadosti vrátane prípadných opravných prostriedkov sa riadi miestnou právnou úpravou. Prekážkami pre uznanie medzinárodnej ochrany nesmie byť neregulárnosť vstupu a pobytu žiadateľa (čl. 31 Dohovoru) ani trestné stíhanie žiadateľa, ktoré naopak môže byť dôvodom pre udelenie medzinárodnej ochrany (napr. v moslimských krajinách môže byť človek odsúdený za spáchanie trestného činu homosexuality, v diktátorských režimoch za protištátnu činnosť atď.).

V súčasnosti stojí pred medzinárodným spoločenstvom celkom nová výzva, ktorou je klimatická kríza a jej dôsledky. Environmentálne príčiny vyháňajú z domovov stále väčší počet ľudí. Pre tento typ nedobrovoľných migrantov sa vžilo označenie **environmentálni** či **klimatickí utečenci**. Medzinárodné utečenecké právo však environmentálne dôvody nepozná. Ale UNHCR dlhodobo upozorňuje na skutočnosť, že prejavy klimatickej krízy a prírodných katastrof môžu mať na utekajúcich ľudí rovnaké dopady ako konflikty, s ktorými sú navyše prejavy klimatickej krízy často previazané. Aj v týchto prípadoch by sa preto malo na dotknutých ľudí vzťahovať právo na ochranu.

V januári 2020 vydal Výbor pre ľudské práva OSN prehlásenie[4], v ktorom plne podporuje túto interpretáciu práva na ochranu, a vyzval štáty, aby bolo ctené právo na život a aby ľudia, ktorí utekajú pred ohrozením spôsobeným environmentálnymi príčinami cez hranice, neboli vracaní, pokiaľ by tak došlo k ohrozeniu ich zdravia a života. Toto prehlásenie je však zatiaľ skôr vo forme odporúčania a záleží na jednotlivých štátoch, ako sa k novej situácii postavia. Predovšetkým v kontexte toho, že chýba akákoľvek právna definícia klimatického či environmentálneho utečenca.

4 https://www.unhcr.org/news/briefing/2020/1/5e2ab8ae4/un-human-rights-committee-decision-climate-change-wake-up-call-unhcr.html

Podľa údajov UNHCR počet osôb pod jeho ochranou od roku 2003 konštantne narastá. Zatiaľ čo v roku 2014 išlo o 54,96 mil. ľudí, v roku 2018 už to bolo 74,78 mil. osôb. **Dlhodobo je najviac vnútorne vysídlených osôb (32,3 mil. v roku 2014; 41,4 mil. v roku 2018), ktoré sú najmä v Sýrii, v Iraku, v Demokratickej republike Kongo a v Kolumbii.** Avšak pod patronátom UNHCR sú zahrnuté iba tie, ktorým hrozia perzekúcie z vyššie uvedených dôvodov vzťahujúcich sa na utečencov. To znamená, že napríklad osoby vnútorne vysídlené z dôvodu zemetrasenia či tajfúnu do administratívnej kategórie IDPs podľa UNHCR nespadajú.

Druhou najpočetnejšou skupinou sú utečenci (14,4 mil. v roku 2014; 20,36 mil. v roku 2018). **Najviac utečencov a utečeniek je pritom zo Sýrie, z Afganistanu a z Južného Sudánu.** Treťou najpočetnejšou kategóriou sú *žiadatelia o medzinárodnú ochranu*, ktorí čakajú na vybavenie svojej žiadosti (1,8 mil. v roku 2014; 3,5 mil. v roku 2018). Ostatné osoby predstavujú ľudia bez štátnej príslušnosti či navrátilci.

Nedobrovoľná migrácia sa často spája s pašeráctvom a obchodovaním s ľuďmi. Pre viac informácií o týchto fenoménoch vo vzťahu k médiám odporúčame nazrieť do publikácie z dielne Ethical Journalism Network s názvom *Media and Trafficking in Human Beings Guidelines* (EJN, 2017).

3.5. *Migrácia ako ekonomická stratégia*

Štatistiky udávajú, že najčastejším účelom pobytu migrantov a migrantiek, prichádzajúcich do vysokopríjmových štátov OECD, je zlúčenie rodiny (OECD, 2019). **Dominantnou hnacou silou migrácie je však skôr potreba či túžba nejakým spôsobom zmeniť či zlepšiť svoju prítomnosť, a potom budúcnosť**. Filipínska aupairka v Nórsku, slovenský študent v Spojenom kráľovstve, ukrajinský robotník v Španielsku, francúzsky manažér v Česku, tí všetci sú motivovaní predstavou okamžitého alebo budúceho úžitku z investície do migrácie. Rozdiel medzi nimi je len v tom, že zatiaľ čo migranti pochádzajúci z rozvinutých ekonomík obvykle migrujú sami za seba na základe svojho rozhodnutia, migranti z nízkopríjmových štátov spravidla migrujú ako vyslanci rodiny, ktorá im zabezpečuje nevyhnutnú podporu (poskytnutie zdrojov potrebných na cestu, zaistenie starostlivosti o deti vyslaných migrantov atď.). Takýto migrant sa potom o zisky z migrácie delí s rodinou.

V takejto situácii hrajú kľúčovú úlohu tzv. remitencie (*remittances*), teda všetko to, čo migrant či migrantka posiela späť do krajiny svojho pôvodu. Najčastejšie ide o peniaze a materiálny tovar, ale môže ísť napríklad aj o služby. Pre posielanie peňazí migranti využívajú oficiálne cesty (bankové prevody a nebankové firmy zamerané na transfer peňazí ako Western Union, MoneyGram, WorldRemit, Transferwise a ďalšie)[5] aj celý rad neformálnych spôsobov (financie vozia sami alebo požiadajú známych; v prípade pozemného spojenia medzi zdrojovou a cieľovou krajinou využívajú k prevozu peňazí vodičov autobusov atď.).

So stúpajúcim počtom medzinárodných migrantov narastá i celkový objem finančných remitencií. **V roku 2008 bolo podľa odhadov Svetovej banky formálnymi i neformálnymi cestami remitovaných 405,99 mld. dolárov, v roku 2018 to bolo už 624,45 mld. amerických dolárov**.[6]

V makromeradle predstavujú remitencie pre krajinu vysielajúcu migrantov významný zdroj príjmov. Na rozdiel od priamych zahraničných investícií (FDI) a oficiálnej rozvojovej pomoci (ODA) nie sú zaťažené administratívou, sú stabilné i v dobách krízy (kedy FDI a ODA klesajú) a nekoncentrujú sa len do niekoľkých vybraných miest, ale sú viac-menej roztrúsené naprieč celou krajinou a mnohými domácnosťami. Do akej miery remitencie skutočne prispievajú k rozvoju jednotlivých krajín, však jasné nie je.

Odborníci a odborníčky sa zhodujú, že remitencie môžu vo všeobecnosti viesť k rozvoju domácnosti, ktorá príjmom zo zahraničia vyrovnáva napríklad nefunkčný systém sociálneho zabezpečenia v krajine pôvodu. Zároveň slúžia ako diverzifikácia zdrojov a finančná záchrana v prípade straty príjmov ďalších členov domácnosti v krajine pôvodu. Remitencie umožňujú rodinám zlepšiť bývanie, stravovanie, vzdelanie a zdravotnú starostlivosť. Môžu tiež nepriamo prispievať k lokálnemu ekonomickému rastu tým, že časť svojich zahraničných príjmov sprostredkujú i miestnym podnikateľom.

Remitencie teda môžu byť využívané k investovaniu, vytváraniu trhových vzťahov, inováciám a podnikaniu. Skúsenosť je však taká, že väčšina remitencií ide skôr do spotreby ako do investícií – na obstaranie základných potrieb, spotrebného tovaru či liekov. A v neposlednom rade tiež na splácanie dlhov, najmä tých spojených s migráciou. Podľa skeptikov môže navyše konzumné správanie rodín prijímajúcich remitencie viesť k rastu inflácie a zdraženiu tovaru a služieb aj pre tých, ktorí príjmy zo zahraničia nemajú. Zasielanie remitencií môže u príjemcov viesť tiež k spoliehaniu sa na peniaze zo zahraničia, k pasivite, k zníženiu vlastnej aktivity a produktivity práce a k deformácii vnímania hodnoty peňazí a práce, ktorá za nimi stojí.

Odborníci na migráciu Peggy Levitt a Deepak Lamba-Nieves (2011) rozlišujú aj tzv. sociálne alebo kultúrne remitencie. Považujú za ne schopnosti, zručnosti, jazykové či kultúrne kompetencie a ďalšie mäkké zručnosti, ktoré sa migrant v zahraničí naučil a priváža si ich so sebou späť do krajiny pôvodu. Zvláštnou formou remitencií sú tzv. obrátené remitencie (*reverse remittances*), ktoré predstavujú všetko, čo migrantovi zašlú ľudia z krajiny pôvodu. Najčastejšie ide o špeciálne pochutiny (korenie, gastronomické špeciality) a predmety náboženského či kultúrneho významu, skrátka predmety pripomínajúce domov. V dobe globálnej ekonomickej recesie, ktorá väčšinu krajín zastihla na prelome rokov 2008 až 2009, boli zaznamenané aj toky obrátených remitencií v podobe financií zasielaných z domovských krajín migrantom a migrantkám. Rodiny sa tak snažili podporiť svojich „vyslancov“, aby mohli prečkať ťažké obdobie, a najmä aby si udržali legálny pobytový status.

5 Aktuálne náklady na prevod financií zo štátov s početnou skupinou obyvateľov migrantského pôvodu do zdrojových krajín nájdete na stránkach Svetovej banky: https://remittanceprices.worldbank.org/en.

6 Vývoj objemu svetových remitencií nájdete na webových stránkach Svetovej banky: https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT.

Cvičenie 3.3.

Môj migračný príbeh

10 minút

	A Miesto, kde teraz žijem	B Do 50 km od miesta môjho pobytu	C Medzi 50 a 150 km od miesta môjho pobytu, ale v rovnakej krajine	D Nad 150 km od miesta môjho pobytu, ale v rovnakej krajine	E V zahraničí, ale v Európe	F Miesto, kde teraz žijem
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Postup pre samostatnú prácu: Do tabuľky Môj migračný príbeh zapíšte na jednotlivé riadky údaje podľa nasledujúceho zoznamu:

- riadok č. 1, kde sa narodili všetci vaši prarodičia (napr. matkina matka – stĺpec D, otcov otec – stĺpec C atď.);
- č. 2, kde sa narodili vaši rodičia (napr. matka – stĺpec D; otec – stĺpec C);
- č. 3, kde ste sa narodili;
- č. 4, kam ste chodili na základnú školu;
- č. 5, kam ste chodili na strednú školu;
- č. 6, kam chodíte na vysokú školu.

Po vyplnení sa zamyslite nad otázkami na konci cvičenia.

Postup pre skupinovú prácu: Na osobitné listy papiera prepíšte údaje A až F z tabuľky Môj migračný príbeh. Dohromady budete mať 6 listov papiera, ktoré rozložte po miestnosti (jeden koniec miestnosti symbolizuje miesto, kde teraz žijete, opačný koniec zahraničie mimo Európy). Každý člen alebo členka skupiny sa postaví k tomu listu papiera, ktorý zodpovedá na tieto otázky:

- Odkiaľ pochádza ten z vašich prarodičov, ktorý sa narodil najďalej od vášho súčasného miesta pobytu?
- Kde sa narodil/a partner/ka tohto prarodiča?
- Kde sa narodila vaša matka?
- Kde sa narodil váš otec?
- Kde ste sa narodili?
- Kam ste chodili na základnú školu?
- Kam ste chodili na strednú školu?
- Kam chodíte na vysokú školu?

Po zmapovaní rodinných migračných príbehov vašej skupiny sa zamyslite nad otázkami na konci cvičenia.

Otázky:

- Narodil sa niekto z vašich prarodičov alebo rodičov v zahraničí, príp. ďaleko od miesta, kde ste sa narodili vy? Pokiaľ áno, aké okolnosti viedli k tomu, že sa dostal do krajiny, kde dnes žijete? Aké okolnosti viedli k tomu, že v novej krajine zotrval?
- Narodili ste sa inde ako v mieste vášho súčasného štúdia? Pokiaľ áno, aké dôvody vás viedli k tomu, že ste išli študovať práve do tohto mesta, a nie inam? Uvažovali ste aj o iných destináciách doma a v zahraničí? Pokiaľ áno, prečo ste o nich uvažovali, ale nakoniec ste si vybrali vaše súčasné miesto pobytu? Pokiaľ nie, čo bolo dôvodom?
- Sú push a pull faktory, ktoré ste identifikovali v migračnom príbehu vašej rodiny, uvedené vo vašom T-grafe? Pokiaľ nie, zamyslite sa nad tým, prečo sa to stalo, a T-graf si doplňte.

Kapitola 4

Ako vyvážiť a neznevážiť?

Pokrývanie migrácie slovenskými médiami

Cvičenie 4.1.

Vyvažujú alebo stránia? 10 minút

Postup: V rámci výskumných rozhovorov s novinármi a novinárkami, v ktorých sme zisťovali ich postoje k téme migrácie, zaznel aj nasledujúci výrok. Prečítajte si ho a odpovedzte na otázky nižšie.

„Ja som sa stretla u nás v redakcii s takým niečim, že keď som prišla vyslovene s takým pozitívnym príbehom (respondentka opisuje pozitívny príbeh o úspechu migrantky vďaka jej konkrétnemu talentu – pozn. aut.), *zo strany vedúceho, že ... však všetci migranti nie sú super (...), tak nebudeme teraz poukazovať, aká je ona super (...), lebo to ako keby sme poukazovali na to, že nám za hranicami stojí horda ‚super-talentov', že aj to sa mu zdalo, že to je taká ... téma, že preto by sme sa tomu nemali venovať."* (Respondentka v slovenskej časti výskumu zameraného na pokrývanie migrácie[1]) (Chalupková, Hornáčková et al., 2019)

Otázky:

- Súhlasíte s vedúcim respondentky? Ak áno, prečo? Ak nie, prečo?
- Ako by ste proti jeho názoru argumentovali?
- Ako si predstavujete vyvážené informovanie o migrácii?
- Autorka tohto výroku tiež uviedla: *„No veď dával sa priestor veľký, však povedzme, no, možno nie priamo Kotlebovi* (predseda krajne pravicovej strany – pozn. aut.), *ale Borisovi Kollárovi* (predseda xenofóbno-populistickej strany – pozn. aut.), *ktorý je výrazne anti."* – Ako sa k migrácii vyjadruje Boris Kollár, resp. populistickí politici, príp. politici krajnej pravice? Je vyvážené, ak poskytneme priestor takým protistranám, ktoré svoje „antipostoje" vyjadrujú na základe nepravdivých tvrdení?

4.1. Mediálny a politický diskurz migrácie a rámcovanie – prípad Slovenska

Ako informujú médiá o migrácii? Ako o nej informujú médiá na Slovensku? Je informovanie o migrácii vyvážené? A ako sa o migrantoch vyjadrujú politici?

V tejto kapitole sa pokúsime poskytnúť aspoň čiastočné odpovede na tieto otázky. Najprv k tomu pristúpme zoširoka, z komparatívnej perspektívy.

Z nedávnych výskumov (2017–2020) vieme, že spôsob, akým médiá informujú o migrácii, sa líši nielen naprieč médiami vnútri jednotlivých krajín, ale napríklad aj geograficky, medzi západnou a východnou Európou. Výskumy ďalej poukazujú aj na to, že ďalším rozhodujúcim faktorom v informovaní o migrácii je aj krajina pôvodu prichádzajúcich ľudí. Analýzou médiálneho pokrývania migrácie v siedmich[2] európskych krajinách počas šiestich rokov sa napríklad zistilo, že o migrantoch a migrantkách, ktorí prichádzali z inej ako európskej krajiny, **informovali médiá výrazne negatívnejšie ako o tých z európskych krajín** (Eberl et al., 2019).

Analýza mediálnych obsahov v ôsmich[3] európskych krajinách (Georgiou a Zaborowski, 2017) zasa ukázala, že **médiá len výnimočne informujú o utečencoch a migrantoch komplexne; chýbajú informácie o príčinách, pre ktoré svoje domovy opúšťajú; a médiá im dávajú málo priestoru sa vyjadriť**.

Komparatívna analýza viac než 2 500 článkov v 17 európskych krajinách z dielne organizácie European Journalism Observatory (združuje niekoľko výskumných organizácií) a nadácie Otto-Brenner-Stiftung ukazuje, že migrácia je rámcovaná ako politická téma, s oveľa menším zastúpením samotných migrantov a migrantiek. Ak sa pozrieme na to, akým spôsobom boli migranti v médiách prezentovaní, len 8 % článkov o nich hovorilo ako o individuálnych osobách či o rodinách (Fengler, Kreutler, 2020).

Čo majú uvedené závery spoločné s naším vnímaním migrácie? Ak ste čítali predchádzajúce kapitoly, zrejme to tušíte. To, ako premýšľame o svete, ako „myslíme svet“, do značnej miery

1 V rámci iniciatívy Svet medzi riadkami sme analyzovali pokrývanie migrácie v šiestich celoštátnych slovenských médiách v období 1. máj – 31. august 2018. Okrem obsahovej analýzy 937 článkov sme realizovali aj pološtruktúrované rozhovory s dvanástimi respondentmi a respondentkami počas obdobia marec až júl 2019. Išlo o ľudí na šéfredaktorských, redaktorských a editorských pozíciách v printových médiách, online, televíziách i rádiách, a to z komerčnej i verejnoprávnej sféry. Zároveň s národnou analýzou vznikla aj komparatívna analýza s rovnakými metodologickými východiskami, realizovaná okrem Slovenska aj v Českej republike a v Estónsku. Obe štúdie sú dostupné na stránke www.svetmedziriadkami.sk.

2 Maďarsko, Nemecko, Poľsko, Rumunsko, Španielsko, Švédsko a Veľká Británia

3 Česká republika, Francúzsko, Grécko, Írsko, Maďarsko, Nemecko, Srbsko a Veľká Británia.

ovplyvňujú práve médiá – či už si to uvedomujeme, alebo nie. Osobitne má význam zamýšľať sa nad týmto v prípade, ak ide o javy, ktoré nám doposiaľ boli neznáme, prípadne sme ich vnímali okrajovo.

Fenomén migrácie je pre mnohých na Slovensku práve takýmto javom. Na jednej strane našinci migrujú. Počas minulého režimu, pred rokom 1989, mnohí ľudia emigrovali cez bývalú Juhosláviu napríklad do Spojených štátov amerických či do Austrálie. V súčasnosti, v súvislosti s hľadaním uspokojivejších pracovných podmienok, sa „východniari" presúvajú do Bratislavy, opatrovateľky chodia za prácou do Rakúska, mnohí vyhľadávajú (nielen) sezónne práce vo Veľkej Británii. Podobných príkladov by sme našli viacero. Na druhej strane sme až do roku 2015 o migračných posunoch prijímali informácie s vedomím, že ide o niečo, čo sa nás v zásade netýka. Aj to je dôvod, prečo je rola médií pri podobných udalostiach zásadná.

Rámce

Sociológ Robert Entman (2010) upozorňuje, že potenciálna sila médií sa ukazuje **práve vtedy, keď publikum nemá vopred vyhranený názor** na daný jav. Vtedy médiá disponujú veľkým priestorom vo formovaní verejnej mienky. Ak sa tejto úlohy zhostia tak, že o migrácii, či akomkoľvek inom fenoméne, budú informovať nevyvážene (vedome alebo nevedome) a namiesto čo najpresnejšieho obrazu reality poskytnú len svoju vlastnú predstavu o realite, môžu tým spôsobiť, že ich publikum bude vnímať realitu pokrivene.

Do akej miery sa teda závery uvedených komparatívnych štúdií zhodujú so slovenskými reáliami? Aspoň čiastočný obraz o tom, ako tému migrácie rámcovali slovenské médiá, nám môže poskytnúť kvantitatívna časť výskumu iniciatívy Svet medzi riadkami (viď poznámka pod čiarou 1), v ktorej sme analyzovali **937 článkov** publikovaných počas **štyroch mesiacov** (máj – august 2018) v **šiestich** celoštátnych online (Aktuality.sk, DennikN.sk, HNonline.sk) a printových (SME, Pravda a Plus 7 dní) **médiách** (z výskumu boli vylúčené bulvárne a tzv. dezinformačné médiá).

Na otázku, aké rámce médiá používali, sa dá odpovedať rôznymi spôsobmi, nakoľko rámcovanie prebieha rôzne – z hľadiska úrovne či formy. My si predstavíme tri konkrétne formy:

1) **rámcovanie pomocou celkovej témy článku** – terorizmus, kriminalita, situácia na trhu práce, príčiny migrácie, popis azylových procesov, popis integračných procesov;
2) **zarámcovanie pomocou výberu respondentov** – migranti a migrantky, odborníci a odborníčky na migráciu, silové rezorty, mäkké rezorty, ostatní politici, úrady, mimovládne organizácie, represívne orgány;
3) **jazykové a štylistické prostriedky používané v súvislosti s migrantmi,** konkrétne napríklad používanie prírodných metafor, ako sú prílev, príliv, tok alebo prúd migrantov.

Zo skúmaných tematických rámcov sa v súvislosti s migráciou písalo najviac (15 % článkov) o **kriminalite** (napr. nelegálne prekročenie hraníc, výtržnosti apod.). Je pritom nutné dodať, že v skúmanom čase sa na slovenskej mediálnej scéne prepierali dve udalosti, ktoré sme zahrnuli pod rámec kriminalita: únos vietnamského diplomata za možnej asistencie Ministerstva vnútra SR (v čase skúmania sa objavili nové dôkazy) a vražda Henryho Acordu, Filipínčana žijúceho na Slovensku, ktorého dokopal k smrti miestny obyvateľ. Viac ako dve tretiny článkov s rámcom kriminalita sa týkali práve týchto dvoch udalostí.

Druhým najviac zastúpeným rámcom bol rámec **trh práce** (10 %). Médiá sa venovali najmä téme potreby zjednodušenia podmienok pre ľudí, ktorí chcú prísť pracovať na Slovensko, nakoľko slovenský pracovný trh v niektorých odvetviach trpí nedostatkom ľudí (napríklad v zdravotníctve). Trh práce ako častú tému čiastočne potvrdzujú aj národnosti, ktoré sa v článkoch s priamou zmienkou o migrantoch objavovali. Najčastejšie zastúpenými národnosťami boli sýrska, filipínska, ukrajinská, afganská a srbská. Práve obyvatelia a obyvateľky Ukrajiny a Srbska prichádzajú na náš pracovný trh.

Zastúpení migranti (všetky médiá)

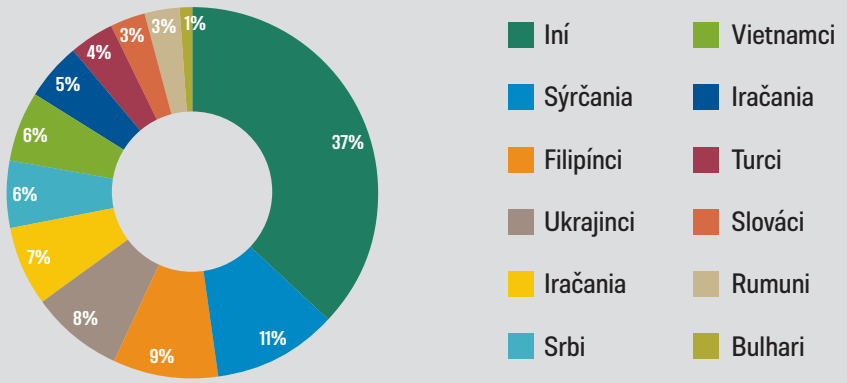

Ľudia si svoje predstavy o migrácii mohli vytvárať aj prostredníctvom článkov, ktoré im poskytovali širší, komplexnejší pohľad na fenomén, napríklad tie, ktoré hovorili nielen o dôsledkoch, ale aj o **príčinách migrácie** (8 %). Ľudia s migračným pozadím totiž prichádzali do Európy z najrôznejších dôvodov: v ich krajinách zúrila vojna, prípadne sa vyskytovala politická, spoločenská či ekonomická nestabilita; hľadali lepšie pracovné uplatnenie; v krajine pôvodu je nízka životná úroveň či vysoká miera korupcie apod. Rovnaký podiel tvoril aj rámec **integračných procesov**. Čitatelia a čitateľky sa tak dozvedeli aj o tom, ako rôzne krajiny integrujú prichádzajúcich ľudí, ako ich začleňujú do pracovného procesu a spoločnosti všeobecne. Ostatné rámce tvorili menšie zastúpenie, pričom **terorizmus** sa vyskytoval najmenej zo všetkých skúmaných rámcov.

Graf 4.1. Výskyt rámcov vo všetkých skúmaných médiách

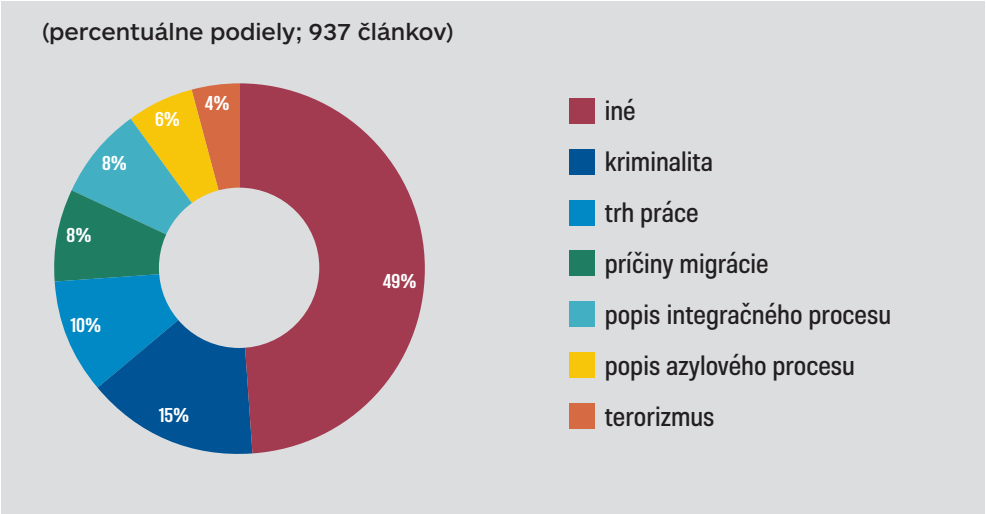

Asi polovica všetkých článkov nie je kvôli nášmu deduktívnemu prístupu zakódovaných konkrétnymi rámcami. Počas analýzy sme si však niektoré z nich zapísali, aby sme čitateľom a čitateľkám poskytli komplexnejšiu odpoveď. Ďalšími častými témami boli **protiimigračné zákony prijaté v Maďarsku v júni 2018, ku ktorým sa slovenské médiá v komentároch vyjadrovali kriticky**, príp. dávali vo svojich výstupoch priestor kritickým hlasom, napr. mimovládnym ľudskoprávnym organizáciám. Ďalej sa objavovali správy o **samite Európskej únie** k riešeniu migrácie spolu s odmietaním migračných kvót krajinami Vyšehradskej štvorky. Témou bol aj **rozpočet EÚ**, v ktorom sa európski politici snažili zohľadniť štáty ako Taliansko či Grécko, najviac dotknuté tzv. migračnou krízou, a naopak uberali vnútrozemským štátom, vrátane Slovenska. Keďže sme sa týmto rámcom nevenovali analyticky, len zmienime, že väčšina médií sa v komentároch vyjadrovala **kriticky k odmietaniu povinných kvót** a poukazovala na skutočnosť, že princíp dobrovoľnosti prijímania migrantov nebude funkčný. Častými boli aj rámce ako **euroskepticizmus, xenofóbia a populizmus**. Médiá v súvislosti s nimi upozorňovali, že migrácia sa zneužíva politikmi na **naháňanie politických bodov a šírenie strachu**. Výskyt tohto posledného rámca je čiastočne potvrdený vo výpovediach samotných novinárov a novinárok, ktorým sa venujeme nižšie.

Výskyt ostatných vyššie zmienených (politicky ladených) rámcov čiastočne potvrdzuje kľúč výberu respondentov a respondentiek, ktorý novinári pri zostavovaní svojich článkov zvolili. Ak ste si počas mesiacov máj až august 2018 čítali o migrácii, je pravdepodobné, že ste si predstavy o nej utvárali predovšetkým na základe výpovedí politických predstaviteľov a úradníkov domácich či medzinárodných inštitúcií (objavili sa v 57 % všetkých článkov). Migrácia je tak na Slovensku pokrývaná v prvom rade politicky. Ďalšie najviac zastúpené

boli hlasy **odborníkov a odborníčok a mimovládnych organizácií, ktoré sa migrácii dlhodobo venujú** (15 % všetkých článkov). Samotní aktéri migrácie – **migranti a migrantky** – dostali priestor na vyjadrenie v 6 % všetkých skúmaných článkov.

Výber respondentov a respondentiek vychádza aj z možností slovenských médií. Malé redakcie s malými finančnými prostriedkami umožňujú pokrývanie migrácie predovšetkým „od stola“ (potvrdili nám to aj novinári vo výskumných rozhovoroch – viď nižšie). Aj tento fakt je dôležitý pri analýze toho, ako médiá informovali a informujú o migrácii.

Graf 4.2. Zastúpení respondenti a respondentky vo všetkých médiách

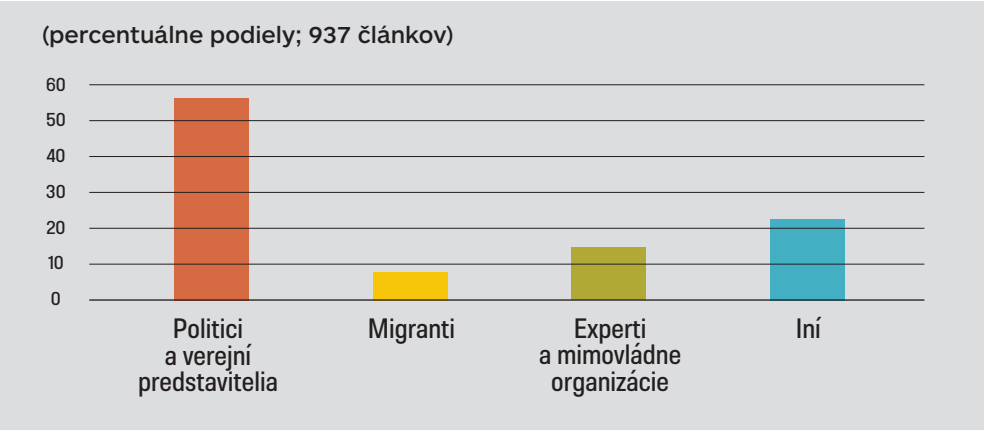

Mediálny diskurz

Výber tém i respondentov naznačuje, že slovenská verejnosť sa v lete 2018 dozvedala o migrácii primárne z politickej perspektívy. Keďže sme kvôli možnosti výskum replikovať zvolili deduktívny prístup, niektoré aspekty (napríklad spomínané iné rámce) nám výskum neodkrýva.

Iný výskum, hoci s oveľa menšou vzorkou z iného výberu médií, by mohol pomôcť dotvoriť komplexnejší obraz o mediálnom diskurze ako takom, keďže sa púšťa do iných analytických rovín. Jeho autorka Alena Chudžíková podrobila diskurzívnej analýze 56 online článkov na portáloch Sme.sk, Aktuality.sk a Topky.sk, ktoré zozbierala v priebehu 3. až 9. septembra 2015, teda v samotných začiatkoch tzv. migračnej krízy.

Chudžíková zhodnotila, že mediálny diskurz bol v sledovanom období vyvážený a konzistentný, médiá prinášali návrhy riešení v domácej i zahraničnej politike a spochybňovali vládu za to, že odmieta byť solidárna a nechce prijať tzv. prerozdeľovacie kvóty. Bulvárny portál Topky.sk bol do istej miery prekvapením – napriek tomu, že v niektorých článkoch šíril

strach z migrantov, v mediálnom obsahu tohto média sa v skúmanom období objavili aj výstupy, ktoré naopak migráciu komplexne vysvetľovali (príkladom je rozhovor so Zuzanou Števulovou, vtedajšou riaditeľkou neziskovej organizácie Liga za ľudské práva).

Autorka výskumu ďalej ozrejmuje spomínanú kritiku vlády za nedostatočnú solidaritu a odmietanie kvót. Samotné kvóty neboli v médiách rámcované ako vhodné riešenie, ale skôr ako nariadenie „zhora", napriek tomu médiá zdôrazňovali nutnosť solidarity. Solidaritu však médiá nerámcovali ako hodnotu a nebola naviazaná priamo na utečencov a utečenkyne, ale skôr na členské štáty, ktoré prijímali najviac migrujúcich ľudí, prípadne ako naša povinnosť, lebo inak čakajú Slovensko problémy. Médiá rámcovali utečencov a utečenkyne ako niekoho, na koho doplatíme – ak nebudeme solidárni, EÚ nám odmietne dať verejné financie a v zahraničí klesne Slovensku kredibilita. Solidarita tak bola chápaná skôr ako výmenný obchod (Chudžíková, 2016, s. 98).

> *Menej peňazí z fondov EÚ by malo za následok, že na projekty ako rekonštrukcia Starého mosta v Bratislave či obnovovanie infraštruktúry aj krajských a okresných miest by Slovensko muselo dať viac peňazí zo svojho štátneho rozpočtu.*
>
> **Mikeš, 2015**
> In: Chudžíková, 2016

Médiá rámcovali utečencov a utečenkyne ako problém, ktorý treba riešiť, ale objavovali sa v nich aj ako objekt pomoci. Časté boli správy o rôznych občianskych a dobrovoľníckych iniciatívach. Skúmané slovenské médiá informovali svoje publikum o tom, ako sa môžu zapojiť do pomoci a samotné občianske zaktivizovanie sa vnímali médiá podľa autorky ako „príjemné prekvapenie" (Chudžíková, 2016, s. 99).

Závery analýzy tiež ukazujú, že médiá upozorňovali publikum na možné zneužívanie témy migrácie v súvislosti s blížiacimi sa parlamentnými voľbami (marec 2016). Utečencov a utečenkyne tiež médiá dávali do kontextu s aspektom, ktorý sme spomínali vyššie – že Slovensko má skúsenosti s migráciou vlastných ľudí (objavil sa napríklad článok, ktorý vysvetľoval, že Rakúsko v čase nedemokratického Československa prijímalo našincov). Takýmto kontextualizovaním sa tak snažili zmierňovať vzdialenosť medzi „nimi" a „nami", čo mohlo podľa teórie sociálnej identity zmazávať priepasť medzi domácimi a migrujúcimi, prípadne upokojovať vypäté emócie, keďže domáci mohli mať pocit ohrozenia, najmä kvôli politickým vyhláseniam (infobox 4.1.).

Infobox 4.1. Teória sociálnej identity: In-group a out-group

Teória sociálnej identity (*theory of social identity*) popisuje, čo môže nastať, ak sa ako jednotlivci identifikujeme s nejakou skupinou. **Skupina, o ktorej sme presvedčení, že do nej patríme, sa v teórii nazýva *in-group*. Naproti tomu *out-group* sú „tí druhí"**, s ktorými sa neidentifikujeme. Takéto rozdeľovanie môže vplývať na našu vzájomnú interakciu a vzťahy, môže upevňovať stereotypy a viesť až k medziľudským konfliktom (Chudžíková, 2016, s. 99).

Sociálno-psychologické výskumy napríklad ukazujú, že ak ľudí rozdelíme do skupín bez konkrétneho kritéria, členovia tejto umelo vytvorenej skupiny **ju hodnotia lepšie než zvyšné skupiny a majú sklony k tzv. in-group predpojatosti *(in-group bias)***. Teória sociálnej identity predpokladá, že pocit prináležitosti k danej skupine nejakým vnútorným mechanizmom spôsobuje, že ľudia sú automaticky predpojatí v posudzovaní a hodnotení iných skupín.

Výskumy ďalej ukazujú, že čím viac sa identifikujeme so skupinou (opäť, náhodne vytvorenou, alebo napríklad politickou stranou), tým vyššia je pravdepodobnosť, že budeme konať v mene tejto skupiny. Vezmime si politickú stranu – ak sme s ňou silne identifikovaní, nedáme jej hlas len preto, že je v súlade s našimi pozíciami. **Podľa teórie sociálnej identity je hlavným „ťahačom" to, že ide o náš „tím", víťazstvo strany bude aj naše osobné víťazstvo.** Konáme v jej prospech, pretože akési psychologické imperatívy v nás chcú, aby naša skupinová identita pokračovala.

Z teórie sociálnej identity vzišla **teória medziskupinových emócií** (*intergroup emotions theory*), ktorá tvrdí, že silno identifikovaní členovia skupiny oveľa ľahšie podľahnú hnevu, ak majú pocit, že ich skupina je ohrozená (Mason, 2015, s. 130).

Metafory

Súčasťou mediálneho diskurzu je aj výber slovných spojení, ktorými médiá označovali migrantov a migrantky. Výskum Chudžíkovej ukazuje, že napriek tomu, že v analyzovaných článkoch bola prítomná humanizácia a individualizácia migrantov (v tom čase v celkovom diskurze mnohokrát dehumanizovaných a vnímaných ako jednoliata skupina), frekventovane sa vyskytovali aj metaforické označenia ako napríklad masa, (masívna) vlna, prílev alebo príliv. Ako tieto metafory fungujú z psychologického hľadiska? Ich používaním môže dochádzať k dehumanizácii, a tak publikum nebude chápať migrantov cez ich ľudskú jedinečnosť, ale skôr ako jednoliatu entitu. Podvedome tiež môžu navodzovať publiku emóciu nebezpečenstva, pretože nám migranti „zaplavia vlasť", prípadne ide o „divochov", ktorých treba niekde „zachytiť" či „uloviť". **Vo všeobecnosti platí, že tieto metafory fungujú ako spúšťač podvedomých asociácií, čím sa udržiava určitý diskurz** (Chudžíková, 2016, s. 101). Zároveň treba chápať, že metafory fungujú „vlastným životom", teda nezávisle od toho, či nimi novinári zamýšľajú alebo nezamýšľajú niečo zdôrazniť (viď napr. Marder, 2018, s. 4).

Vo výskume iniciatívy Svet medzi riadkami sme sa tiež zamerali na analýzu používaných metafor. Najfrekventovanejšími boli už spomínané prírodné metafory, z nich najviac zastúpené boli pojmy ako **prílev, príliv, tok alebo prúd migrantov** (celkovo 44 zmienok v 937 textoch), vrátane ich rôznych obmien, napr. **migračné toky, príval inakosti, nekontrolovane prúdiť**. Druhou najčastejšie zastúpenou metaforou (23 zmienok) boli spojenia s odkazom na vlny (napr. migračná/utečenecká vlna, vlna (e)migrácie, migračná vlna cunami, vlna migračnej krízy, vlna migrantov/utečencov). Jedenkrát bolo spomenuté slovné spojenie **lavína migrantov** a celkovo štyrikrát sa migranti spájali s povodňami **(„zaplaviť moslimskými utečencami“, „migranti zaplavia“, „vlasť zaplavená utečencami“ a „Ochrana pred povodňami sa buduje vtedy, keď je sucho.“)** (Chalupková, Hornáčková et al., 2019).

Ďalšou sledovanou metaforou bolo spájanie migrantov s divochmi či zvieratami. Táto kategória bola podstatne menej frekventovaná, ale v rôznych podobách sa vyskytovala vo všetkých skúmaných médiách. Najčastejšie sa vyskytovalo označenie v súvislosti s náporom (napr. **nápor migrantov, masa migrantov, príval migrantských hôrd**). Metaforu, ktorú sme označili ako (zvierací) náklad, sme identifikovali trikrát **(lov na migrantov, zachytávanie migrantov v Afrike, „[humanitárna organizácia] klopala na dvere Európy s novým ‚nákladom‘“)**. Metafora nájazdníkov bola použitá v celkovej vzorke článkov dvakrát (**nájazdy migrantov, vlna nájazdníkov**) (ibid, 2019).

Graf 4.3. Relatívne a absolútne počty článkov s metaforami (1.5.– 31.8. 2018)

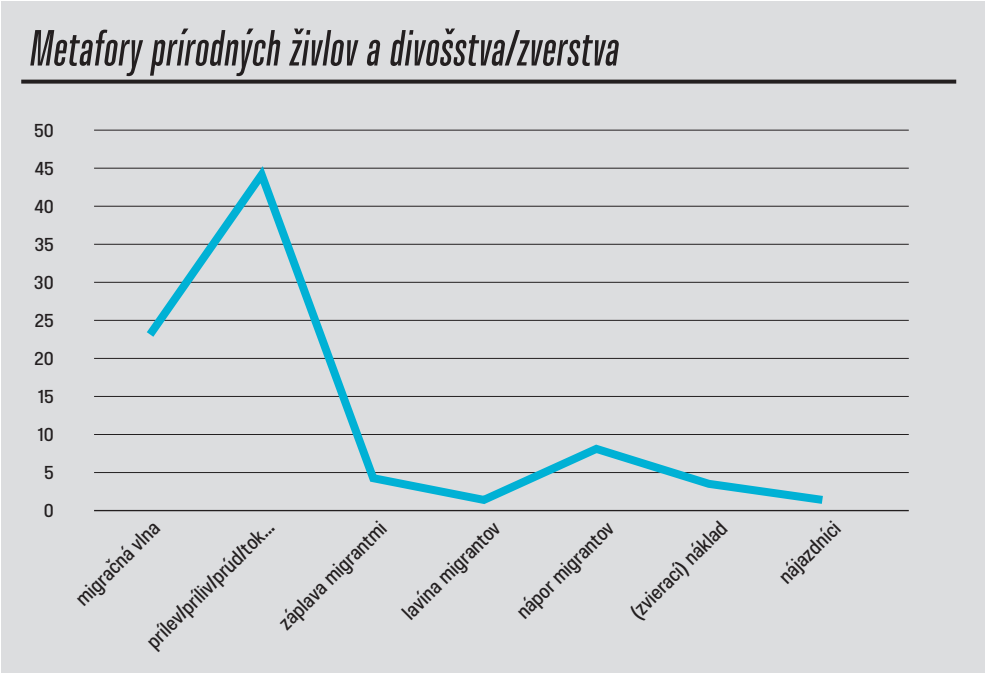

Politický diskurz

Spomínate si ešte na to, ako sme v 1. kapitole písali o víťazstve mediálnej logiky nad logikou politickou? Áno, médiá v istom momente prestali byť slúžkami politických strán, ale nemožno si to predstaviť tak, že médiá sú zrazu najmocnejšie. Vzťah medzi mediálnou a politickou logikou je interaktívny. Raz v ňom ťahajú za kratší koniec politici, inokedy médiá (ktoré sú aj vďaka sociálnym sieťam v defenzíve na inom fronte) (Klinger, Svensson, 2015, s. 24 – 26; ibid., 2014, s. 1244). Hovoríme, že s nástupom mediálnej logiky sa udiala tzv. ***mediatizácia politiky*** – pokrývanie politického obsahu, ako aj správanie politických aktérov, je ovplyvnené procesmi a pravidlami, ktoré si mediálna logika vyžaduje (Takens, 2013, s. 277 – 278).

Výskum Chudžíkovej sa počas jedného týždňa pozeral práve na to, akým spôsobom politici hovorili v médiách o téme migrácia. Jedným z prítomných naratívov bolo zbavovanie sa zodpovednosti za migráciu do krajín južnej Európy, kedy mnohí politici rámcovali Slovensko ako zodpovedného člena Európskej únie, ktorý svoje hranice (s Ukrajinou) stráži a preto nenesie zodpovednosť za tých členov, ktorí si svoje hranice nechránia. Túto skutočnosť dávali do kontextu s inými krajinami, ktoré nie sú schopné svoje hranice ustrážiť a Slovensko by na ne teraz malo doplácať – autorka píše o prítomnom naratíve krivdy. Politici šírili aj naratív Slovenska ako malej krajiny, ktorá nemá kapacity na pomoc iným, keďže má svoje problémy a sama ešte nezvládla napríklad integráciu rómskej menšiny. Práve túto skutočnosť prezentovali politici ako dôvod, prečo neprijať povinné kvóty.

> *My nie sme schopní integrovať Rómov, tak sa netvárme, že sme schopní integrovať niekoho, kto sem príde s úplne iným náboženstvom a tradíciami.*
>
> **Robert Fico**
> *(Kováč, 2015 In: Chudžíková, 2016)*

Autorka pritom píše, že v iných kontextoch bola neschopnosť integrácie Rómov pripisovaná za vinu samotným Rómom, naratív neschopnosti politikov sa dostavil až v roku 2015 v súvislosti s migráciou. Naratív potreby zodpovednosti a zdôraznenie toho, že Slovensko má kapacity pomáhať bohatším štátom, bol marginálny a zastávalo ho len niekoľko politických predstaviteľov – napr. vtedajší prezident Andrej Kiska, poslanci Martin Poliačik, Ondrej Dostál či Rudolf Chmel.

Ďalším z ambivalentne používaných naratívov bola cieľová destinácia migrantov a migrantiek. Na jednej strane politici a političky tvrdili, že cieľom migrujúcich sú hlavne štáty západnej Európy. Aj to bol dôvod, prečo ostro kritizovali prerozdeľovacie kvóty – veď migranti na Slovensko aj tak nechcú ísť. Zatiaľ čo v tomto prípade bol cieľ migrantov a migrantiek legitímny, v inom kontexte politickí predstavitelia kritizovali prichádzajúcich ľudí za to, že sa chcú dostať do bohatších krajín, čo bolo podľa nich vypočítavé.

> *Prečo však, ak je niekto vo Francúzsku a tvrdí, že uteká pred hrozbou, potrebuje ísť do tunela a uteká do Veľkej Británie? Necíti sa bezpečne vo Francúzsku? Nemôžeme akceptovať, že sa niekto rozhodne prísť pracovať do Európy, nelegálne prekročí hranice a my ho tu vítame.*
>
> **Robert Fico**
> *(Sme.sk, 2015 In: Chudžíková, 2016)*

Čo sa týka navrhovaných riešení, autorka píše o dehumanizácii utečencov, kedy sa naratív riešení obmedzil na ochranu hraníc, príp. finančnú pomoc do krajín ich pôvodu apod., pričom sa zohľadňovali najmä „naše" (in-group) záujmy. **Pravidlá v rakúskych utečeneckých táboroch sa napríklad posudzovali len cez prizmu „nášho" ohrozenia** – to, či sa s utečencami narába humánnym spôsobom, v rámci pravidiel „hry" z úst politikov nezaznelo.

Zaujímavým naratívom, ktorý si autorka pri diskurzívnej analýze politických vyhlásení všimla, bolo **rozdeľovanie migrujúcich na utečencov a ekonomických migrantov**. Utečenci a utečenkyne boli pritom v politickom diskurze vykreslení oveľa humánnejším spôsobom – ako ľudia v núdzi –, zatiaľ čo ekonomickí migranti a migrantky boli označovaní ako tí, ktorí našu pomoc nepotrebujú. Ekonomických migrantov takmer celé politické spektrum **démonizovalo ako príživníkov, ktorí sem prišli len zbohatnúť, pričom takýto cieľ sa nepovažoval za legitímny**. Vtedajší premiér Robert Fico a niektorí ďalší politici zároveň uvádzali, že 90 – 95 percent ľudí, ktorí v roku 2015 prišli do Európy, boli ekonomickí migranti (pričom na takéto tvrdenie nikdy nedodali dôkazy). V súvislosti so „zlými" ekonomickými migrantmi a migrantkami sa tak šíril zvláštny naratív solidarity. Politici prehlasovali, že treba pomôcť tým, ktorí to naozaj potrebujú, no zároveň „potichu" hovorili, že pomoc Slovenska nepotrebuje 90 – 95 percent z migrujúcich.

> *Otázka je, ako sa postaviť k mase možno viac ako jedného milióna ľudí. Či otvoríme náruč a povieme, že všetkých berieme, alebo sa budeme správať racionálne a solidárne. To znamená, že musíme identifikovať, kto je ohrozený utečenec. Trpí hladom ten, kto nájde 5000 eur na pašeráka? Pozrite, koľko je tam mladých mužov, ktorí prichádzajú hľadať si prácu, je ich medzi nimi 90 %.*
>
> **Robert Fico**
> *(Sme.sk, 2015 In: Chudžíková, 2016)*

Podmienená pomoc tým, ktorí to najviac potrebujú, však nebola adresovaná utečencom všeobecne, ale len kresťanským utečencom, ktorí podľa politických vyjadrení spĺňali dostatočné predpoklady na integráciu[4].

Ako môžu médiá ovplyvňovať politický diskurz? Už z predchádzajúcich kapitol vieme, že médiá spoluvytvárajú realitu, a to prostredníctvom rámcovania a diskurzu, ktorý produkujú. Na tejto scéne však nie sú samé – aj politici a političky majú moc. Chudžíková napríklad uvádza, že diskurz kontrolujú tým, že zadefinujú istý dis-

kurzívny akt (napr. v podobe zákona), cieľovú skupinu (napr. „neprispôsobiví“ Rómovia) či aj tým, aké skupiny prizvú k tvorbe verejných politík (2016, s. 108 – 109). Ako sme už uviedli, vzťah politikov a médií je interaktívny. Videli sme, že politický diskurz počas týždňa skúmaného Chudžíkovou bol negatívne nastavený, len zriedka sa objavovali politické hlasy vyzývajúce k naozajstnej humánnosti a solidarite. Keďže éra primátu politickej logiky skončila už dávno, médiá sa do značnej miery snažili v autorských textoch (najmä na Sme.sk a Aktuality.sk) vyvažovať politické tvrdenia. Autorka však zároveň dodáva, že dominovala skôr stratégia preberať pasívnym spôsobom agentúrne správy s politickými vyjadreniami – a to aj napriek tomu, že médiá nemusia vyjadrenia politikov prijímať pasívne, ale môžu agentúrne správy dopĺňať o autorský obsah (Chudžíková, 2016, s. 109).

Závery výskumu zrealizovaného v rámci iniciatívy Svet medzi riadkami sme formulovali tak, že migrácia bola tematizovaná skôr politicky. K podobným tvrdeniam dospela aj spomínaná diskurzívna analýza, ktorá však zároveň ozrejmila, že médiá často vyvažovali tému migrácie. Na jednej strane dávali priestor politikom a političkám a hlas migrantov a migrantiek z rôznych[5] dôvodov v skúmanom období absentoval, prípadne pasívne preberali tvrdenia politikov v podobe, v akej ich zverejňovali tlačové agentúry. Na druhej strane médiá v značnej miere poskytli priestor aj rôznym odborníkom a odborníčkam či profesionálom, ktorí pomáhali s integráciou migrantov. Hlasy expertov humanizovali obraz prichádzajúcich ľudí a zároveň predstavovali snahu *„...médií vyvažovať negatívne nastavený verejný diskurz.“* (Chudžíková, 2016, s. 100).

Kvantitatívna časť výskumu v rámci iniciatívy Svet medzi riadkami nemohla dospieť k takýmto podrobným tvrdeniam z logiky zvoleného výskumného dizajnu, avšak spomínaná snaha médií vyvažovať politické tvrdenia a presvedčenie verejnosti, ktoré bolo politickým diskurzom ovplyvňované, sa do značnej miery odzrkadľovala vo výpovediach novinárov a novinárok, na čo sa podrobnejšie pozrieme v nasledujúcej podkapitole.

4 Autorka zároveň správne dodáva, že „predpoklad politických aktérov, že blízkovýchodní kresťania sa na Slovensku úspešne integrujú práve preto, že sú kresťania, opäť naznačil nedostatočné odborné zázemie v oblasti integrácie migrantov“, keďže vierovyznanie síce môže byť pri integrácii nápomocné, ale rozhodne nepredstavuje dostatočnú podmienku na úspešné integrovanie. Pre úspešnú integráciu je nutné začať niekoľko súbežných procesov na oboch stranách. Zároveň boli kresťania na Blízkom východe týmto naratívom opäť označovaní ako homogénna skupina a zamlčiavané boli iné, napríklad geografické či sociokultúrne faktory (Chudžíková, 2016, s. 107).

5 Autorka napríklad polemizuje o tom, že v skúmanom období ešte na Slovensko migranti neprichádzali. Hlas podľa nej mohli dostať už bývalí utečenci a migranti usadení na Slovensku, je však možné, že vo vysoko vypätej situácii sa nechceli do médií vyjadrovať (Chudžíková, 2016, s. 108).

4.2. O migrácii s novinármi: Prizma roku 2015?

V rámci analýzy sme uskutočnili 12 pološtruktúrovaných rozhovorov s členmi a členkami viacerých redakcií (od tlače, cez online, po televízie; zo súkromných médií aj z verejnoprávneho média). Vyplyvnulo z nich, že oslovení **novinári a novinárky vnímajú migráciu ako širší fenomén – nielen cez prizmu roku 2015**. Vo výpovediach často spomínali samých seba ako migrujúcich z východu Slovenska; spomínali obyvateľov Slovenska ako migrantov či migrantky (napr. opatrovateľky v Rakúsku); hovorili o ekonomickej migrácii (Srbi, Ukrajinci, Rumuni prichádzajúci za prácou k nám). Hoci rok 2015 je vnímaný ako zlomový, iba dvaja z 12 respondentov uviedli ako svoju prvotnú profesionálnu skúsenosť s migráciou udalosti v Európe po roku 2015. Zvyšok prišiel do kontaktu s migráciou už skôr a pokrýva ju z rôznych oblastí a perspektív.

Toto širšie chápanie migrácie sa podľa vlastných slov snažia posúvať svojmu publiku. Niektorí respondenti a respondentky hovorili o tom, že nechcú vnucovať názor, ale vysvetľovať širší kontext migrácie, čo považujú za úlohu novinárčiny. Chceli **vyvažovať extrémne zjednodušenia**, keďže migrácia je podľa nich z úst politických predstaviteľov často podávaná jednoducho a s cieľom zbierať politické body.

Takmer všetci respondenti v tejto súvislosti hovorili o politizácii témy migrácie. To, že je migrácia chápaná ako politická téma, nám potvrdzuje i kvantitatívna časť výskumu. V nej sa ukázalo, že čo sa týka výberu respondentov pri informovaní o migrácii, migrantom a migrantkám dávali médiá v priemere pomerne malý priestor (6 %), zatiaľ čo najväčšej pozornosti sa tešili politici a političky.

O nich bez nich?

Napriek tomu z kvalitatívnej časti výskumu možno pozorovať snahu novinárov a novinárok migrantov osloviť: sedem z dvanástich respondentov uviedlo migrantov ako zdroj, ktorý sa snažia získať do mediálneho výstupu. Respondenti zároveň uvádzali, že osloviť migrantov je ťažšie v prípade medzinárodnej migrácie z globálneho Juhu, kedy redakcia často nie je schopná pokryť výdavky na vycestovanie do terénu. Jeden z respondentov uviedol i jazykovú bariéru, ktoré mu zabránili dať hlas migrantom do výstupu, hoci s nimi bol v priamom kontakte; prípadne sa migranti nechceli do médií vyjadrovať.

Ako vyvážiť a neznevážiť?

V úvodnom cvičení v tejto kapitole sme sa vás pýtali, čo si predstavujete pod pojmom vyváženosť. Zámerne pritom nespomíname objektivitu, pretože každý novinár má osvojené isté hodnotové nastavenie a svet vníma istým spôsobom, pričom toto do svojich mediálnych výstupov nutne premieta (ako sme v predchádzajúcich

kapitolách vysvetľovali, dá sa s tým pracovať, ale nie to celkom odbúrať).

Novinári a novinárky chápali vyvážené pokrývanie témy rôznymi spôsobmi. Jeden respondent na otázku, ako zabezpečiť vyváženosť, odpovedal okrem konkrétnych stratégií (napr. rôznorodosť zdrojov) aj to, že **potrebu vyváženosti človek musí „mať v sebe“**. Ide o jeho či jej systém hodnôt, ktorý sa u každého líši. Iná respondentka zasa chápala vyváženosť najmä z **mechanického hľadiska**, ktoré spočíva v snahe dávať rovnaké množstvo priestoru všetkým stranám: *„No veď dával sa priestor veľký, však povedzme. no, možno nie priamo Kotlebovi* (predseda krajne pravicovej strany – pozn. aut.), *ale Borisovi Kollárovi* (predseda xenofóbno-populistickej strany – pozn. aut.), *ktorý je výrazne anti.“*

„Veľmi často sa stáva, že ak aj máme na tú tému odlišné pohľady, tak veľa o tom diskutujeme v rámci takých nejakých porád. To znamená aj, povedzme, pri tej migrácii, aj keď sme sa povedzme niekedy pohádali pri tej danej téme, že sme na to mali odlišné názory, ale vždy sme nakoniec dospeli vlastne k rovnakému záveru, a síce že proste sprav to vyvážene, daj tam obidve, ***obidva tie názory, nech už sú akokoľvek kontroverzné*** *alebo nech sa nám akokoľvek nepáčia, ale proste, že daj priestor obidvom tým stranám.“*

Až osem z dvanástich respondentov sa kriticky vyjadrilo k istému druhu politických vyjadrení, napr. k populistickým vyjadreniam s tendenciou ohýbať realitu podľa potrieb politika či politickej strany (napr. získavať politické body). Respondenti uviedli, že takýmto vyjadreniam by priestor nedali, prípadne by tieto názory podrobili konfrontácii, napr. vyjadrením komentátora či komentátorky z média a/alebo odborníka či odborníčky na danú tému. Respondent z nemenovaného online denníka to vyjadril slovami: *„Ale mne vo všeobecnosti... ja mám negatívny postoj k vyjadreniam Borisa Kollára* (predseda xenofóbno-populistickej strany – pozn. aut.) *na tému migrácie, lebo ten si to ohýba, ako potrebuje...“*. Výpovede interpretujeme tak, že **ide o snahu novinárov a novinárok nestať sa nástrojom k podnecovaniu nenávisti či dehumanizácie, ktorú šíria niektorí politici, príp. nenechať zavádzajúce tvrdenia bez reakcie. Nejde však o snahu zamedziť politikom vyjadriť nesúhlasný názor na migráciu**, pokiaľ tento neohýba realitu, nie je zavádzajúci, manipulatívny či nepodnecuje k nenávisti.

Medzi našimi respondentmi sme našli aj novinára, ktorý veľmi jasne v spojitosti s vyváženým informovaním o migrácii odkazoval na princípy **humanity a snahu hájiť slabších**, nad čím sa zamyslíme v nasledujúcej podkapitole.

4.3. Chápanie vyváženosti – teoretická reflexia

(...) demonštrovať prítomnosť alebo absenciu vyváženosti a predpojatosti je vo svojej podstate problematické. ‚Vyváženosť' u jedného môže byť ‚predpojatosťou' u druhého, zvlášť ak sa ich pohľady výrazne líšia. To, čo sa jednému môže javiť ako objektívne, sa inému môže zdať výrazne subjektívne."

(Starkey, 2007, s. 17)

Cvičenie 4.2.

Vyváženosť ako alfa a omega spravodajstva? 5 minút

Postup: Prečítajte si citát a pokúste sa odpovedať na otázky nižšie.

„Ale ja nie som za umelé vyvažovanie. (...) Jednoducho, ak my zistíme, že je robená nejaká krivda na utečencoch alebo migrantoch niekde, tak je úplne prirodzené, že tam ten novinár ide s tým pocitom, že tam zlyhali úrady, no asi nezlyhal ten človek za to, že je hladný... (...) Ale ak sa novinár považuje naozaj za novinára fungujúceho pod princípmi nejakej humanity, ľudskosti a spravodlivosti, tak musí hájiť záujmy slabších."
(Respondent v slovenskej časti výskumu zameraného na pokrývanie migrácie)

Otázky:

- Myslíte si, že je uvedené chápanie nevyvažovania správne? Povedzte, prečo áno, či prečo nie.
- A ide skutočne o nevyvažovanie? Vezmite do úvahy mediálny alebo politický diskurz, ktorý na Slovensku dominoval.

Táto i predchádzajúce výpovede novinárov a novinárok svedčia o tom, že chápanie vyváženosti je rôzne. Odbočme na chvíľu od témy migrácie a pozrime sa na to, ako vyváženosť (vo všeobecnosti) chápu akademici. Ak totiž raz budete skúmať mediálny obsah a interpretovať výsledky v súvislosti s vyváženosťou, mali by ste si byť vedomí, že to nemusí byť práve jednoduchá úloha. Nielen preto, čo spomínal vyššie citovaný Starkey (2007): *„…‚Vyváženosť´ u jedného môže byť ‚predpojatosťou´ u druhého…“.*

Starkey v prvom rade rozlišuje koncept objektivity (*objectivity*) a vyváženosti (*balance*), ktorú stotožňuje s nestrannosťou (*impartiality*). Vzťah medzi objektivitou a vyváženosťou chápe nasledovne. Zatiaľ čo objektivita predpokladá jedinú empirickú pravdu, koncept vyváženosti si osvojuje skôr relativistické nahliadanie na svet: jediná pravda neexistuje, existujú len perspektívy, ktoré úzko súvisia s hodnotovým nastavením jedinca a vychádzajú z neho (2007, s. xvii). Starkey preto opúšťa koncept objektivity, keďže neverí v jedinú empirickú pravdu (prípadne v jej poznateľnosť človekom), (ne)vyváženosť však pokladá za skúmateľný koncept.

Nahliadanie na samotnú objektivitu sa môže v rámci rôznych teórií žurnalistiky líšiť. Prístup, ktorý je v našom kultúrnom okruhu najznámejší, hovorí o tom, že ide o akýsi súbor novinárskych postupov, ktoré je nutné dodržať pre vierohodné popísanie reality. Ide napríklad o 1) overovanie si informácií minimálne dvomi, od seba nezávislými zdrojmi, 2) oddeľovanie faktov od názorov, 3) podopretie názoru zdrojmi alebo 4) dávanie priestoru názorom protistrán (Trampota, Vojtěchovská, 2010, s. 129).

Hoci mnohé odborné mediálne publikácie pracujú s pojmom objektivita alebo objektívnosť v tomto význame, prípadne v synonymickom vzťahu s vyváženosťou, my objektivitu chápeme ako nedosiahnuteľný ideál a vyváženosť nechápeme ako synonymum k objektivite, ale k nestrannosti a nepredpojatosti, pričom objektivita je až ich nadstavbou. Toto naše vnímanie sa však nevylučuje s dodržiavaním princípov z predchádzajúceho odstavca.

Táto diskusia pritom v novinárskej obci vo viacerých krajinách (v anglofónnych krajinách či Škandinávii, na Slovensku už menej) prebieha už desaťročia, napríklad renomovaná americká novinárska organizácia s viac než storočnou históriou Spoločnosť profesionálnych novinárov (Society of Professional Journalists) sa tohto konceptu vzdala už v roku 1996, pričom ju nasledovali viaceré ďalšie. Týmto krokom sa tak zároveň približujeme k žurnalistickým úvahám v škandinávskych či anglofónnych krajinách.

Koncept vyváženosti však zároveň kladie na novinárov vyššie nároky – ako novinári musíme byť schopní svoje zdroje a tému uchopiť kriticky a analyticky, počítať s existenciou najrôznejších premenných, brať do úvahy mocenské štruktúry, ako aj postavenie a hlas slabších – globálne, lokálne aj glokálne. Ale kto povedal, že žurnalistika má byť ľahká? Opisujeme komplexné javy vo svete plnom premenných – slovami Brenta Cunninghama, šéfeditora vedeckého časopisu Columbia Journalism Review, je objektivita len snahou o ospravedlnenie lenivej žurnalistiky (2003), a tá by našim cieľom byť nemala. Objektivita podľa neho podporuje našu tendenciu spoliehať sa na oficiálne zdroje, ktoré sa dajú získať najjednoduchšie a najrýchlejšie, napíšeme, že „on povedal“ a „ona povedala“ a myslíme si, že sme urobili vyvá-

žený a objektívny mediálny výstup. Nechajme teda objektivitu stranou a poďme sa zamyslieť nad tým, ako určiť, či je konkrétny mediálny obsah vyvážený, prípadne, ako dosiahneme vyváženosť vo vlastných mediálnych výstupoch. Starkey tvrdí, že to pôjde vtedy, ak dáme priestor rôznym perspektívam. Následne však upozorňuje, že je dôležité uvedomovať si **rôznu mieru relevancie týchto perspektív**. Vyvážený obsah v žiadnom prípade nestojí na rovnakom priestore pre všetky perspektívy – spomínate si na mechanické chápanie vyváženosti? Iným príkladom je téma očkovania. V spoločnosti existujú aj názory skeptické k očkovaniu, ktoré však odporujú vedeckým poznatkom. Považujete za vyvážené dať v článku rovnaký priestor obom stranám? Podľa Starkeyho by v tomto prípade išlo o tzv. *falošné vyvažovanie*, a to kvôli odlišnej relevancii názorov a tiež pre možné dopady ich konfrontácie v texte[6]. **Vyvažovať neznamená dať rovnaký priestor všetkým, ale len tým relevantným** (2006, s. xvii – xix). Nespochybňujeme pritom, že určiť relevanciu je v rukách subjektívne zmýšľajúcej novinárky či novinára, a diskusia o tom, čo je relevantné a čo nie, môže byť preto veľmi búrlivá. Jednou z možností, ako určovať a vyberať relevantné informácie do našich výstupov, môže byť čerpanie z vedy a vedeckých poznatkov. Pričom aj pri vede si musíme uvedomiť, že nie každý vedec je odborník na všetko a hoci aj najvyššia expertíza v jednom odbore nie je žiadnou zárukou odbornosti v inom.

Vráťme sa však v súvislosti s vyvažovaním k výroku v cvičení 4.2.. K akým odpovediam ste sa dopracovali? Jeden možný pohľad vám poskytneme. Výstup respondenta sa na prvý pohľad nemusí javiť vyvážene. Avšak v kontexte širších mocenských vzťahov a celkového diskurzu rámcovaného tak, že hlas migrantov bol zastúpený marginálne a migrácia bola najmä politickou témou, sa môžeme na respondentov výstup pozerať tak, že ním de facto vyvažoval dominantný diskurz, ktorý bol najmä politického rázu (s presahom do bezpečnostného a administratívneho diskurzu).

Už spomínaný Starkey nepovažuje vyváženosť pri niektorých konkrétnych situáciách za nutnú stratégiu a toto by bol jeden z tých prípadov. V tomto kontexte používa slovné spojenie **advokačná žurnalistika *(advocacy journalism)***, ktorá sa zasadzuje za poukázanie na páchanú nespravodlivosť či krivdu. Autor píše, že v jej prípade je požiadavka na vyváženosť nevhodná (2007, s. 59) – a zrejme by tak súhlasil s vyjadrením respondenta, ktorý tvrdil, že nie je za umelé vyvažovanie. Svojimi mediálnymi výstupmi chcel poukázať na to, že slabším sa deje krivda a naše publikum to nepočuje.

Otázky na záver

- Kvantitatívna časť výskumu v rámci iniciatívy Svet medzi riadkami ukazuje, že najširší priestor dávali médiá politikom, naopak najmenej priestoru dostali samotní migranti a migrantky a odborníci či odborníčky, ktorí sa venujú téme migrácie. Ide o nevyvážené pokrývanie? Ak áno, z akého hľadiska? Ak nie, prečo?
- Aké dôsledky môže takéto rámcovanie priniesť?
- Je vyvážený článok, v ktorom dáme rovnaký priestor dehonestujúcim vyjadreniam o migrujúcich ľuďoch z úst Borisa Kollára a vyjadreniam neziskovej organizácie Liga za ľudské práva (logika zastúpenia pre a proti)? Prečo áno, prípadne prečo nie?
- Novinári a novinárky vyjadrovali v našich rozhovoroch potrebu dávať priestor všetkým zainteresovaným stranám, prípadne preferovali nepísať o téme, pokiaľ sú si vedomí svojej zaujatosti (napr. židovské korene novinára a téma izraelsko-palestínsky konflikt). Aké ďalšie stratégie pri vyváženom pokrývaní migrácie alebo inej témy vám napádajú?

6 Koncept falošného vyvažovania (false balance) je druh mediálnej predpojatosti, kedy pod rúškom vyváženosti dochádza k tomu, že argumenty strany, ktorá je nerelevantná, v mediálnom výstupe pôsobia rovnako relevantne ako argumenty iných strán. Môže k nej dochádzať okrem iného z dôvodu, že médium chce zaujať senzačnými pohľadmi, a to aj napriek skutočnosti, že tieto pohľady sú nerelevantné a môžu byť nebezpečné z hľadiska ich dopadov (napríklad klimaskeptické či antivakcinačné názory) (Wikipedia – false balance).

Kapitola 5

Ideme do terénu

Cvičenie 5.1.

O pojme reportér/ka

5 minút

REPORTÉR/KA

1. krok: Aký/aká je reportér/ka? (2 slová, obvykle prídavné mená)

_____ _____

2. krok: Čo reportér/ka robí/čomu sa venuje/čo sa s ním/ňou deje pri práci? (3 slová)

_____ _____ _____

3. krok: Napíšte štvorslovnú vetu o reportérovi/reportérke. (4 slová)

_____ _____ _____ _____

4. krok: Doplňte synonymum za pojem reportér/ka. (1 slovo)

_____

Piata kapitola ponúka zbierku skúseností, odporúčaní a tipov od autoriek a autora tejto publikácie a hostí kurzov o novinárskej práci v kontexte globálnych tém, ako je napríklad migrácia. Kurzy prebiehajú v rôznej podobe na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, na Fakulte sociálnych vied Univerzity Karlovej v Prahe a na Škole filmu, médií, umenia a komunikácie na Univerzite v Tallinne.

Poznatky zozbierané v tejto kapitole sme obohatili aj o naše skúsenosti z novinárskych študijných ciest do terénu. S našimi študentmi a študentkami a ďalšími absolventmi vzdelávacích aktivít v rámci programu Svet medzi riadkami sme navštívili mnohé krajiny sveta, v ktorých je migrácia aktuálnou témou. Boli sme na Slovensku, v Česku i Nemecku, ďalej v Estónsku, Poľsku, Španielsku či v Bosne. Mimo Európy sme v teréne pracovali v Keni, Senegale, v Ghane i v Maroku.

Študijných ciest sa zúčastnili predovšetkým študenti a študentky novinárskych odborov, teda budúce novinárky a novinári. Pre mnohých boli terénne cvičenia vôbec prvou skúsenosťou so žurnalistickou prácou v autentickom prostredí.

Naše terénne cesty ukázali, aké dôležité je už v začiatkoch podporovať tých, ktorí sa rozhodli vydať na profesnú dráhu reportérov a reportériek. Zároveň ukázali aj to, že mnohí profesionálni novinári a novinárky často nevenujú téme a jej spracovaniu dostačujúcu pozornosť a držia sa postupov a vlastných postojov (viď kapitoly 1 a 2), ktoré im neumožňujú realitu v teréne „nasnímať“ čo najpresnejšie, bez vstupu vlastných prednastavených východísk a predstáv o svete.

Táto kapitola preto nie je určená len študentom a študentkám – začínajúcim novinárom, ale aj novinárom a novinárkam v praxi. Jej zámerom je previesť čitateľov a čitateľky viacerými možnými situáciami, s ktorými sa môžu pri zbere podkladov pre svoj výstup v teréne bežne stretnúť. Zároveň však musíme upozorniť, že nie je, a ani nemá byť, vyčerpávajúcim zoznamom postupov, tipov a zásad, ako na vec.

5.1. *Predtým, ako sa pustíme do práce v teréne*

Či už bude naším pracoviskom stôl v redakcii, spoza ktorého zbierame informácie s pomocou telefónu, rešeršovaním webstránok alebo e-mailovou komunikáciou, alebo vzdialená lokalita, kde sa priamo stretneme s ľuďmi a informácie zhromaždíme v autentickom prostredí, je dôležité si najskôr dôkladne premyslieť jednotlivé kroky. Tu je niekoľko tipov, čo je dobré mať na pamäti.

Majte jasno v tom, čo presne vás zaujíma

Počas zberu informácií sa neraz stáva, že narážame na ďalšie a ďalšie informácie a paralelné príbehy, až sa nám odrazu zdá všetko nesmierne zaujímavé. Naša pôvodná téma sa veľmi rýchlo rozširuje a rozširuje, až sa nám napokon môže celkom rozpadnúť. To neznamená, že nemáme zbierať a zohľadňovať paralelné príbehy a osobité pohľady našich respondentov; niekedy je ich zber dokonca úplne nepostrádateľným krokom k tomu, aby sme sa dostali k jadru veci. Skutočný profesionál sa však musí držať svojho cieľa a témy, a dokázať veľkú časť prácne získaného materiálu istým spôsobom zahodiť, resp. nepublikovať (prípadne publikovať v rámci iného výstupu). Navyše, umenie držať sa svojho cieľa významne šetrí čas pri spracovávaní nazbieraných informácií.

Majte jasno v tom, čo sa už o danej téme vie

Dôkladná rešerš sa vypláca vždy a v každom odbore. Tiež by sme si nešli kúpiť mobilný telefón bez toho, aby sme si dopredu zistili, čo trh ponúka a aké možnosti vlastne máme. **Preto sa predtým, ako pôjdeme robiť rozhovor so známou osobnosťou, najskôr oboznámime s tým, čo už povedala iným novinárom alebo čo je o jej práci či živote dohľadateľné z verejne dostupných zdrojov**. Rovnako si predtým, ako sa vyberieme do nejakej lokality robiť reportáž, naštudujeme miestne pomery. Neznalosť, prípadne dopytovanie sa na základné informácie, ktoré sú voľne k dispozícii napríklad na internete, môžu byť vnímané ako prejav nezáujmu, neprofesionality, až neúcty. Navyše si tým sami berieme vietor z plachiet a oberáme sa o možnosť získať detailnejšie informácie, ktoré môžu byť naozaj zaujímavé a kvôli ktorým má zmysel sa do terénu vôbec vypraviť. Pýtať by sme sa mali až na informácie v druhom slede, t.j. na informácie vychádzajúce z tých ľahko dohľadateľných reálií; a/alebo si nechať vysvetľovať zložité postoje či koncepty.

Vyššou úrovňou rešeršnej práce je potom zasadenie zdanlivo jasne vymedzených javov či skutočností do kontextu okolitého diania. Nikto nežije vo vákuu alebo v izolácii, preto dôkladná rešerš zahŕňa napríklad i podobné príbehy z iných lokalít. To nám umožní rozšíriť si obzory a pozerať sa na danú vec z rôznych uhlov pohľadu.

Majte jasno v tom, kde alebo od koho môžete získať informácie pre váš príbeh

Spoliehať sa len na „veľké zdroje“, ako je napríklad Slovenský štatistický úrad či rôzne ministerské odbory a analytické jednotky, resp. pri otázke ohľadom miestnych pomerov vychádzať iba z výpovede predstaviteľa obce, je tak „trochu“ zjednodušovaním si práce. A teda opätovne známkou istej neprofesionality. „Veľké zdroje“ vyžarujú čosi, čo by sme mohli nazvať aurou autority, čím vyvolávajú dojem určitej objektivity. Ich slabinou je však spravidla veľmi zovšeobecnený, až plochý pohľad na vec. Preto je pri príprave každého nášho výstupu dôležité vytvoriť si zoznam možných zainteresovaných strán (osôb, inštitúcií, databáz), ktoré majú alebo by mohli mať k téme čo

povedať. Už dopredu treba rozmýšľať nad prínosmi spájania rôznych zdrojov a typov dát (napr. využitie štatistických dát s komentármi rôznych odborníkov z praxe, teda kvantitatívnych a kvalitatívnych typov informácií). Majme tiež vždy na pamäti, že každý zdroj alebo každá inštitúcia (aj tie s veľkou autoritou) sa na vec pozerajú zo svojho uhla pohľadu a sledujú pritom svoju vlastnú agendu. Nikdy sa teda nespoliehajme na jediný zdroj a celkom určite od neho nečakajme absolútnu neutralitu.

V prípade štatistických údajov, ktoré obvykle možno považovať za neutrálne, by sme sa nemali spoliehať na ich absolútnu relevanciu pre náš konkrétny príbeh. Štatistiky totiž zobrazujú dáta za veľké súbory a pracujú s priemermi, prípadne mediánmi a inými štatistickými ukazovateľmi, v ktorých sa malé príbehy skrátka stratia. A ak sú príliš „na okraji“, t.j. ďaleko od priemeru, tak môžu vo výsledku dokonca zavádzať.

Majte jasno v tom, ktoré zdroje sú dostupné okamžite, a ktoré treba zabezpečiť časovo náročnejším spôsobom

Sú zdroje – ako napr. spomenuté štatistické databázy alebo náhodní respondenti na ulici –, ktoré sú dostupné okamžite. Okrem nich však existuje celý rad zdrojov, do ktorých získavania treba investovať viac energie, času, plánovania, peňazí – a tiež sociálneho kapitálu, teda kontaktov a známostí. Vo všeobecnosti sa nevypláca nechávať úspech či neúspech nášho snaženia na náhodu a spoliehať sa napríklad na to, že keď dorazíme na miesto, tak si na nás starosta či starostka spraví čas. Navyše, v prípade tém spojených s migráciou nie je výnimočné, že sú našimi zdrojmi informácií aj samotní migranti a migrantky, u ktorých môžeme naraziť na jazykovú a kultúrnu bariéru. Vypláca sa preto venovať svojmu zoznamu potenciálnych zdrojov dát dostačujúcu pozornosť a triediť ich podľa významnosti. Treba začať tými, pri ktorých je zrejmé, že nám ich zaistenie zaberie viac času (napr. dohodnutie stretnutia s významným miestnym podnikateľom alebo získanie detailných štatistických údajov na základe zákona o slobodnom prístupe k informáciám). V prípade získavania respondentov z komunity migrantov je vhodné zaistiť si sprostredkovateľa, ktorý má v danom spoločenstve autoritu, prípadne aspoň základnú znalosť, ktorú my nemáme. Zvláštnym typom sprostredkovateľa či sprievodcu v teréne je *fixer* (viac infobox 5.1.). Vo všeobecnosti platí, že čím viac energie venujeme príprave pred samotnou prácou v teréne, tým jednoduchší je samotný zber a spracovanie informácií priamo na mieste.

Infobox 5.1. Fixer

Fixer je osoba, akýsi sprievodca, ktorý novinárovi či novinárke spravidla za odmenu pomáha zorientovať sa v miestnom prostredí. Pomáha zabezpečiť respondentov na rozhovory, tlmočí, zabezpečuje logistiku na mieste. Je to teda osoba znalá miestnych pomerov, ale veľmi často aj novinárskej práce; spravidla ide o miestnych novinárov. Fixerov najčastejšie využívajú reportéri či reportérky a zahraniční korešpondenti vyslaní do zahraničia, ktorí majú veľmi obmedzený čas na zorientovanie sa v novom, cudzom prostredí, a nepoznajú miestny jazyk. Keď sa venujeme témam spojeným s migráciou a integráciou, prípadne menšinovým témam, novinári s migračným (prípadne menšinovým) pozadím alebo migranti samotní, ktorí boli novinármi v krajine ich pôvodu, môžu byť pre nás obzvlášť užitoční.

V súčasnosti existuje na internete množstvo skupín združujúcich novinárov naprieč celým svetom, ktorí si navzájom pomáhajú pri hľadaní kontaktov v tej-ktorej krajine. Ide napr. o webportály www.hostwriter.org či www.worldfixer.com, prípadne rôzne skupiny na sociálnych sieťach.

5.2. *Sme v teréne*

Pred samotnou cestou do terénu ste si dôkladne premysleli jednotlivé kroky. Ste na mieste a čo teraz? Tu je niekoľko tipov, čo je dobré mať na pamäti a ako možno postupovať. Tipy vám pomôžu získať hlbší vhľad a predísť napríklad tomu, že na čosi zabudnete alebo sa zaseknete na neperspektívnej téme.

Doprajte si čas, aby ste získali odstup a nadhľad

- V teréne sa snažíme vyhnúť parašutistickej novinárčine, teda ráno do terénu, popoludní rýchlo späť do redakcie a stihnúť uzávierku. Ak je to len trochu možné a ak dokážeme odolať tlaku editora či iného vedúceho, ktorý na nás tlačí z redakcie, doprajme si čas a snažme sa terén lepšie spoznať. Ak to inak nejde, alebo povaha udalosti viac času ani neumožňuje (napr. jednodenné akcie), majme počas tvorby obsahu na pamäti riziká tohto prístupu. Medzi ne môžeme zaradiť tendenciu k povrchnému popisu, skratkovitosti, alebo naopak k zvýrazňovaniu len zdanlivo dôležitých detailov.

PRÍKLAD: Výstupy venujúce sa medzikultúrnym festivalom neraz detailne informujú o tom, aké jedlo sa tam podávalo, či o tom, že dievčatá z Vietnamu predviedli lotosový tanec v tradičných vietnamských klobúkoch. Výstupy tak nezriedka postrádajú akýkoľvek popis toho, čo je deklarovaným účelom týchto festivalov – snaha podnietiť stretávanie ľudí rôznych národností a podporiť

ich vzájomnú interakciu. Absencia tohto rozmeru môže byť spôsobená tým, že k jeho preskúmaniu treba podstatne viac času, zatiaľ čo vyfotografovať atraktívne naaranžované exotické pokrmy je veľmi jednoduché. Zároveň môže byť odpoveďou aj absencia určitej predstavivosti či schopnosti vnímať kontext a skryté premenné (viď záver kapitoly 2).

Parašutistická žurnalistika úzko súvisí aj s ďalším neduhom novinárčiny, ktorým je *epizodický pohľad* na dianie. Ak na príbeh nazeráme epizodicky, ponúkame ho publiku izolovane, bez zasadenia do kontextu. Opakom tohto prístupu je *tematický pohľad*, ktorý pracuje s kontextom. Ten publiku poskytuje predstavu o šírke problému a jeho príčinách.

- Doprajte si čas na jednoduché pozorovania, akési pozvoľné otváranie dverí. Iba si tak sadnúť a sledovať a popisovať, čo vidíme, nám umožní všimnúť si mnoho detailov, ale i súvislostí, ktoré nám pri náhlivej práci unikajú. Skrátka si skúsme sadnúť na lavičku, pozerajme sa dookola a zaznamenávajme. Keď nič iné, zápisky nám pomôžu pri príprave výstupu dotvoriť opisovanú atmosféru. Hoci toto odporúčanie znie triviálne, až banálne, v skutočnosti je to veľmi účinný prístup – a to nielen v žurnalistike.
- Nebojte sa naivného pýtania sa miestnych na to, čo vidíte. Niekedy môžeme byť veľmi prekvapení, ako veľmi sa môže naša vlastná interpretácia líšiť od vnímania miestnych.

PRÍKLAD: Pri študentskej novinárskej ceste v česko-rakúskom pohraničí sa študenti zamerali na to, čo by mohlo obyvateľov určitého miesta na hraniciach[1] trápiť. Najviac im „bili do očí“ všadeprítomné nevestince. Prostitúciu vnímali ako výrazný problém pohraničia. Keď však študenti začali hovoriť s miestnymi obyvateľmi, zistili, že o prostitúcii sa nezmieňujú, že pre nich nie je vôbec témou. Stojí na okraji ich záujmu a každodenného vnímania. Miestni si sťažovali hlavne na nedostatok kultúrneho vyžitia.

Aj tu sa však oplatí uvažovať kriticky, lebo to, že respondenti o čomsi nehovoria, nemusí nutne znamenať, že to nie je témou. Daná téma môže byť pre miestnych tabu, prípadne môže byť do tej či onej činnosti zapojených mnoho miestnych. Takže platí, že si treba veľmi opatrne interpretovať aj to, o čom sa nehovorí. Dopracovať sa v takomto prípade k relevantným výsledkom reportérskej práce si vyžaduje hlbšiu analýzu (pomôcť vám môžu otázky z cvičenia 2.7., zvlášť otázka č. 3 o neznámych premenných).

- Menej je niekedy viac. Ak sa už raz ocitneme v teréne, chceme toho často stihnúť čo najviac, ideálne pokryť hneď viacero tém a zaistiť si tak exkluzívny materiál na nejaký čas dopredu. Vo výsledku sa však môže poľahky stať, že budeme mať kopu materiálu na rôzne témy – inak potenciálne zaujímavé –, avšak viaceré budú len akýmisi nedorobkami, ktoré budeme musieť plátať z internetu a sami s nimi nebudeme spokojní.

1 Išlo o česko-rakúske dvojmestie České Velenice-Gmünd. Študijná cesta sa konala na prelome jari a leta 2019.

Preto plánujme s chladnou hlavou. Pomôcť nám môže napríklad to, že k jednotlivým odhadovaným častiam svojho programu systematicky pridávame minúty, či dokonca hodiny navyše. Tým si zároveň vytvoríme časový vankúš, ktorý môžeme použiť, ak sa napríklad niektorý respondent oneskorí či ak nám presun potrvá dlhšie, ako sme čakali.

Zároveň sa naučme hovoriť nie svojmu editorovi či editorke. Človeku a autorite, ktorá sedí v redakcii a napríklad očakáva naše výstupy do konkrétnej hodiny, sa treba vedieť v prípade potreby postaviť a vysvetliť mu, že buď počká a zaradí príspevok o čosi neskôr, alebo nepočká a namiesto kvality dostane len použiteľné nedorobky.

Nepreceňujte svoju pamäť a nepodceňujte obyčajnú ceruzku a poznámkový blok

- **Robte si poznámky priebežne a nespoliehajte sa na to, že si všetko zapamätáte a spíšete neskôr**. Pokiaľ sme celý deň v teréne, ktorý je pre nás navyše úplne nový, večer budeme mať v hlave taký chaos, že nebudeme schopní od seba jednotlivé informácie a dojmy oddeliť.
- **Poznámky si robte i v priebehu rozhovorov, ktoré si so súhlasom respondentov nahrávate**. A to zvlášť minutáž konkrétnych myšlienok či výrokov, čo výrazne zjednoduší hľadanie v dlhých záznamoch. Spoliehanie sa na to, že v niekoľkohodinovej nahrávke nájdeme jeden konkrétny detail, ktorý potrebujeme, nás môže v konečnom dôsledku stáť hodiny hľadania. Zároveň samotné zapisovanie si poznámok do poznámkového bloku pôsobí na respondentov ako autentický prejav záujmu o to, čo hovoria. Poznámkový blok pôsobí omnoho dôveryhodnejšie než odosobnené zariadenia na nahrávanie a posilňuje interakciu medzi respondentom a nami. Písanie poznámok rukou nás tiež núti pozorne počúvať, čo dotyčný či dotyčná hovorí, a zároveň nám pomáha vracať sa počas rozhovoru k bodom, ktoré nás naozaj zaujímajú. Váš zápisník vám poslúži aj ako poistka pre prípad zlyhania techniky.
- **Zapisujte si aj svoje dojmy a pocity.** Je dôležité si uvedomiť, že nie je možné dosiahnuť akúsi sterilnú objektivitu a celkovú nestrannosť textu. To ani nie je cieľom publicistiky, a teda ani reportáže. Môžeme sa však usilovať o istú mieru vyváženosti textu (viď kapitola 4). Uvedomenie si nášho postoja k téme a k terénu je jedným z prvých krokov, ktoré vedú k vyváženej novinárskej práci. Zapisovanie si našich dojmov a pocitov nám pomôže lepšie si uvedomiť, ako naša osobnosť a životná skúsenosť (viď kapitola 2) ovplyvňujú to, ako na tému nahliadame a následne spracovávame.

  Zistíme, aké vnútorné limity v sebe nosíme bez toho, aby sme ich vnímali. Náš úsudok a uhol pohľadu totiž veľmi ovplyvňuje to, či sme sami z mesta alebo dediny; náš rod, príslušnosť k sociálnej vrstve a náš sociálny kapitál, naša etnicita (t.j. príslušnosť k menšine či väčšine), vzdelanie, skúsenosť s rôznymi javmi, napr. s migráciou, atď. Toto všetko, či chceme alebo nie, pôsobí na to, ako vnímame svet okolo nás, a teda ktoré informácie a príbehy sú pre nás významné, a ktoré nie.

Myslite na obrazový materiál

- **Kvalitný výstup sa nezaobíde bez kvalitných autentických fotografií**

či video záberov, ktoré korešpondujú s písaným či hovoreným obsahom. V prvom rade si treba uvedomiť, že na dané miesta sa obvykle vypravíme len raz – to znamená, že ak neskôr prídeme na to, že nám čosi chýba (a to sa zvlášť týka televíznych reportérov a reportérok), tak to už nenahradíme.

Pomôže nám pritom, ak sa vopred zamyslíme nad štruktúrou výstupu, predstavíme si sled výslednej reportáže a zábery, ktoré potrebujeme, vrátane tých, ktoré situáciu len dokresľujú. V teréne potom túto predpripravenú predstavu vyplníme obsahom.

Neváhajte pritom myslieť trochu out of box. Napríklad, ak sa rozprávame povedzme so starostom, nemusíme ho snímať za stolom v jeho kancelárii, ale môžeme ho požiadať, aby nás previedol úradom či dokonca okolím úradu. Výstupu tak dodáme autenticitu a zároveň získame aj množstvo vlastného ilustračného materiálu.

Snažte sa tiež vyvarovať situácii, kedy kvôli absencii vlastného obrazového materiálu musíte siahnuť po archívnych, agentúrnych, alebo dokonca iba ilustračných fotografiách, neraz úplne nevhodných (z iného časového obdobia, iného miesta či situácie[2]). Ideálna situácia je, keď so sebou máte fotografa či fotografku. Avšak aj v takom prípade s nimi konzultujte, čo presne vás zaujíma a čo chcete zobraziť. Inak sa môže stať, že fotograf do snímok celkom nevedome premietne svoje vlastné limity a stereotypy.

- **Dbajte na to, aby fotografie nijak nepoškodili alebo neohrozili vašich respondentov a respondentky,** ktoré vám dali svoju dôveru. Treba počítať s tým, že (nielen) migračná tematika so sebou nesie určité špecifiká, a preto nie každý respondent-migrant bude súhlasiť s tým, aby bol snímaný. V takom prípade väčšinou hľadáme alternatívnu cestu, ako tému zobraziť (napr. osoby bez detailu tváre, prostredie, kde migranti pracujú atď.). Snažme sa, aby aj v takom prípade bola fotografia autentická a zároveň, aby prvoplánovo nepodčiarkovala stereotypy.

Nefixujte sa na pôvodnú tému

- **Práca v teréne si vyžaduje otvorenú myseľ a pripravenosť flexibilne reagovať na zmenu okolností.** Predstavme si, že sme si spravili dôkladnú rešerš, dohodli stretnutia a napokon sa nedostaneme na miesto z toho či onoho dôvodu. Alebo nám na poslednú chvíľu odrieknu kľúčové stretnutia. Alebo sa nám odrazu ponúkne unikátna téma, o ktorej však toho veľa nevieme. Ako postupovať?

  V prvom rade to predýchajte, aby ste nad rozhodnutím neuvažovali s horúcou hlavou. Následne si zhrňte situáciu a podľa okolností sa spojte s editorom a prekonzultujte ďalší postup. Môžete tému napríklad uchopiť z iného uhla, prípadne sa rozhodnúť pre inú, nádejnejšiu tému.

2 Môže sa tak stať, že pri informovaní o opatreniach, ktoré umožnia efektívnejšie začlenenie detí z vylúčených rómskych komunít, používajú médiá dookola obdobné zábery z osady plnej odpadkov, ktorá sama osebe nie je celkovým obrazom týchto komunít, a zároveň sa témy prakticky vôbec netýka (skôr vychádza z dominantného diskurzu a používa rámcovanie, ktorému publikum rozumie, nezávisle od toho, či sa zakladá na pravde. Viac sa dozviete v kapitole 2).

Infobox 5.2. Téma poňatá optikou nerovnomernej modernizácie

Pri novinárskej práci nám môže pomôcť aj koncept, ktorý pôvodne nevychádza z novinárčiny, ale môže byť novinármi poľahky adaptovateľný. A to pri práci v teréne aj spoza stola v redakcii.

Na témy spojené s migráciou – ale nielen s ňou – môžeme nazerať cez tzv. *koncept nerovnomernej modernizácie*. Pomôže nám tému uchopiť koncepčnejšie a analytickejšie, bez toho, aby sme museli odsunúť na okraj jej ľudský rozmer.

Predstavme si, že chceme informovať napríklad o mobilite ľudí v rámci a zo západnej časti Afriky[3]. Napríklad zo Senegalu. Ako tému uchopiť koncepčne a analyticky? Pokrývané deje a skutočnosti si môžeme rozdeliť a začleniť do troch rozdielnych, ale previazaných častí – na sociodemografickú, ekonomickú a politickú modernizáciu. V ideálnom prípade by mali byť vyvážené. Znie to trochu akademicky, ale ide o v princípe jednoduchú myšlienku.

Pod sociodemografickou modernizáciou si predstavme napríklad rast vzdelanosti, pod ekonomickou zvyšovanie kvantity a kvality zamestnania (viac lepšie platených pracovných miest s vyššou pridanou hodnotou) a pod politickou rast možností širšej škály ľudí podieľať sa na správe vecí verejných.

Vráťme sa teraz k spomínanému Senegalu. V tejto krajine od roku 2000 rapídne poskočila miera dosiahnutého vzdelania, zvlášť u mladších ročníkov. S rastúcim vzdelaním prirodzene rastú aj kariérne ašpirácie. Ľudia majú lepšie vzdelanie a chceli by lepšiu a lepšie platenú prácu. Ale k dostačujúcej ekonomickej modernizácii v krajine napriek stabilnému rastu nedochádza. Časť ľudí to rieši internou mobilitou z vidieka do metropoly, iní sa vyberú do iných krajín Západoafrickej únie a zlomok sa rozhodne skúsiť šťastie v Európe. Vďaka navrhovanému konceptu si tak dokážeme lepšie predstaviť motivácie konkrétnych ľudí.

Ďalšou perspektívou sú stagnujúce politické inštitúcie – ľudia s vyšším dosiahnutým vzdelaním majú vyšší záujem podieľať sa na správe vecí verejných. Ak však politická modernizácia stagnuje, ich ašpirácie zostávajú nenaplnené a ich politické a občianske práva sú z ich pohľadu porušované. Takýto nesúlad v rámci modernizácie môže viesť k spoločenskému napätiu s najrôznejšími dôsledkami, od rozhodnutia opustiť krajinu, cez revolučné snahy, ktoré by mali pomôcť zapojiť do správy vecí verejných tých, ktorí sa na nich podieľať nemôžu, až po prípadnú občiansku vojnu.

Vypuklým príkladom tohto konceptu sú krajiny Blízkeho východu aj mnohé krajiny subsaharskej Afriky, no tá istá logika sa dá v rámci lokálnych špecifík aplikovať napríklad aj na Slovensko.

3 Väčšina mobility ľudí v tejto časti subsaharskej Afriky sa deje v rámci regiónu, len menšia časť migrujúcich ľudí sa rozhodne odísť mimo regiónu, pričom ani z nich nejdú všetci smerom do Európy (časť sa môže vybrať do Juhoafrickej republiky, ďalšia časť do Spojených štátov amerických). Viac informácií nájdete napríklad na stránke Mixed Migration Centre (www.mixedmigration.org).

5.3. *Dilemy, s ktorými sa stretneme v teréne*

Cvičenie 5.2.

Fotíme v neznámom teréne

10 minút

Zdroj: Tofo Kids, Bastian Sander

Čo si myslíte o tejto fotografii z pohľadu novinára a jej použitia v článku na relevantnú tému, napr. predškolské vzdelávanie v Ugande? Viete si predstaviť uverejniť podobnú fotografiu o našich škôlkaroch? Prečítajte si nasledovný citát:

Podľa Isiomy Daniel, nigérskej žurnalistky, v Nigérii známej najmä fatwou, ktorú nad ňou kedysi vyhlásili miestni duchovní, je vrcholne neetické používať takýto druh fotografie... tvrdí, že si nevie predstaviť, že by reklamné agentúry zobrazovali polonahé americké či európske deti, inštitúcie by to nedovolili. Isioma Daniel by bola radšej, keby fotografi miesto fotenia deťom skutočne pomáhali. (Fandlová, 2016)

Súhlasíte s Isiomou Daniel? Napadá vám podobný príklad pri zobrazovaní ľudí pri téme migrácia? Alebo nejakej inej téme, hoci aj na Slovensku?

Každý, kto má skúsenosť s prácou z terénu, vie, že práca na reportáži sa výrazne líši od práce v pohodlí redakcie či hoci aj na tlačovke. Obzvlášť to platí v situácii, keď sa rozhodneme venovať jednotlivcom či skupine, ktorým nerozumieme. A nemáme na mysli len jazykovú bariéru, ale predovšetkým odlišnú sociálnu situáciu či kultúrny kontext. Ako novinárov a novinárky nás to stavia pred výzvy a dilemy, s akými sa bežne nestretávame. Napríklad aj pred výzvu spojenú so zobrazovaním ľudí.

Ako sme spomenuli v kapitole 2, mali by sme si pri práci dávať pozor na rámce, ktoré si nevedomky premietame na svet, a uvedomovať si diskurz, pomyselné okuliare, ktorými nazeráme na svet a ktorými „myslíme" svet. Je dôležité uvedomovať si, kto sme, a ako to ovplyvňuje nás a komunikáty, ktoré vytvárame. **Zároveň musíme brať do úvahy aj fakt, že svoje predstavy o svete – a vlastnú agendu – majú celkom prirodzene aj tí, ktorých pri našej práci v teréne stretneme**.

Skúsme sa na to pozrieť cez konkrétny príklad z praxe. Predstavme si, že môžeme pracovať na reportáži v menšinovom spoločenstve pôvodných obyvateľov na vidieku v Keni. Členovia spoločenstva sú vystavení dlhodobej diskriminácii zo strany väčšinových spoločenstiev, ktoré ich oberajú o pôdu a les, v ktorom žijú od nepamäti a s ktorým je spojený ich pôvodný spôsob života. To môže predstaviteľov komunity okrem iného primäť k rozhodnutiu opustiť svoje rodisko a presťahovať sa, či už do veľkých miest v krajine alebo emigrovať do zahraničia. Veľká a dôležitá téma, no ako ju uchopiť?

Pred cestou si spravíme dôkladnú rešerš a oslovíme rôznych aktérov, s ktorými by sme sa radi stretli. Koho by sme oslovili? Podľa akého kľúča by sme postupovali? **Aké faktory by sme zohľadnili, aby sme priniesli vyvážený obsah, ktorý čo najpresnejšie zobrazí realitu očistenú od našich predstáv o svete aj od agendy tých, ktorých stretneme?**

Mnohým z nás by napadlo kontaktovať **mimovládne organizácie** pôsobiace v komunite, ideálne, ak sú z našej krajiny. Odpadá nám tým komunikačná bariéra, kontaktovať ich je pomerne jednoduché a ony s najväčšou pravdepodobnosťou prejavia ochotu spolupracovať. Podobne by sme siahli aj po kontaktoch na rôzne **medzinárodné inštitúcie a predstaviteľov miestnej moci**. A napokon, snažili by sme sa dostať **do komunity samotnej**. Pomôcť pri tom všetkom by nám mohol **fixer** (viď infobox 5.1.), ktorého môžeme nájsť napríklad na sociálnych sieťach či špecializovaných portáloch.

Takýto postup vyhľadávania kontaktov má svoje kladné aj záporné stránky. V tejto časti sa budeme venovať tým druhým.

1. Spolupráca s mimovládnymi organizáciami

Ide o jeden z najjednoduchších spôsobov, ako sa dostať do komunity. Mimovládka nám do nej dokáže otvoriť dvere. Keďže s komunitou pracuje v teréne, má obvykle k dispozícii lepšie informácie – a ľudské príbehy – než iní aktéri.

Dilem, ktoré so spoluprácou s mimovládnymi organizáciami súvisia, je viacero, a je dobré ich mať na pamäti. Začať môžeme tým, že aj mimovládky sú nositeľmi určitej agendy. Na tom nie je nič zlé ani neprirodzené, je ich

poslaním hoci aj aktivisticky bojovať za práva tých, ktorým sa venujú. Zároveň mnohé mimovládne organizácie od médií závisia pri zabezpečovaní podpory pre svoju prácu – v niektorých prípadoch môžu ľudia, s ktorými spolupracujete, dokonca prísť o pracovné miesto, ak ich jednotlivci či vlády nepodporia. To sa však potenciálne spája s čímsi, čo by sme mohli trochu zjednodušujúco nazvať *nadržiavaním*, ale aj *reklamou* vlastných aktivít (ukážu vám len to najlepšie z najlepšieho). Neznamená to, že by sme s mimovládkami spolupracovať nemali, iba je dôležité si ich agendu uvedomovať, ich tvrdenia dôsledne overovať a vzniknutý obsah od tejto agendy očistiť, resp. ju v ňom pre publikum riadne pomenovať.

Ďalším častým neduhom spojeným s mimovládnymi organizáciami je novinárska tendencia oslovovať mimovládne organizácie s pozadím vo vlastnej krajine novinára či novinárky, prípadne niektorej krajine globálneho Severu (v protiklade k miestnym organizáciám). Je to jednoduchšie. V reportážach, napríklad zo spomínanej Kene, tak neraz vystupujú ľudia z Európy v rolách tých, ktorí menia a zlepšujú životy miestnych. Miestni v danej téme vystupujú ako objekty bez hlasu a schopnosti postarať sa o seba. **Tým médiá nevedomky rámcujú danú krajinu/spoločnosť či ľudí ako neschopných, čakajúcich na pomoc bieleho človeka. Takýto obsah síce ľahko zapadne do dominantného diskurzu v krajine, odkiaľ pochádza novinár či novinárka, ale presný obraz o realite na mieste neprinesie**. Médiá tak zároveň obmedzujú posilnenie (*empowerment*) tamojších ľudí – vnímanie samých seba ako tých, ktorí dokážu zlepšovať vlastnú situáciu.

2. Medzinárodné inštitúcie a organizácie

Zvlášť v krajinách globálneho Juhu nájdeme ich zastúpenie prakticky v každom veľkom meste. Ich predstavitelia a predstaviteľky sú obvykle otvorení rozhovorom, sú profesionálni a hovoria takpovediac „naším jazykom“. Podobne, ako pri spolupráci s mimovládkami, spolupráca s nimi nie je apriórne nežiaduca. Je však dôležité zvážiť objem tejto spolupráce, uvedomenie si skutočnosti, že ich pohľad je predsa len iný – omnoho viac „makro“, ich východiská stoja na určitom obmedzenom mandáte, za ktorý sa „nepozerajú“ a „nevyjadrujú“, prinajmenšom nie oficiálne. Zároveň ich oslovením novinár buduje predstavy o ľuďoch z globálneho Juhu, o ktorých sa musí starať a odborne vyjadrovať niekto iný.

V teréne **môžeme kontaktovať miestnych expertov a expertky**. Prakticky všade vo svete nájdeme univerzity či rôzne obdoby akadémie vied s miestnymi odborníkmi a odborníčkami. Pravdou je, že nám to často ani nenapadne, nezapadá to totiž do našej predstavy o týchto krajinách a spoločnostiach. Zaangažovať týchto odborníkov nielen zvýši kredibilitu výsledného obsahu, ale zároveň v očiach publika pozmení pohľad na opisovanú spoločnosť. Pri miestnych expertoch a expertkách treba brať do úvahy, podobne ako pri predstaviteľoch politickej moci nižšie, ich vlastnú príslušnosť k tej či onej sociálnej skupine. Môžu byť napríklad členom väčšiny, ktorá má určité ustálené názory na menšinu. Obozretnosť je skrátka namieste, určite to však neznamená, že by sme daných odborníkov oslovovať nemali.

Ešte o úroveň ďalej je v tomto prípade namiesto oslovenia miestnych odborníkov oslovenie odborníkov doma v Európe, mnohokrát aj bez znalosti v teréne. Ale je to jednoduchšie a naša predstava o svete tomu nebráni.

3. Predstavitelia a predstaviteľky politickej moci

Vítaní a dôležití respondenti. Ak sa vrátime do Kene k diskriminovanej menšine, môžu byť tými, ktorí nám poskytnú jeden pohľad na vec. Ako sme sa však dozvedeli v kapitolách 1 a 2, sú to práve oni, kto v danej situácii drží moc a v hierarchii sa nachádza vyššie než predstavitelia danej menšiny.

Podobne je to v situáciách spojených s migráciou – pozícia ministerstiev vnútra či európskej agentúry Frontex je mocenská a dominantná. To by sme si mali uvedomovať, brať do úvahy a v rámci vyvažovania a analýzy náš obsah od tohto mocenského rozmeru očistiť, resp. daný mocenský rozmer pomenovať tak, aby sa nestal dominantnou perspektívou nášho výstupu a aby bolo jasné, v akej pozície k nemu sú tí slabší, ktorí ťahajú za *kratší koniec.*

4. Členovia komunity

Napokon sa dostaneme do samotnej komunity, no koho v nej osloviť, aby sme získali vyvážený a presný obraz o danej situácii? Postačí nám stretnúť sa s lídrami komunity? V mnohých prípadoch to budú iba starší muži. Vyjadrujú ich postoje postoje všetkých? Aj žien či mladých ľudí?

Takisto, ako existujú mocenské štruktúry na úrovni krajiny či medzi komunitami, existujú aj v rámci spoločenstiev. **Zároveň si mnohokrát neuvedomujeme, že spoločenstvá – zvlášť ak sú nám vzdialené kultúrne aj geograficky – nie sú jednoliate**, ale naopak – sú rôznorodé, s množstvom jednotlivcov s najrôznejšími záujmami a pohľadmi na svet – podobne ako napríklad aj spoločenstvo, v ktorom žijeme.

Vráťme sa teraz späť k nášmu konkrétnemu príkladu v Keni. Ak sa spýtame na situáciu miestnych starešinov – lídrov komunity obvykle v dôchodkovom veku – ich predstava sa môže diametrálne líšiť od predstavy mladých ľudí, ktorých slovo v komunite je obmedzené (mocensky a hierarchicky sú nižšie).

Neznamená to, že nemáme brať pohľad starešinov do úvahy, znamená to len toľko, že máme brať do úvahy aj hlas tých mladších. Napokon, budú to oni, kto bude danú komunitu ovplyvňovať v budúcnosti. O to viac, ak si uvedomíme, že mladí ľudia v danom demografickom kontexte tvoria významnejšiu časť spoločenstva, než tomu bolo v minulosti.

Alebo, ak sa venujeme téme migrácie môže sa stať, že pri výbere respondentov pozabudneme napríklad na ženy – matky či manželky mužov, ktorí odišli za zárobkom, či na ženy-migrantky –, keďže sa k nim z rôznych dôvodov dostáva ťažšie než k mužom[4]. Pre plasticitu, vyváženosť a presnosť obrazu by v našom výstupe ich hlasy určite nemali chýbať, ani v prípade, že získať ich je náročnejšie.

5. Spolupráca s fixermi

Fixeri a fixerky sú ľudia, ktorých za našimi výstupmi nevidieť, ale predovšetkým v neznámom teréne sú to práve oni, kto nám umožňuje získavať potrebný materiál. Veľmi často ide o terajších či niekdajších novinárov, vďaka čomu by mali prinajmenšom

v teórii dobre poznať naše potreby. Aj u nich však treba vnímať viacero dilem, vrátane tých mocenských, ale aj bežných, ľudských.

Ako sme sa dozvedeli v kapitole 1, novinári a novinárky sú obvykle súčasťou dominantnej sociálnej skupiny. To obvykle platí aj o fixeroch. Ak nám majú pomáhať pri vzniku reportáže o diskriminovanej menšine, môže do danej situácie celkom prirodzene vstúpiť ich vlastná pozícia, predstava o svete a danej menšine.

Druhým, skôr ľudským rozmerom je bežná ľudská lenivosť. Skrátka, ide o situáciu, kedy fixer neurobí žiadnu prácu mimo zaužívané postupy, ale namiesto toho ide po vyšľapanom chodníčku. Napríklad osloví iba ľudí, ktorých pozná alebo ku ktorým sa dá jednoducho dostať. V horšom prípade nás môže dokonca zavádzať o určitej skutočnosti, len aby ju nemusel vybavovať. Tým, že sme terénu neznalí, nemusíme na to vôbec prísť.

Ani jedna z týchto výziev neznamená, že s fixermi nemáme spolupracovať. To určite nie. Znamená to len toľko, že máme aj ich brať ako ľudí pochádzajúcich z určitého kontextu, majúcich určité silné aj slabé stránky.

Dva všeobecné tipy vyplývajúce z vyššie uvedeného:

1. Snažme sa dávať hlas priamo tým, ktorým sa venujete, aby mohli svoju situáciu interpretovať sami. A to zvlášť vtedy, ak sú dané skupiny mocensky slabšími (migranti, menšiny, mladí ľudia, ženy). Publiku tak prinesieme hodnotnejší obsah, ktorý vyváženejšie a presnejšie zobrazuje realitu. Zároveň respondentom či respondentkám ukážeme, že ich konkrétny príbeh je dôležitý a že tiež dokážu meniť svet okolo seba (podporíme ich *empowerment*).

2. Rešpektujme ľudské práva a chráňte zraniteľných s dôrazom na deti a slabších a na ľudskú dôstojnosť. Nikdy by sme nemali publikovať čosi, čo môže priniesť respondentom problémy. To neraz nedokážeme odhadnúť, ale ak vieme alebo k tomu máme určité indície, nerobme to. Tiež sa vyhnime zobrazovaniu ľudí v nedôstojných situáciách. Najčastejšie zobrazovanými osobami sú deti, ktoré zvlášť v tzv. rozvojovom kontexte nemáme problém zobraziť spôsobom, ktorý by nám v Európe (asi len s výnimkou Rómov) ani len neprišiel na um (napríklad nahé či zúbožené a pod.). **Nerobme iným to, čo nechceme, aby iní robili nám.**

4 Ženy sa napríklad mnohokrát nedostanú k slovu, kým neprehovorí muž alebo im nedá povolenie hovoriť; v niektorých oblastiach ženy vychádzajú z domu zriedkavejšie než muži a podobne. Zároveň však platí paradox o ženách-reportérkach. Z praxe vieme, že to majú za istých okolností jednoduchšie. Ako príklad sa dá uviesť nórska novinárka a publicistka Åsne Seierstad, autorka knihy Kníhkupec z Kábulu. Pri vzniku tejto reportážnej knihy z prostredia Afganistanu sa ocitla v roli „neženy", kedy mala prístup do mužského aj ženského sveta. To by sa mužovi nikdy nepodarilo. O podobné skúsenosti sa podelili aj novinárky zo Slovenska či Čiech.

5.4. Ako viesť zisťovací rozhovor?

Či už sa chystáte na dohodnutý rozhovor s konkrétnou osobou, na ktorý ste sa dôkladne pripravili, alebo na náhodné rozhovory s okoloidúcimi, existuje niekoľko komunikačných techník, ktoré napomáhajú vytvoreniu pocitu vzájomnej dôvery, a teda aj k stimulácii samotného rozhovoru. Techniky vychádzajú najmä z psychologickej praxe a z akademického prostredia, ktoré využíva kvalitatívne metódy výskumu, teda okrem iných aj rozhovor. Hoci boli vyvinuté pre podmienky dlhých rozhovorov, na ktoré má pýtajúci sa dostatok času, dajú sa veľmi efektívne využiť aj v novinárskej praxi.

1. Snažte sa vyhýbať priamej otázke „Prečo?"

V prípade otázok dotýkajúcich sa priamo respondenta (menej už týkajúcich sa tretích osôb, tých druhých) je najťažšie odpovedať na priamu otázku „Prečo?". Ide o analytickú otázku, ktorá núti respondentov premýšľať aj analyticky, niekedy dokonca aj nad vecami, o ktorých do tej doby vôbec neuvažovali. Výsledkom môže byť odpoveď, ktorá veľmi zjednodušuje realitu, formulovaná v snahe uspokojiť pýtajúceho sa, prípadne negácia, odseknutie „ja neviem", alebo mlčanie. Otázka „Prečo?" môže tiež v istých situáciách pôsobiť útočne. Pokiaľ chcete získať hlbšiu odpoveď, ktorá bude osobitá a nie prvoplánová, snažte sa dôjsť k otázke „prečo?" bez toho, aby ste sa spýtali priamo.

Porovnajte:

„Prečo ste sa rozhodli odísť z rodnej krajiny?"

vs.

„Zaujímalo by ma, aké bolo rozhodovanie o odchode z vašej rodnej krajiny. Čo všetko ste brali do úvahy?"

„Prečo žijete v tejto obci?"

vs.

„Ako sa to stalo, že ste sa usadili práve tu?"

Prečo ste prijali takéto opatrenia?

vs.

Čo vás viedlo k prijatiu takýchto opatrení?

---

2. Počúvajte a prejavte záujem

Nie každý respondent je exhibicionista či nenútený v kontakte s novinármi. Niekomu môže robiť problém vyjadrovať sa a odpovedať na naše otázky prirodzene. Niekedy preto musíme do vybudovania dôvery investovať viac energie a vlastného zapojenia. Osvedčeným spôsobom stimulácie rozhovoru je prejavenie vlastného záujmu. Teda nielen strojovo klásť otázky jednu za druhou, ale rozhovor prekladať zapojením nás samých. Buď priamo ocenením toho, čo dotyčný či dotyčná hovorí, alebo vztiahnutím rozprávaného príbehu k sebe.

Príklad:

„To, čo hovoríte, je veľmi zaujímavé."

„Musím sa priznať, že som o tom nikdy takto nerozmýšľala."

„Spraviť takéto rozhodnutie je pre mňa nepredstaviteľné. To muselo byť nesmierne ťažké."

Zároveň si však treba dávať pozor, aby sme pritom neprezrádzali aj naše vlastné názory a postoje. Respondenti totiž mávajú tendenciu hovoriť nám to, čo si myslia, že chceme počuť, takže by sme si mohli kontaminovať výpovede, ktoré získame.

3. Ticho nie je nepriateľ

Jedným z najväčších strašiakov začínajúcich novinárov a novinárok je tzv. okno, strata nite, úplné zatmenie, ticho a vnútorná panika. Ticho však nie je nepriateľ. Naopak. Ticho umožňuje nadýchnuť sa, zhrnúť povedané a odraziť sa do ďalšieho kola. Niekedy nám päť sekúnd ticha počas rozhovoru môže pripadať nekonečných, ale v skutočnosti sa respondent počas nich len tak-tak stihne napiť. Pokiaľ strata nite predsa len nastane, veľmi efektívnou technikou, ako zase naskočiť na vlnu rozhovoru, je začať premýšľať nahlas. Pomáhajú vety popisujúce, čo sa vám práve preháňa hlavou. Akonáhle začnete hovoriť, niť naskočí sama.

Príklady viet, ktoré môžete použiť:

„Uvažujem nad tým, čo ste práve povedali, a snažím sa v tom zorientovať."

„To, čo ste práve povedali, znie veľmi zaujímavo."

„Rozmýšľam, ako to všetko spolu súvisí."

4. To, čo vás zaujíma, „zrkadlite"

Počas rozhovoru nastávajú chvíle, kedy vám respondent či respondentka len tak mimochodom povie čosi, čo sa vám zdá veľmi zaujímavé, ale on či ona to prejde jednou vetou. Najefektívnejšou metódou, ako túto informáciu vrátiť do hry a ďalej rozvíjať, je zrkadlenie, teda opakovanie, reformulácia alebo zhrnutie toho, čo už bolo povedané, ideálne v kombinácii s vyjadrením záujmu.

OPAKOVANIE: Zopakujte to, čo respondent povedal. Spravidla stačí zopakovať iba slovo, ktoré vás zaujalo s otáznikom na konci. Respondent slovo obvykle začne rozvíjať sám.

Príklad:

Respondent: *„Mal som strach."*

Vy: *„Strach?"*

REFORMULÁCIA: Prerozprávajte vlastnými slovami to, čo ste práve počuli.

Príklad:

„Chápem to dobre tak, že..."

„Ak tomu dobre rozumiem, tak..."

ZHRNUTIE: Zhrnúť už povedané je vďačným nástrojom predovšetkým v prípadoch, kedy sa rozhovorom snažíte zorientovať v spletitej téme. V prípade rozhovorov s ľuďmi s odlišným materinským jazykom je zhrnutie nepostradateľným nástrojom. Jedine tak si môžete overiť, že ste si s respondentom vzájomne porozumeli a že nič nebolo stratené, resp. pridané v preklade.

Príklad:

„Dovoľte mi to zhrnúť, aby som si bola istá, že som všetkému správne porozumela."

5. Učte sa z vlastných chýb

Pri prepisoch rozhovorov si všímajme, ako sa pýtame a ako na naše otázky reagujú respondenti či respondentky. Všímajme si pasáže, pri ktorých dochádza k zmene debatovanej témy. Kto tú zmenu učinil – my alebo respondent? Ak sme to boli my, čo to urobilo s respondentom? Nechcel ešte niečo dodať, ale bol náhle prerušený? Alebo sme si všimli, že chcel ešte k pôvodnej téme niečo povedať, ale my sme zmenu urobili zámerne? Bola to len naša nepozornosť podporená snahou držať sa pripraveného súboru otázok?

Všímajme si aj jazyk, aký používame, ako aj skladbu našich viet. Sú zrozumiteľné? Nepoužívame sugestívny jazyk? Nie je nejako emocionálne zafarbený, ironický, arogantný či komplikovaný? Nie je príliš strojený alebo naopak, ležérny? Skrátka, dokážeme sa počúvať bez toho, aby spôsob a štýl, akým sa pýtame, nebol nám samým nepríjemný?

Ak budete na vaše rozhovory nahliadať aj takto analyticky, naučíte sa sami od seba, na čo si pri rozhovoroch dávať pozor. Najmä v začiatkoch si pýtajúci sa pripravujú veľmi podrobnú, z ich pohľadu logicky na seba nadväzujúcu osnovu otázok. Ale rozhovor sa môže niekedy (skôr často ako občas) vydať iným smerom a osnova sa vám začne pod rukami rozpadať. Namiesto toho, aby vás podržala, sa nakoniec môže stať pascou, ktorá vás núti ísť podľa vytýčenej cesty. Rozhovoru tak znemožňuje plynúť prirodzene. Praxou a pozorovaním vlastných chýb sa časom naučíte pripravovať namiesto otázok len akési okruhy a body, ktoré vám umožnia udržať prirodzene plynúci rozhovor a nezabudnúť na nič, čo je podľa vás podstatné.

Cvičenie 5.2.

Mentálna mapa Plánujeme terén — 30 minút

Postup: Keď plánujeme svoj mediálny výstup, a teda i typ informácií a spôsob ich zberu, môžeme si jednoducho robiť poznámky do bloku tak, ako k nám nápady a myšlienky prichádzajú, t.j. usporadúvať informácie lineárne. Avšak ľudský mozog funguje skôr tzv. synergicky než lineárne. To znamená, že jedna myšlienka vyvoláva druhú a tá ďalšiu a ďalšiu. Tie sa náhle v nejakom bode prepoja alebo vytvoria úplne nový reťazec nápadov. Veľmi efektívnou metódou na taký osobný brainstorming je *myšlienková mapa* (Buzan, 2007), ktorá môže mať rôzne podoby. Niekto si rád lepí rôznofarebné papieriky s poznámkami na stenu, niekto dáva prednosť zakreslovaniu klasických mentálnych máp. To si vyskúšame aj my (pozri obr. 5.1.).

Obrázok 5.1. Mentálna mapa plánovania práce v teréne

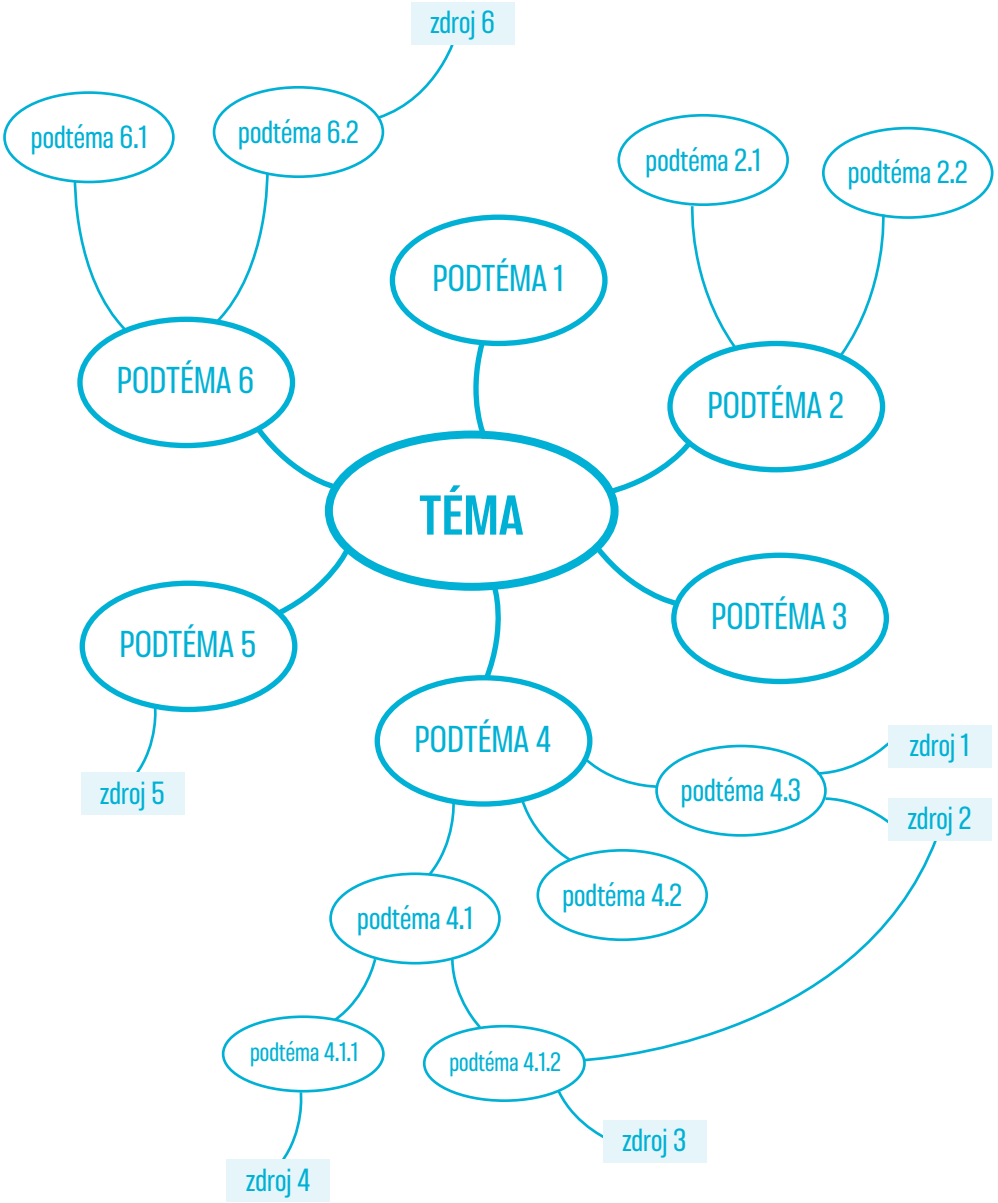

Krok I: Majte jasno v tom, čo presne vás zaujíma

1) Doprostred dostatočne veľkého papiera **nakreslite hlavnú bublinu s názvom vašej témy**, napríklad „Ekonomická migrácia".
2) **Od témy nechajte vychádzať všetky čiastkové podtémy, popr. ďalšie úrovne podtém**, ktoré vám napadnú. Nebojte sa venovať tejto časti dostatok času. Spravidla tie najzaujímavejšie uhly pohľadu prichádzajú v momente, keď máme pocit, že už nám nič nemôže napadnúť. Čiastkové podtémy môžete pridávať i počas ďalších krokov tvorenia mapy. Snažte sa o podtémach uvažovať na rôznych úrovniach, t.j. **od makroštruktúr**, ako sú politiky či ekonomika, **po úroveň jednotlivca**, teda aktérov sledovaného javu (pozri obr. 5.2.).
3) **Vyjasnite si, ktorá časť vašej myšlienkovej mapy vás zaujíma a prečo, a zvyšok mapy už ďalej nerozvíjajte.** Ani vo vedeckom výstupe, a už vôbec nie v novinárskom, nie je možné obsiahnuť vybranú tému v celej jej šírke. Je preto dôležité stanoviť si jasný rozsah vášho záujmu a od zvyšku sa pre tento daný novinársky zámer odstrihnúť. Ako? Napíšte si 2 – 3 otázky, na ktoré má váš text odpovedať. Tie sa stanú pre celý zvyšok vašej práce kľúčovým vodidlom.

   Napríklad:

   Kto sú a ako žijú ekonomickí migranti – zamestnanci na Slovensku?

   Ako ich vníma ich bezprostredné okolie?

   Ako pobyt na Slovensku ovplyvňuje ich rodinný život a rodinu, ktorá zostala v ich rodnej krajine?
4) **Zrevidujte vašu myšlienkovú mapu** tak, aby odrážala tému a čiastkové podtémy tak, ako sa im chcete venovať.

Krok II: Majte jasno v tom, čo sa o danej téme už vie

5) Neexistuje univerzálnejšia rada ako: **Googlite!** Ale ani tá nie je bez rizika. Internet sa stal úžasným zdrojom informácií, ale i smetiskom dát veľmi pochybnej kvality. Predtým, ako nejakú informáciu použijete ako odrazový mostík pre ďalšie rozvíjanie vlastného výstupu, vždy si overte, kto alebo čo je jej zdrojom. Pokiaľ sú v texte uvedené štatistické údaje, nespoliehajte sa na ne, ale nájdite si ich primárny zdroj. Môže sa stať, že autor textu mohol dáta zle opísať, alebo ich dokonca zle pochopiť.
6) **Nebojte sa hľadať informácie i v odborných textoch**. K ich vyhľadávaniu môže slúžiť napr. Google Scholar. Aj keby boli nájdené texty staršieho dáta a pre súdobý kontext už nepoužiteľné, aspoň získate prehľad o odborníkoch, ktorí sa danej téme venujú. Môžu sa stať zaujímavým zdrojom citácie pre váš článok alebo aspoň zdrojom kontaktov na ďalších aktérov.
7) Pokiaľ už máte jasno, ktorej konkrétnej lokality sa bude váš výstup týkať, určite si **nezabudnite prezrieť miestne radničné médium**. Spravidla býva voľne dostupné na webových stránkach mestského či obecného úradu. Nielenže poslúži ako významný zdroj informácií o miestnom kontexte, ale aj ako zdroj potenciálnych respondentov alebo sprostredkovateľov dôležitých kontaktov.

8) Pokiaľ už máte prehľad o tom, čo sa o danej téme vie, zrevidujte a špecifikujte svoju myšlienkovú mapu o podtémy.

Krok III: Majte jasno v tom, kde alebo od koho môžete získať informácie pre váš príbeh

9) Už počas rešerše, kedy si vyjasňujete čiastkové podtémy, budete náhodne narážať na rôzne zdroje informácií (mená odborníkov, aktívnych migrantov a migrantiek, organizácie či inštitúcie, odkazy na rôzne databázy a výskumy). Nespoliehajte sa na to, že si ich budete pamätať i na konci rešeršnej práce, ale **robte si poznámky potenciálnych zdrojov už počas rešeršnej fázy**.

10) **Ku každej čiastkovej podtéme sa snažte priradiť aspoň jeden potenciálny zdroj**, resp. o aký „typ“ zdroja by malo ideálne ísť – či očakávate skôr subjektívny alebo reprezentatívny pohľad (pozri obr. 5.3.):

    a. subjektívny pohľad

    - osoba-aktér (napr. migrant, obyvateľ lokality), osoba reprezentujúca nejakú inštitúciu, názorový prúd, či osoba reprezentujúca odborný pohľad
    - organizácia, inštitúcia

    b. reprezentatívny pohľad

    - štatistické databázy, reprezentatívne výskumy a šetrenia verejnej mienky.

11) Pri úvahách nad potenciálnymi zdrojmi informácií **buďte kreatívni a snažte sa neskĺznuť k vyšľapaným cestičkám, ktorými už prešli tí, čo písali o téme pred vami.** Napríklad, ak hľadáte kontakty na migrantov, nespoliehajte sa iba na neziskové organizácie alebo integračné centrá, ktoré s migrantmi pracujú. V takom prípade by ste celý svoj príbeh opreli len o pohľad tých, ktorí buď majú nejaký problém, kvôli ktorému služby danej inštitúcie vyhľadali, alebo tých, ktorí sú nejakým spôsobom informovaní, pretože sa o danej službe dozvedeli. Rovnako tak sa nespoliehajte len na to, že potenciálnych respondentov odchytíte náhodne napr. pred vytipovanými fabrikami známymi pre vysoký počet zahraničných zamestnancov. Premýšľajte aj o iných miestach, kde sa migranti môžu pohybovať, ako sú sociálne siete, spolky krajanov, alebo veľmi často cirkevné inštitúcie. Najmä v cirkevných inštitúciách nájdete mnoho tých, ktorí sú inak veľmi ťažko zachytiteľní, pretože napr. pracujú v malých prevádzkach alebo žijú v privátnych bytoch.

Krok IV: Majte jasno v tom, ktoré zdroje sú okamžite dostupné, a ktoré treba zabezpečiť časovo náročnejším spôsobom

12) **Jednotlivé zdroje si roztrieďte** podľa toho, ako veľmi sú zásadné pre váš výstup. Marginálne vyraďte a sústreďte sa na tie dôležité. Identifikujte tie, ktoré sú dôležité a zároveň nie je jednoduché ich získať, prípadne na to treba viac času a energie (získanie dát či dohodnutie stretnutia). Tie začnite

riešiť prioritne. Čo sa týka osôb, **odporúčame ich kontaktovať telefonicky**, nie e-mailom, v skratke im vysvetliť, o čo vám ide, a vzápätí po dohode poslať e-mail s podrobnosťami.

Zdroje, resp. kontakty, ktoré sa osvedčili, si zarchivujte pre prípad budúcej práce.

13) Pre úspech vašej práce je zásadné **budovanie kvalitného sociálneho kapitálu**, teda hustej a dobre obhospodarovanej siete kontaktov. Je na vás, aký spôsob archivácie kontaktov zvolíte. Či budete mať obyčajný zápisník, Excel tabuľku alebo nejakú aplikáciu. Robte to s vedomím, že tvrdo vydobytý zdroj sa oplatí niekam zapísať, aj s poznámkami, kedy a prečo ste danú osobu kontaktovali, a aká bola vaša spolupráca. Niekedy sa vyplatí danú osobu vo svojom archíve aj popísať, pretože predovšetkým mená cudzincov môžu na našinca pôsobiť tak nečitateľne, že si po roku ani nespomenie, či Nguyen Anh bol muž alebo žena, a už vôbec nie, koľko mal/a rokov.

ALFOU A OMEGOU KVALITNEJ PRÁCE SO ZDROJMI JE TELEFONOVAŤ, TELEFONOVAŤ, TELEFONOVAŤ.

Obrázok 5.2. Ukážka myšlienkovej mapy „Ekonomická migrácia“. Krok I – brainstorming témy

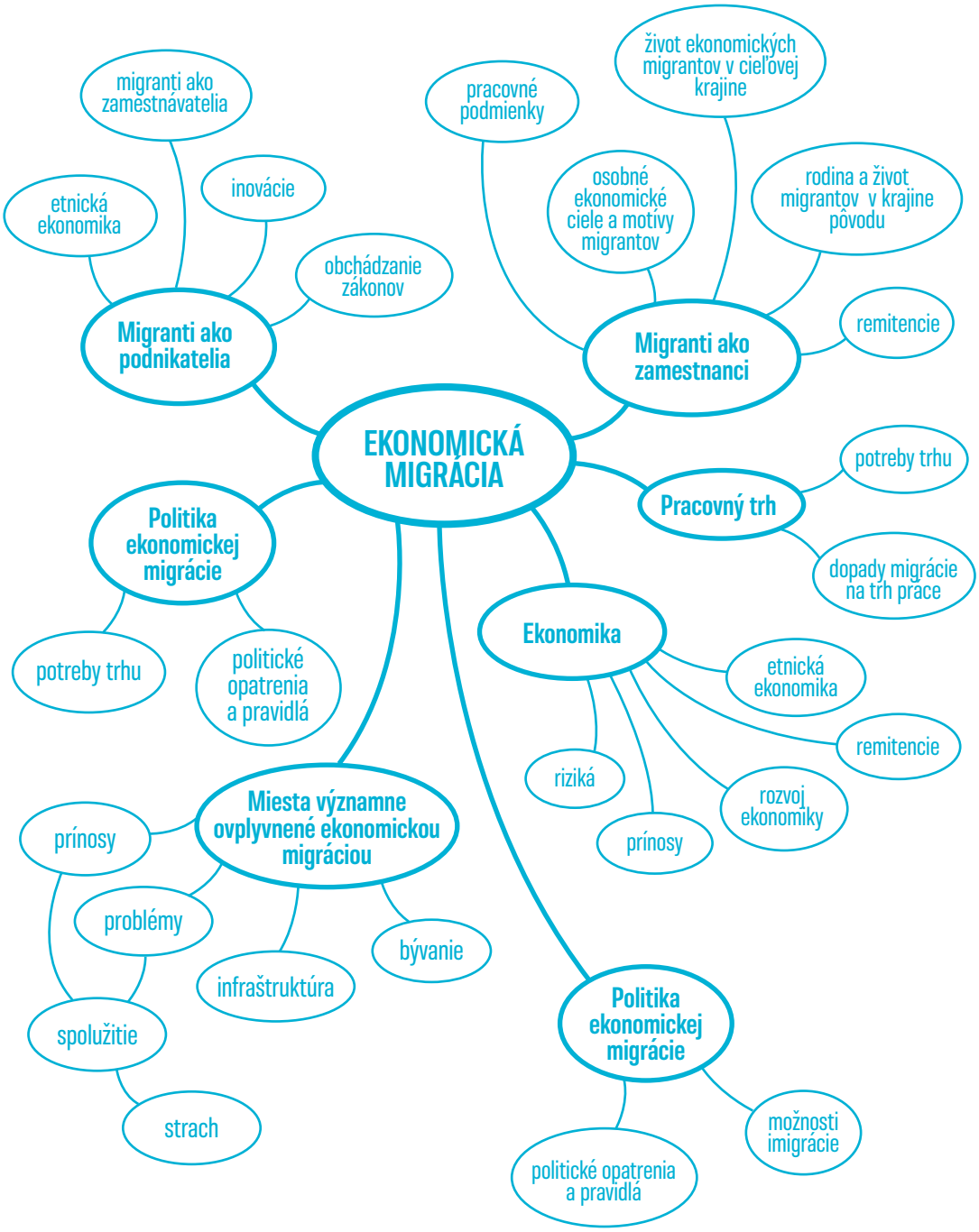

Obrázok 5.3. Ukážka myšlienkovej mapy – špecifikácia čiastkovej podtémy a identifikácia zdrojov

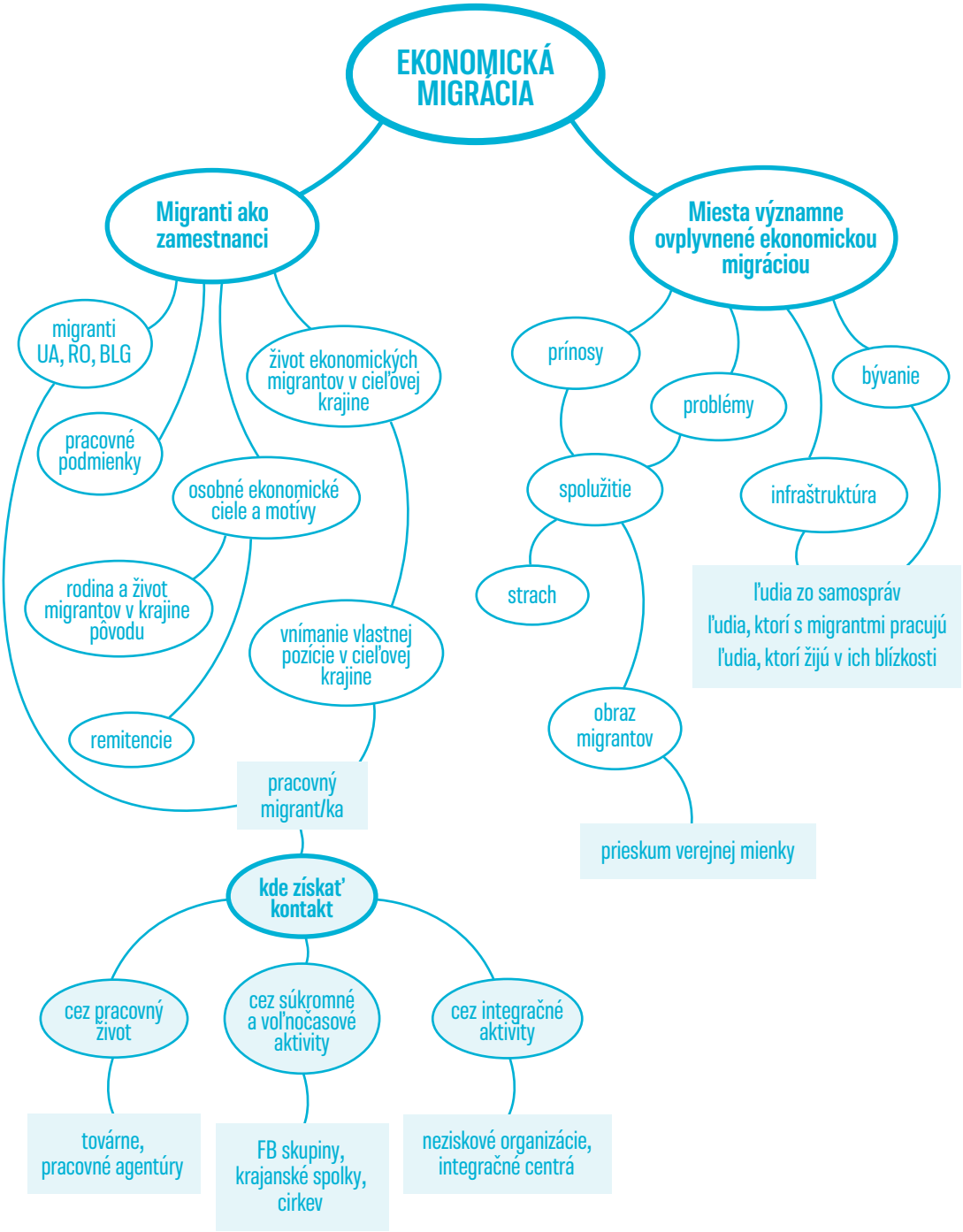

Kapitola 6

Pracujeme so zdrojmi dát

Cvičenie 6.1.
Slovo navyše

5 minút

Vyberte slovo, ktoré do skupiny nepatrí, a vysvetlite svoj výber.

štatistika	respondent	nezisková organizácia
ministerstvo vnútra	sociálne siete	

Ako zistíme, že má novinár či novinárka dostatočné skúsenosti? Okrem iného na to poukazuje prehľad, ktorý majú o tom, kde nájsť kvalitné zdroje informácií, aj schopnosť s rôznymi druhmi dát pracovať. Špecifickým typom informácií sú štatistické údaje, ktorým venujeme túto kapitolu. V jej závere ponúkame i prehľad základných zdrojov, z ktorých môžeme čerpať alebo na ktoré sa môžeme obrátiť v prípade, že budeme spracovávať niektorú z tém týkajúcich sa medzinárodnej migrácie či súžitia majority a migrantov.

6.1. Pracujeme so štatistikami ako zdrojom informácií

Štatistiky sú veľmi dôležitým a hodnotným zdrojom informácií, vďaka ktorým dokáže náš mediálny výstup poskytovať publiku komplexnejší pohľad na danú problematiku. Avšak aj práca so štatistikami je zručnosťou, ktorú je nutné si osvojiť a trénovať.

Súčasné trendy v zobrazovaní kvantitatívnych údajov v podobe štatistických alebo interaktívnych infografík prinášajú médiám nové možnosti. Umožnili aj vznik úplne nového prístupu k novinárskej práci – dátovej žurnalistiky. Pohodlnosť publika a jeho záujem dostávať informácie v kocke, teda v podobe úhľadne spracovaných tvrdých dát, zároveň zvyšuje nároky na samotných novinárov.

Musia si osvojiť schopnosť sprostredkovať komplikované informácie jednoduchým spôsobom, ideálne v rámci niekoľkých ikoniek, piktogramov a čísiel. To znamená, že novinári a novinárky musia dokázať vyrozprávať príbeh v podobe infografiky. To sa však nezaobíde bez toho, aby rozumeli číslam, z ktorých infografika vychádza. Pozrime sa preto na niekoľko príkladov **rôznych spôsobov uchopenia dát**, ako aj na to, ako manipulatívne môže pôsobiť nevhodný prístup k dátam.

1. Absolútne vs. relatívne čísla

Veľmi častou chybou je nevhodne zvolený uhol pohľadu pri zobrazení štatistických údajov[1], teda využívanie absolútnych čísel (napr. celkového počtu toho či oného) a relatívnych čísel (čísel vztiahnutých k určitej hodnote, najčastejšie ide o percentá), alebo absencia porovnania danej situácie z pohľadu absolútnych čísel a z pohľadu čísel relatívnych.

Príklad:

Porovnajte zobrazenie rastu počtu celosvetovej populácie migrantov v absolútnych číslach a v percentách.

Iba absolútne hodnoty:

„Celkový počet migrantov na svete medzi rokmi 1990 a 2015 stúpol o 100 miliónov ľudí.“

„Celkový počet migrantov na svete sa medzi rokmi 1990 až 2015 takmer zdvojnásobil, z 154,2 mil. na 250 mil..“

Iba relatívne hodnoty:

„Celkový počet migrantov na svete stúpol medzi rokmi 1990 a 2015 z 2,9 % svetovej populácie na 3,38 %.“

Kombinácia:

„Celkový počet migrantov na svete medzi rokmi 1990 až 2015 stúpol zo 154,2 mil na 250 mil, teda z 2,9 na 3,38 % svetovej populácie.“

Len v kombinácii absolútnych a relatívnych čísel čitateľovi vysvetľujeme celkový kontext, teda že za značným nárastom počtu migrantov stojí predovšetkým celkový nárast svetovej populácie. Relatívny nárast migrácie voči svetovej populácii je naopak pomerne nízky.

Tabuľka 6.1. Príklad práce s absolútnymi a relatívnymi dátami: vývoj celosvetového počtu migrantov

Rok	Celkový počet migrantov (v mil.)	Podiel migrantov na svetovej populácii (v %)
1990	154,2	2,9
2000	174,5	2,9
2010	220,7	3,2
2013	231,5	3,2
2015	250	3,38
2019	272	3,5

Zdroj: World Migration Report, International Organization for Migration

2. Vhodne zvolené kategórie – porovnávať porovnateľné

Základným atribútom kvalitnej štatistiky je vhodná voľba kategórií, s ktorými pracuje, tak, aby ich bolo vôbec možné vzájomne porovnávať. Ľudovo povedané, neradno miešať jablká s hruškami a porovnávať napr. kategórie v jednotkových hodnotách s kategóriami v hodnotách miliónových.

Príklad:

Nevhodne zvolené kategórie i spôsob zobrazenia dát v oficiálnom grafe *Českého štatistického úradu* (graf 6.1.), ktorý porovnáva kategórie národností migrantov (Ukrajina, Albánsko, Azerbajdžan, Rusko, ostatní) s kategóriou právnou (utečenec). Platí pritom, že aj väčšina tých, ktorí spadajú pod právnu kategóriu utečenec, spravidla má aj národnosť (okrem ľudí bez občianstva). Dáta sú zobrazené

1 Samostatnou chybou, ktorá sa síce netýka samotného uchopenia dát, ale je vhodné ju spomenúť, je neuvádzanie pôvodného zdroja informácie. Ak napríklad naše tvrdenie v článku či inom príspevku oprieme o konkrétnu štúdiu či výskum, mali by sme uviesť také údaje, aby sme publiku umožnili dohľadať pôvodnú štúdiu so všetkými relevantnými podrobnosťami.

koláčovým grafom, ktorý sa využíva pre zobrazenie pomeru jednotlivých kategórií vo vzorke (%). Celkový počet jednotlivých položiek je skôr nízky (n=221), a preto pre koláčový graf nie veľmi vhodný. Navyše v grafe chýba tzv. základný súbor – celkový počet položiek, a čitateľ teda nevie, či bolo migrantov sto, tisíc, alebo milión. Porovnajte zobrazenie rovnakých dát (obr. 6.2.), ale v absolútnych hodnotách. Pochybenie v podobe miešania kategórií v grafe zostáva, avšak čitateľ sa dozvedá, o aké konkrétne hodnoty ide, a teda ako vysoké, resp. nízke sú.

Graf 6.1. Príklad nevhodného grafického zobrazenia dát – relatívne hodnoty a miešanie kategórií

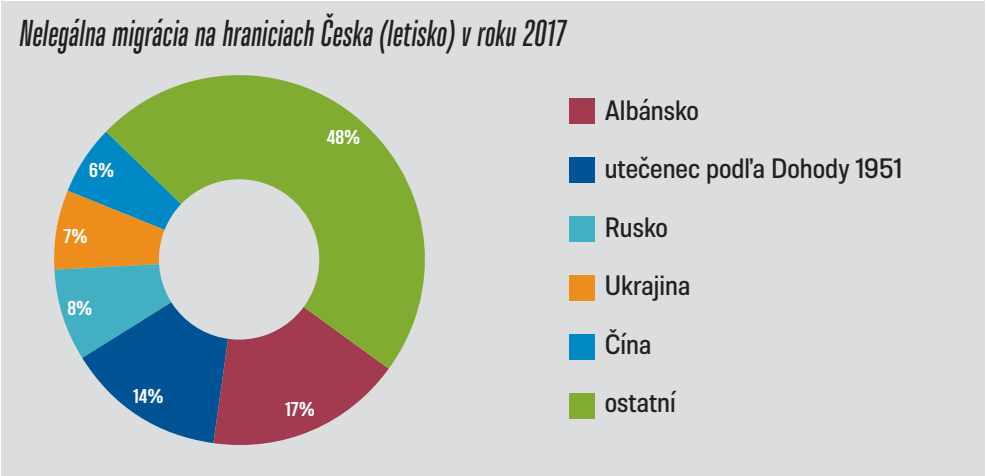

Zdroj: ročenka Českého štatistického úradu Cizinci v ČR – 2017[2]

Graf 6.2. Príklad nevhodného grafického zobrazenia dát – absolútne hodnoty a miešanie kategórií

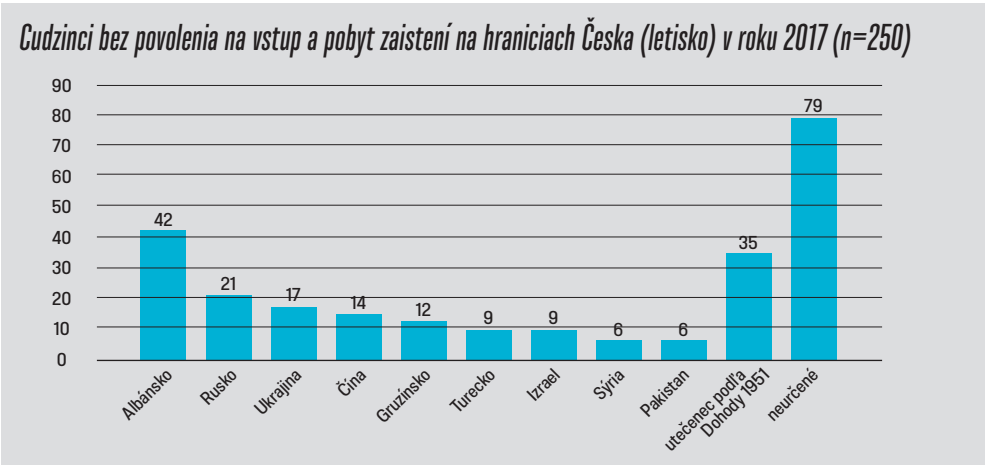

Zdroj: Podkladové dáta z ročenky Českého štatistického úradu Cizinci v ČR – 2017, vlastné spracovanie

3. Nevhodné až zavádzajúce zobrazenie dát

Manipulácia s osou Y môže viesť k optickému skresleniu zobrazovaných údajov. Také zobrazenie môže jav prezentovať buď ako úplne nevýznamný, alebo naopak významnejší než v skutočnosti je.

PRÍKLAD 1: Vynechanie základnej osi prechádzajúcej bodom 0

Porovnajte:

V grafe 6.3. základná os neprechádza bodom 0 %, v dôsledku čoho vyzerá rozdiel medzi hodnotami skupín A a B ako veľmi významný.

V grafe 6.4. je základná os umiestnená v hodnote 0 %, čo ponúka omnoho presnejšie zobrazenie dát. Rozdiel medzi jednotlivými skupinami nie je taký dramatický ako v prvnom príklade.

Graf 6.3. Vynechanie základnej osi prechádzajúcej bodom 0 %

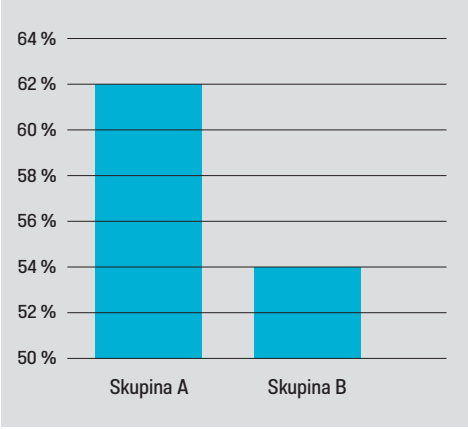

Graf 6.4. Základná os prechádza bodom 0 %

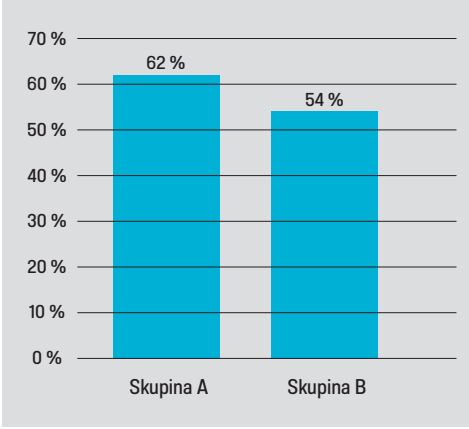

2 https://www.czso.cz/csu/czso/cizinci-v-cr-2017

PRÍKLAD 2: Nevhodná voľba základných jednotiek a maximálnej hodnoty na osi Y

Porovnajte:

V grafe 6.5. je na osi Y zvolená maximálna hodnota 40, ktorá prevyšuje maximálny údaj sledovaného javu, teda hodnotu 14, viac ako dvakrát. V dôsledku toho sa javí premena sledovaného javu v čase ako skôr nevýznamná.

V grafe 6.6. je maximum osi Y hodnota iba o bod vyššia než je maximálny údaj sledovaného javu. Také zobrazenie ponúka oveľa presnejší obraz toho, ako sa sledovaný jav v priebehu času menil.

Graf 6.5. Nevhodne zvolené základné jednotky a maximum osi Y

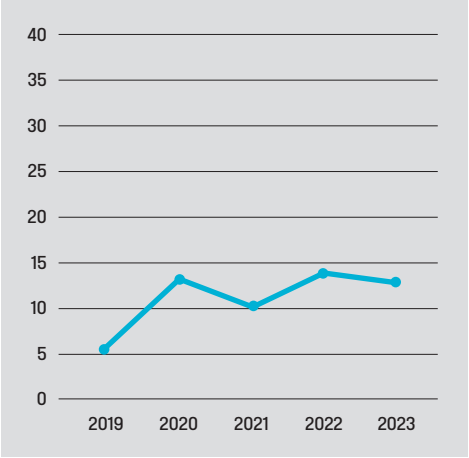

Graf 6.6. Vhodne zvolené základné jednotky a maximum osi Y

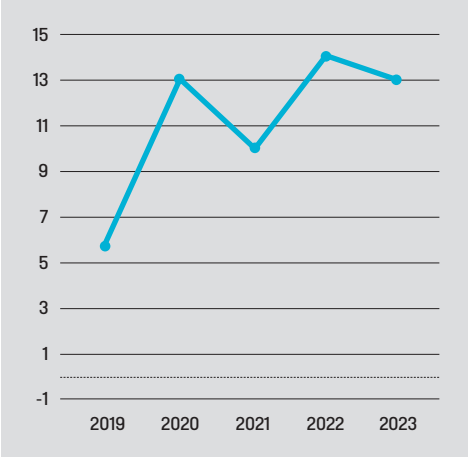

Zdroj: https://venngage.com/blog/misleading-graphs/

6.2. Možné zdroje informácií a dát pre prácu na migračných témach[3]

V nasledujúcich riadkoch uvádzame zoznam potenciálnych zdrojov informácií do výstupov spojených s témou migrácie. Nájdete tu informačné portály, odkazy na štátne inštitúcie aj odborné think-tanky, či iné organizácie, ako sú rôzne cirkvi či mimovládne organizácie.

1. Databázy, rozcestníky a iné informačné portály

Encyklopédia migrácie
(www.encyclopediaofmigration.org/)

- online encyklopédia hesiel dotýkajúcich sa tém migrácie a prehľad základných štatistických údajov.

Standard Eurobarometer
(https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm#p=1&instruments=STANDARD)

- pravidelné prieskumy verejnej mienky v rámci EÚ a ďalších vybraných krajín. Realizuje ich Európska komisia v pravidelnom polročnom intervale (november a máj). Dotýkajú sa rôznych oblastí života Európanov, vrátane tém migrácie (postoje k migrácii, migrantom, migračným politikám a voľnému pohybu osôb).

Slovenský štatistický úrad
(www.statistics.sk)

- napr. Štatistiky > Demografia a sociálne štatistiky > Obyvateľstvo a migrácia > Publikácie > ročenka My v číslach – Zahraničné sťahovanie.

Ministerstvo vnútra SR
(www.minv.sk/?rocenky)

- ročenky legálnej aj nelegálnej migrácie aktualizované na kvartálnej báze.
- Úrad hraničnej a cudzineckej polície poskytuje podrobné dáta na vyžiadanie.

3 Zoznam platný k decembru 2019

2. Odborné inštitúcie a záujmové organizácie

Neziskové organizácie pracujúce s migrantmi:

- **Liga za ľudské práva** (www.hrl.sk);
- **Mareena** (www.mareena.sk);
- **Slovenská katolícka charita** (www.charita.sk);
- **Marginal** (www.marginal.sk);
- **ETP Slovensko** (www.etp.sk);
- **Nadácia Milana Šimečku** (www.nadaciamilanasimecku.sk);
- **Multikulti.sk** (www.multikulti.sk) – portál Nadácie Milana Šimečku o menšinách, cudzincoch, náboženských a iných minoritných skupinách, ktoré tvoria rozmanitú spoločnosť;
- **Ambrela – Platforma rozvojových organizácií** (www.ambrela.org);
- **Slovenská humanitná rada** (www.shr.sk);
- **Africké kultúrne, informačné a integračné centrum** (www.akiic.sk);
- **Integruj.sk** (www.integruj.sk) – projekt občianskeho združenia Local Media Institute;
- **Inštitút pre migráciu a komunikáciu** (http://www.dobrovolnictvo.sk/profile/ngo/592) – občianske združenie, ktoré združuje afganskú, vietnamskú, ruskú, latinsko-americkú, kazašskú a čínsku komunitu žijúcu na Slovensku;
- **Komunitné centrum pre cudzincov v Nitre** (www.comin.sk).

Výskumné, analytické a advokačné organizácie a inštitúcie:

- **Centrum pre výskum etnicity a kultúry** (www.cvek.sk);
- **Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť** (www.governance.sk);
- **Inštitút pre verejné otázky** (www.ivo.sk);
- **Centre on Migration Policy, Policy & Society, Oxfordská univerzita,** Veľká Británia (COMPAS) (www.compas.ox.ac.uk);
- **European Council on Refugees and Exiles,** Belgicko (ECRE) (www.ecre.org);
- **European Journalism Observatory,** Veľká Británia a Švajčiarsko (EJO) (en.ejo.ch);
- **Geografické migrační centrum, Prírodovedecká fakulta Univerzity Karlovej,** Česko (GEOMIGRACE) (www.geomigrace.cz);
- **International Centre for Migration Policy Development,** Rakúsko (ICMPD) (www.icmpd.org);
- **International Migration, Integration and Social Cohesion,** Holandsko (IMISCOE) (www.imiscoe.org);
- **Migration Policy Group,** Belgicko (MPG) (www.migpolgroup.com);
- **Mixed Migration Centre,** Dánsko (MMC) (www.mixedmigration.org);
- **Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants,** Belgicko (PICUM) (www.picum.org).

Verejné inštitúcie, úrady štátnej správy a príspevkové organizácie:

- **Migračné informačné centrum** (www.mic.iom.sk/sk/);
- **Slovenské národné stredisko pre ľudské práva** (www.snslp.sk);
- **Úrad Vysokého komisára OSN pre utečencov (UNHCR),** Zastupiteľský úrad v SR (www.unhcr-centraleurope.org/slovakia);
- **Migračný úrad Ministerstva vnútra SR** (www.minv.sk/?migracny-urad-mv-sr);
- **Úrad hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru MV SR** (www.minv.sk/?uhcp).

Krajanské spolky a skupiny na sociálnych sieťach:

Cudzinci všeobecne:

- **Facebooková skupina v okolí Košíc** (www.facebook.com/groups/1155667181125345/);
- **Centrum pre cudzincov v Košiciach** (www.kosice.sk/city/foreigners).

Afganci:

- **Azim Farhadi** – člen slovenskej Medzinárodnej organizácie pre migráciu, ktorý sa venuje pomoci utečencom, azim.farhadi1@gmail.com.

Vietnamci:

- **Viet Nguyen,** vietphuong@zoznam.sk;
- **Únia vietnamských žien,** Huong Gašparovská, tajomníčka organizácie, tthuong71@yahoo.com;
- **Komunita Vietnamcov v Košickom kraji,** Cínová 5, Košice, hoinguoivietkosice@gmail.com.

Cirkvi:

Väčšina pracovných migrantov, ktorí prichádzajú na Slovensko, pochádza z pomerne religióznych spoločností. Návšteva svätostánkov je preto jednou z mála voľnočasových aktivít, ktorú realizujú, najmä na veľké sviatky. Medzi veriacimi, praktizujúcimi migrantmi na Slovensku je najviac pravoslávnych kresťanov (napr. pôvodom zo Srbska či Ukrajiny). Avšak, nájdeme medzi nimi i katolíkov, budhistov a moslimov.

Rímskokatolícka cirkev:

V Bratislave sa migranti z rôznych kútov sveta stretávajú na omšiach v angličtine, v biblických spoločenstvách či na nácvikoch zborového spevu, napríklad **v kostole sv. Ladislava v Bratislave** (www.catholic.sk);

Budhizmus:

Medzi budhistov na Slovensku patria zväčša Vietnamci. Centrá budhizmu v rôznych slovenských mestách nájdete na: www.buddhizmus.sk/?go=centra.

Moslimovia:

Nejde iba o migrantov z Blízkeho východu alebo štátov Maghrebu, ale i zo stredoázijských republík a Kaukazu.

Islamská nadácia na Slovensku (www.islamonline.sk).

Ortodoxná cirkev:

Pravoslávne zbory sú skvelým miestom pre stretávanie sa s migrantmi najmä z Ukrajiny, Bieloruska, Ruska, Rumunska a Bulharska (www.orthodox.sk).

Cvičenie 6.2.

Vieme čítať grafy? 15 minút

Postup: V tomto cvičení si otestujeme našu schopnosť kriticky nahliadať na grafické zobrazenia dát a premýšľať, ako by sme s nimi mohli ako novinári a novinárky pracovať. Vyberte si jeden z nižšie uvedených grafov a alebo b a pokúste sa ho interpretovať krok po kroku podľa pracovného listu. Pri vypĺňaní pracovného listu postupujte po poradí, vždy prejdite k ďalšej časti až po vyplnení tej predchádzajúcej. Poslednú, 4. časť – hodnotenie si prečítajte až po tom, ako vyplníte 1. – 3. časť pracovného listu. Porovnajte ju so svojou vyplnenou 1. časťou.

Tabuľka 6.2. Pracovný list – cvičenie Vieme čítať grafy?

1. ČASŤ

Aké informácie mi graf sprostredkováva? Čo sa z grafu dozvedám?	**Aké otázky a pochybnosti vo mne graf vyvoláva? Čomu nerozumiem? Čo by som potreboval/a dovysvetliť?**
1.	**1.**
2.	**2.**
3.	**3.**

2. ČASŤ	
Plánovaná hlavná téma/ tematická línia môjho výstupu. Ako plánujem článok uchopiť: ▪ hlavná téma/y či posolstvo; ▪ hlavné osoby; ▪ uhly pohľadu (napr. ekonomický, spoločenský, humanitárny, bezpečnostný, ekologický, politický, integračný, domáci, medzinárodný, porovnávací atď.).	
Aké ďalšie **zdroje dát a informácií** plánujem v článku použiť a prečo? ▪ inštitúcie; ▪ osoby; ▪ databázy.	

3. ČASŤ	
TITULOK	

Podkladový graf A

Nelegálna migrácia na hraniciach Česka (letisko) v roku 2017

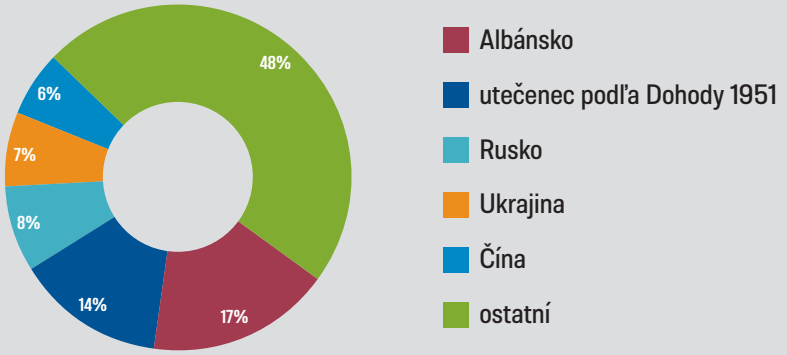

Zdroj: ročenka Českého štatistického úradu Cizinci v ČR – 2017[4]

Podkladový graf B

Nelegálna migrácia cudzincov 2008 – 2017

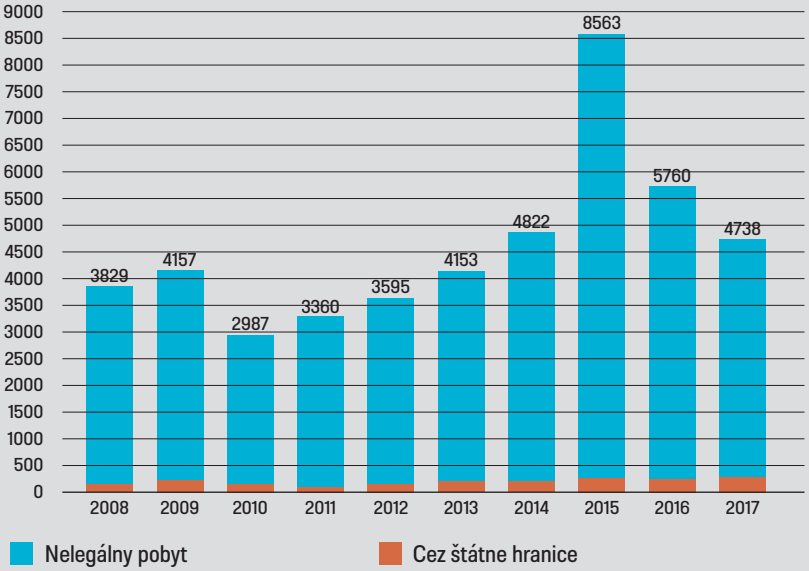

Zdroj: ročenka Českého štatistického úradu Cizinci v ČR – 2017[5]

Tabuľka 6.3. Vyhodnotenie cvičenia 6.2.

4. ČASŤ – HODNOTENIE	
Graf A	▪ Graf porovnáva nesúrodé kategórie národnostného rozloženia cudzincov bez oprávnenia k vstupu a právnu kategóriu utečenca. ▪ Graf neuvádza veľkosť základného súboru a čitateľ teda nevie, či je celkový počet započítaných migrantov 100, 1 000 alebo milión. Podľa zdrojovej tabuľky grafu A je veľkosť základného súboru n=250. Otázkou je, či je vhodné využiť koláčový graf v prípade 10 rôznych kategórií (kategória „ostatní" zahŕňa občanov Gruzínska, Turecka, Izraela, Sýrie a Pakistanu) o celkovom počte n=250. Ani zdrojová tabuľka neuvádza, aké štátne občianstvo majú osoby zahrnuté do kategórie „Utečenec podľa Dohovoru 1951".
Graf B	▪ Graf je označený zavádzajúcim názvom „Nelegálna migrácia cudzincov", ktorý evokuje pocit, že ide o presný počet cudzincov bez oprávnenia k pobytu. Názov, ktorý by lepšie vystihoval obsah grafu, by bol „Počet cudzincov bez oprávnenia k pobytu zaistených na hraniciach a území ČR". ▪ Popis grafu neuvádza, o aké územie ide. Čitateľ môže iba tušiť, že ide o Českú republiku a hraničné prechody tejto krajiny.

4 https://www.czso.cz/csu/czso/7-nelegalni-vstup-a-pobyt-osob-na-uzemi-cr-eqm-8bw5ntg

5 https://www.czso.cz/csu/czso/7-nelegalni-vstup-a-pobyt-osob-na-uzemi-cr-eqm-8bw5ntg

6 https://www.czso.cz/documents/10180/61196236/290027180703.xlsx/787ef791-f16a-4c3d-bcbf-9199124ecfba?version=1.0

6.3. Zoznam zdrojov k dátovej žurnalistike

Dátová žurnalistika sa v poslednom období etablovala v rôznych typoch médií a tento trend tu zrejme zostane. Je to veľmi dynamická oblasť žurnalistiky, prináša nové možnosti vizualizácie dát, zároveň sú k dispozícii čoraz dostupnejšie, väčšie a rôznorodejšie dáta. V prípade, že by ste sa pri pokrývaní globálnych tém radi zahĺbili do dátovej žurnalistiky, alebo ste skrátka zvedaví, aké možnosti a trendy tento prístup ponúka, k dispozícii máte viacero vhodných zdrojov. Vymenujeme len niekoľko z nich:

Datajournalism.com
www.datajournalism.com

Platforma, ktorú vytvorilo Európske novinárske centrum (European Journalism Centre) poskytuje dáta žurnalistom na všetkých úrovniach kariéry. Nájdete na nej množstvo voľne dostupných materiálov, online video kurzov a komunitných fór, kde môžete preberať profesné otázky so žurnalistami a žurnalistkami z celej Európy. Akonáhle sa zapíšete, môžete sa prihlásiť do množstva online kurzov a diskutovať v spomínaných fórach.

European Data Journalism Network (EDJNet)
www.europeandatajournalism.eu

Európska sieť pre dátovú žurnalistiku je sieťou nezávislých mediálnych organizácií a redakcií zameraných na dáta. Sieť vytvára a šíri výstupy na európske témy pokryté prostredníctvom dátovej žurnalistiky. Výstupy sú dostupné vo viacerých jazykoch.

Sieť pozostáva z novinárov, IT developerov a odborníkov na verejné politiky. Obsah, ktorý vytvárajú, je dostupný bezplatne, použiť ho môže ktokoľvek v rámci siete aj mimo nej, stačí ak dodrží niekoľko základných podmienok. Zároveň sieť poskytuje novinárom a redakciám nástroje a podporu pri zavádzaní riešení spojených s dátovou žurnalistikou.

Na stránke EDJNet sa nachádza aj sekcia zameraná na migráciu:

www.europeandatajournalism.eu/eng/tags/view/Website+Tags/Migrations

Online kurz Etický dátový žurnalista
www.bit.do/EthicalDataJournalist

V rámci tohto kurzu z dielne Thomson Reuters Foundation a Ethical Journalism Network sa naučíte, aké kľúčové etické princípy žurnalistiky sa týkajú práce s dátami. Kurz vás naučí, ako prekonať nové výzvy spojené s vytváraním obsahu z dát. Poskytne vám nástroje umožňujúce kriticky uvažovať o vašej práci, obzvlášť keď uvažujete o zdrojoch dát, ich zbere, analýze a vizualizácii. Tiež vás bude nabádať k tomu, aby ste svoje publikum presunuli do centra vašej práce.

Kurz pozostáva z nasledovných častí:

- zber dát a zdrojov;
- čistenie, spravovanie a analyzovanie dát (cleaning, managing and analysing data);
- prezentovanie a vizualizovanie dát;
- publikovanie a publikum;
- práca s inými novinármi a novinárkami.

Slovo na záver

Kto očakával presný návod, ako písať o migrácii, akou formou zobrazovať migrantov a migrantky, prípadne akým témam sa vlastne venovať, zostane pravdepodobne sklamaný. Zámerom tejto príručky nebolo takýto recept vytvoriť.

Rovnako ako pri ostatných témach, aj v prípade migrácie platí univerzálna poučka: základom kvalitnej novinárčiny je snaha o vyváženosť a zodpovedná práca so zdrojmi. A predovšetkým uvedomenie si toho, ako sa naše postoje, osobná skúsenosť či očakávania a predpoklady, premietajú do našej práce. Pri pokrývaní témy migrácie, ktorá je tak nabitá emóciami, dojmami a prednastavenými presvedčeniami, to platí dvojnásobne.

Skôr než priniesť súbor presných inštrukcií bolo zámerom príručky ponúknuť (nielen) začínajúcim novinárom a novinárkam sprievodcu, ktorý podporuje rozvoj kritického myslenia a kritického prístupu k novinárskej práci ako takej. V našom prípade síce zameranej primárne na témy spojené s migráciou, ale v širšom zmysle vlastne s hocijakou témou týkajúcou sa sveta okolo nás.

V príručke sme sa na pokrývanie komplexných globálnych tém na príklade témy migrácie pozreli z viacerých perspektív. Od teoretických žurnalistických konceptov všeobecne platných pre akúkoľvek tému, cez základné poznatky z odboru migračných štúdií, po konkrétne príklady zobrazovania migračných tém v médiách, či prácu so štatistickými údajmi.

Zároveň sme s vami zdieľali naše skúsenosti s prácou v teréne či vedením zisťovacích rozhovorov. Okrem toho sme vám ponúkli možnosť preskúmať samých seba vo vzťahu k žurnalistike a migrácii prostredníctvom viacerých interaktívnych cvičení.

Avšak, ako sme už v úvode upozornili, nič nám neverte, určite nie bez nutnej dávky pochybností. **Len smelo spochybňujte, všetko si overujte, zisťujte, pátrajte. Hľadajte iné možné uhly pohľadu, majte myseľ otvorenú alternatívnym vysvetleniam, zvláštnu pozornosť venujte chýbajúcim premenným a faktom**.

Inými slovami, na príručku a jej obsah nazerajte v súlade so zásadami kritického myslenia, s veľkou dávkou descartovskej metodickej skepsy. Slovami tohto klasika: *„De omnibus dubitandum/O všetkom treba pochybovať.“*

Zdroje

Abbott, E. A. (2015). *Flatland: A Romance of Many Dimensions.* Princeton University Press.

API. (nedatované). *What is the purpose of journalism?* American Press Institute. Dostupné na: https://www.americanpressinstitute.org/journalism-essentials/what-is-journalism/purpose-journalism/ Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Aruguete, N. (2017). *The agenda setting hypothesis in the new media environment.* Comunicacion y Sociedad, 28: 35-58.

Bauman, Z. (2004). *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie.* Praha, Slon.

Buzan, T. (2007). *Mentální mapování.* Praha, Portál.

Castles, S., De Haas, H., Miller, J. M. (2014). *The Age of Migration International Population Movements in the Modern World.* 5th edition. New York, Pelgrave Macmillan.

Cohen, B. C. (1964). *The Press and Foreign Policy. The American Historical Review.* 69(3): 805-807. In: Johnson-Cartee, K.S. (2004). *News Narratives and News Framing.* Oxford, Rowman & Littlefield.

Creighton, T., Walker, C. L., Anderson, R. (2014). *Coverage of Black versus White Males in Local Television News Lead Stories. Journal of Mass Communication & Journalism,* 4(8): 1-7. Dostupné na: https://www.omicsonline.org/open-access/coverage-of-black-versus-white-males-in-local-television-news- lead-stories-2165-7912.1000216.pdf Navštívené dňa 27. 1. 2020.

Cunningham, B. (2003). *Re-thinking Objectivity. Columbia Journalism Review.* Dostupné na: https://archives.cjr.org/feature/rethinking_objectivity.php Navštívené dňa 1.3.2020.

De Haas, H., Czaika, M., Flahaux, M. L., Mahendra, E., Natter, K., Vezzoli, S., Villares-Varela, M. (2018). *International Migration. Trends, Determinants and Policy Effects. Population and Development Review,* 45(4): 885-922.

Domingo, D., Masip, P., Costera Meijer, I. (2014). *Tracing Digital News Networks. Digital Journalism,* 3(1): 53–67.

Druckman, J. N., Peterson E. a R. Slothuus. (2013). *How Elite Partisan Polarization Affects Public Opinion Formation. American Political Science Review,* 107(1): 57-79. DOI: 10.1017/S0003055412000500. ISSN 0003-0554. Dostupné na: https://www.cambridge.org/core/product/identifier/S0003055412000500/type/journal_ article Navštívené dňa 17. 2. 2020.

Eberl, J.-M. et al. (2019). *European Media Migration Report: How Media Cover Migration and Intra-EU Mobility in Terms of Salience, Sentiment and Framing. Reminder: Role of European Mobility and its impacts in narratives, debates and EU reforms.* Universtität Wien, Universidad Rey Juan Carlos. DOI: 10.13140/RG.2.2.36661.01760. Navštívené dňa 26. 2. 2020.

Elvestad, E., Blekesaune, A., Aalberg, T. (2014). *The Polarized News Audience? A Longitudinal Study of News-Seekers and News-Avoiders in Europe. Paper at the 2014 annual meeting of the American Political Science Association.* Washington DC, August 28-31, 2014. Dostupné na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2469713 Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Entman, R. M. (1993). *Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. Journal of Communication,* 43(4): 51-58.

Entman, R. M. (2010). *Media framing biases and political power: Explaining slant in news of Campaign 2008*. Journalism: Theory, Practice & Criticism, 11(4): 389-408. DOI: 10.1177/1464884910367587. ISSN 1464-8849. Navštívené dňa 24. 2. 2020.

Ethical Journalism Network. (2016). *Moving Stories: International Review of How media cover migration.* Dostupné na: https://ethicaljournalismnetwork.org/moving-stories-international-review-of-how-media-cover-migration Navštívené dňa 24. 2. 2020.

Ethical Journalism Network. (nedatované). *Five point guide for migration reporting.* Dostupné na: https://ethicaljournalismnetwork.org/resources/infographics/ethical-guidelines-on-migration-reporting Navštívené dňa 24. 2. 2020.

Ethical Journalism Network. (2017). *Media and Trafficking in Human Beings Guidelines.* Dostupné na: https://ethicaljournalismnetwork.org/resources/publications/media-trafficking-guidelines/understanding-the-basics Navštívené dňa 24. 2. 2020.

Eurostat. (2019). *Residence permits - statistics on first permits issued during the year.* Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_first_permits_issued_during_the_year&oldid=456573 Navštívené dňa 16. 1. 2020.

Fandlová, M. (2016). *Rozvojová pornografia: Ako médiá a mimovládky hrajú na naše city.* Hospodárske noviny. Dostupné na: https://hnonline.sk/svet/875112-rozvojova-pornografia-ako-media-a-mimovladky-hraju-na-nase-city Navštívené dňa 12. 2. 2020.

Fengler, S. a Kreulter, M. (2020). *Migration coverage in Europe's media. A comparative analysis of coverage in 17 countries.* OBS Working Paper 39, European Journalism Observatory. Otto-Brenner-Stiftung. Dostupné na: https://www.otto-brenner-stiftung.de/fileadmin/user_data/stiftung/02_Wissenschaftsportal/03_Publikationen/AP39_Migration_EN.pdf Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Georgiou, M. a Zaborowski, R. (2017). *Council of Europe report: Media coverage of the "refugee crisis": A cross-European perspective.* Dostupné na: https://edoc.coe.int/en/refugees/7367-media-coverage-of-the-refugee-crisis-a-cross-european-perspective.html Navštívené dňa 24. 2. 2020.

Giddens, A. (2013). *Sociologie.* Praha, Argo.

Goffman, E. (1986). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience.* Boston, Northeastern University Press.

Groeling, T. (2013). *Media Bias by the Numbers: Challenges and Opportunities in the Empirical Study of Partisan News.* Annual Review of Political Science, 16(1): 129-151 . DOI: 10.1146/annurev-polisci-040811-115123. ISSN 1094-2939. Dostupné na: http://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-polisci-040811-115123 Navštívené dňa 17. 2. 2020.

Guterres, A. (2019). *Remarks to the human rights council.* United Nations Secretary General. Dostupné na: https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2019-02-25/remarks-the-human-rights-council

Holton, A. E., Coddington, M., Lewis, S. C., Gil de Zúñiga, H. (2015). *Reciprocity and the News: The Role of Personal and Social Media Reciprocity in News Creation and Consumption.* International Journal of Communication, 9: 2526–2547.

Hosch, W. L. (nedatované). *Web 2.0 Internet.* Encyclopedia Britannica. Dostupné na: https://www.britannica.com/topic/Web-20

Hurtíková, H. (2017). *Mediální framing: teoretické a metodologické vymezení v procesu politické komunikace.* Mediální studia (Media studies). 11(2): 151 - 166. Dostupné na: https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=678813 Navštívené dňa 17. 2. 2020.

Chudžíková, H. A. (2016). *Obraz utečencov v médiách na Slovensku.* In: Hlinčíková, M a G. Mesežnikov, ed. *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť?: Slovensko, migranti a utečenci.* Praha: Heinrich-Böll-Stiftung. ISBN 978-80-89345-60-1.

ICMPD. (2017). *How does the media on both sides of the Mediterranean report on migration? A study by journalists, for journalists and policy-makers.* Vienna, International Centre for Migration Policy Development (ICMPD). Dostupné na: https://www.icmpd.org/fileadmin/2017/Media_Migration_17_country_chapters.pdf Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Romano Kher – Rómsky dom a Inštitút pre dobre spracovanú spoločnosť. (2017). *Mediálne zobrazovanie rómskej menšiny a opatrení zameraných na ich začlenenie na Slovensku. Mediálna analýza.* Open Society Foundation. Dostupné na: https://www.governance.sk/wp-content/uploads/2017/01/Mediálne-zobrazovanie-rómskej-menšiny-a-opatrení-zameraná-na-ich-začlenenie-na-Slovensku.pdf

Ivanič, P. (2017). *Diskurz alebo čo sa píše medzi riadkami. Svet medzi riadkami – Globálne prepojenia.* Bratislava, Človek v ohrození, n.o. Dostupné na: https://globalnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2019/09/Svet_medzi_riadkami_1_DISKURZ.pdf
Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Kandel, W. A. (2018). *U.S. Family-Based Immigration Policy. Congressional Research Service.* Dostupné na: https://fas.org/sgp/crs/homesec/R43145.pdf
Navštívené dňa 16. 1. 2020.

King, R. (2007). *Atlas of Human Migration.* A Firefly Book, Marshall Editions.

Kleg, M. (1993). *Hate Prejudice and Racism.* Albany, State University of New York Press.

Klinger, U. a Svensson, J. (2018). *The end of media logics? On algorithms and agency.* New Media & Society [online]. 20(12), 4653-4670. DOI: 10.1177/1461444818779750. ISSN 1461-4448. Dostupné na: http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444818779750
Navštívené dňa 17. 2. 2020.

Klinger, U. a Svensson, J. (2015). Network Media LOGIC. In: Bruns, A. et al. (ed.). *The Routledge Companion to Social Media and Politics.* New York, NY: Routledge: 23-38 . DOI: 10.4324/9781315716299-3. ISBN 9781315716299. Dostupné na: https://www.taylorfrancis.com/books/9781317506560/chapters/10.4324/9781315716299-3
Navštívené dňa 17. 2. 2020.

Kuklinski, J. H. a Sigelman L. (1992). *When Objectivity is Not Objective: Network Television News Coverage of U.S. Senators and the „Paradox of Objectivity."* The Journal of Politics, 54(3): 810-833. DOI: 10.2307/2132313. ISSN 0022- 3816. Dostupné na: https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.2307/2132313
Navštívené dňa 20. 11. 2019.

Kovach, B. a Rosenstiel, T. (2014). *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and Public Should Expect.* Three Rivers Press

Kriglerová, E. G. (2017). *Migrácia. Svet medzi riadkami – Globálne prepojenia.* Bratislava, Človek v ohrození, n.o. Dostupné na: https://globalnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2019/09/Svet_medzi_riadkami_7_MIGRACIA_FINAL.pdf Navštívené dňa 2. 3. 2020.

Kriglerová, E. G. a Chudžíková, A. (2016). *Utečenci nám nastavujú zrkadlo: akou krajinou chceme byť? Menšinová politika na Slovensku,* 5(1): 1-10. Dostupné na: http://cvek.sk/wp-content/uploads/2016/01/Utečenci-nám-nastavujú-zrkadlo.pdf
Navštívené dňa 27. 1. 2020.

Levitt, P. a Lamba-Nieves, D. (2011). *Social remittances revised.* Journal of Ethnic and Migration Studies, 31(1): 1–22.

Lippmann, W. (1998). *Public Opinion.* New Brunswick and London, Transaction Publishers. Dostupné na: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf
Navštívené dňa 27. 1. 2020.

Marder, L. (2018). *Refugees Are Not Weapons: The "Weapons of Mass Migration" Metaphor and Its Implications.* International Studies Review. DOI: 10.1093/isr/vix055.
Navštívené dňa 23. 3. 2019.

Mason, L. (2015). *"I Disrespectfully Agree": The Differential Effects of Partisan Sorting on Social and Issue Polarization.* American Journal of Political Science, 59(1): 128-145. DOI: 10.1111/ajps.12089. ISSN 00925853. Dostupné na: http://doi.wiley.com/10.1111/ajps.12089 Navštívené dňa 27. 2. 2020.

McCombs, M. (2005). *A Look at Agenda-setting: past, present and future.* Journalism Studies, 6(4): 543–557.

McCombs, M. (2004). Setting the Agenda. The Mass Media and Public Opinion. Cambridge, Polity Press.

McCombs, M. E. a Shaw, D. L. (1972). *The Agenda-Setting Function of Mass Media.* Public Opinion Quarterly, 36(2): 176-187.

McNair, B. (2018). *An introduction to political communication.* London: Routledge. 6. vydanie. ISBN 978-0-415-73942-9

Mediaguide.fi. (2016). *Media Guide. Practice and Ethics of Journalism for Adults.* Finnish Lifelong Learning Foundation. Dostupné na: https://mediaguide.fi/wp-content/uploads/2016/09/media_guide_eng_painoversio_final.pdf Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Mikeš, Z. (2015). *Nedostatok solidarity s utečencami by mohol výjsť Slovensko draho.* In: Aktuality.sk. Dostupné na: http://www.aktuality.sk/clanok/303369/komentar-nedostatoksolidarity-s-utecencami-by-mohol-vyjst-slovensko-draho/ Navštívené dňa 13. 2. 2020

Mikušová, S. a Halászová, F. (2019). *Teória gatekeepingu: jej vývoj a adaptácia na virtuálny svet.*

Min, S. J. (2010). *From the Digital Divide to the Democratic Divide: Internet Skills, Political Interest, and the Second-Level Digital Divide in Political Internet Use.* Journal of Information Technology & Politics, 7(1): 22–35

Návojský, A. (2014). *Etika a hodnoty v zobrazovaní väčšiny sveta.* In: Gallayová, Z. (ed). Globálne vzdelávanie – kontext a kritika. Zvolen, Technická univerzita vo Zvolene: 96-111.

Návojský, A. (2017). *Mocenská a globálna perspektíva v diskurze.* Svet medzi riadkami – Globálne prepojenia. Bratislava, Človek v ohrození, n.o. Dostupné na: https://globalnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2019/09/Svet_medzi_riadkami_2_PREPOJENIA_FINAL.pdf Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Nolan, D. a Walker, S. (2018). *Hungarian journalists admit role in forging anti-migrant ‚atmosphere of fear'.* The Guardian, 13 Apr. 2018. Dostupné na: https://www.theguardian.com/world/2018/apr/13/hungary-journalists-state-tv-network-migrants-viktor-orban-government Navštívené dňa 27. 1. 2020.

Nugent, W. (1992). Crossings: The Great Transatlantic Migrations, 1870-1914. Indiana University Press.

OECD. (2019). *International Migration Outlook 2019.* Dostupné na: https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm Navštívené dňa 16. 1. 2020.

O'Shaughnessy, M. a Stadler, J. (2008). *Media and Society.* 4th edition. London, Oxford University Press.

Pinker, S. (2018). *The Enlightement is Working.* Wall Street Journal. Dostupné na: https://www.wsj.com/articles/the-enlightenment-is-working-1518191343 Navštívené dňa 30. 1. 2020.

OSN. *Migration.* Dostupné na: https://www.un.org/en/sections/issues-depth/migration/index.html

Popper, K. (2013). *The Open Society and Its Enemies: New One-Volume Edition.* Princeton University Press.

Pospěch, P., Jurečková, A. et al. (2019): *Migrace bez migrantů: Mediální obraz migrace a jejích aktérů v České republice.* Výzkumná zpráva. Praha, Člověk v tísni, o.p.s. Dostupné na: https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1319/file/2019_11_01_vyzkumna_zprava_media_a_migrace_cz.pdf Navštívené dňa 27. 1. 2020.

Pospěch, P., Jurečková, A., Hacek, J., Chalupková, P., Ivanič, P., Kaal, E., Renser, B., Tokošová, E. (2019). *Ve středu pozornosti: Mediální pokrytí tématu migrace v České republice, Estonsku a na Slovensku.* Srovánací zpráva. Praha, Člověk v tísni, o.p.s. Dostupné na: https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1320/file/2019_10_07_komparativni_zprava_media_a_migrace_cz_ee_sk.pdf Navštívené dňa 27. 1. 2020.

Pratchett, T. (2011). *Obléknu si půlnoc.* Praha: TALPRESS

Price, G. (2014). *Decoding Benefits Street: how Britain was divided by a television show.* The Guardian. Dostupné na: https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/feb/22/benefits-street-tv-programme-divided-the-nation Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Pries, L. (2007). „Globaler Wandel und das Entstehen transnationaler Migration: Zwischen den Welten zu Hause". Globaler Wandel Rubin. Universität Bochum

Project for Excellence in Journalism a Pew Research Centre. (1998). F*raming the News. The Triggers, Frames, and Messages in Newspaper Coverage.* Dostupné na: http://www.journalism.org/files/legacy/framingthe-news.pdf

Said, E. (1997). *Covering Islam – How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World.* London, Vintage Books.

Slovník súčasného slovenského jazyka. (2015). M – N. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV.

Sme.sk. (2015): *Fico: Je otázne, či trpí hladom ten, kto má päťtisíc eur na pašeráka.* Dostupné na: http://domov.sme.sk/c/7992429/fico-je-otazne-ci-trpi-hladom-ten-kto-ma-pattisic-eur-na-paseraka.html

Starkey, G. (2007). *Balance and bias in journalism: representation, regulation and democracy.* New York: Palgrave Macmillan. ISBN 1-4039-9249-5.

Suhola, A., Turunen, S., Varis, M. (2005): *Journalistisen kirjoittamisen perusteet. Finn Lectura. Journalism is a societal profession.* Mediaguide.fi, 29 Nov. 2015. https://mediaguide.fi/mediaguide/journalism-is-a-societal-profession/ Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Taleb, N. N. (2011). *Černá labuť: následky vysoce nepravděpodobných událostí.* Praha: Paseka. ISBN 978-80-7432128-3.

The Buggles (1979). *Video Killed the Radio Star.* Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=W8r-tXRLazs Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Thorson, K. a Wells, C. (2015). *How Gatekeeping Still Matters: Understanding Media Effects in an Era of Curated Flows.* In: Vos, T. P., Heinderyckx, F.: Gatekeeping in Transition. Routledge: 25-44.

Tkaczyk, M., Pospěch, P., Macek, J. (2015). *Analýza mediálního pokrytí uprchlické krize (výzkumná zpráva).* Masarykova univerzita. Dostupné na: https://www.hatefree.cz/blo/analyzy/1304-analyza-medialniho-pokryti-uprchlicke-krize Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Trampota, T. a Vojtěchovská, M. (2010). *Metody výzkumu médií.* Praha: Portál. ISBN 978- 80-7367-683-4.

United Nations (2019). *Strategy and Plan of Action on Hate Speech.* Dostupné na: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf Navštívené dňa 30. 1. 2020.

United Nations (1951). *The Convention Relating to the Status of Refugees.*

United Nations Alliance of Civilizations (2014). *Media Friendly Glossary on Migration.* Dostupné na: https://www.unaoc.org/resource/media-friendly-glossary-for-migration/ Navštívené dňa 30. 1. 2020.

United Nations High Commissioner for Refugees (2019). *Global Trends: Forced displacement in 2018.* Dostupné na: https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Van Dijk, T. (1993). *Discourse and cognition in society*. In: Crowley, D. a Mitchell, D.: Communication Theory Today. Oxford: Pergamon Press: 107-126.

Van Dijk, T. (1995). *Power and the news media.* In: Paletz, D. (Ed.): Political Communication and Action. Cresskill, NJ, Hampton Press: 9-36.

Vu, H., Guo, L., McCombs, M. (2014). *Exploring „the World Outside and the Pictures in Our Heads": A Network Agenda-Setting Study.* Journalism & Mass Communication Quarterly, 91(4): 669-686.

Wasserstein, B. (2011). *European Refugee Movements After World War Two.* BBC. Dostupné na: https://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwtwo/refugees_01.shtml

Wikipedia. *Agenda-setting theory.* Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Agenda-setting_theory Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Wikipedia. *Gatekeeping.* Dostupné na: cs.wikipedia.org/wiki/Gatekeeping Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Wikipedia. *Infotainment*. Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Infotainment Navštívené dňa 18. 2. 2020.

Wikipedia. *Nastolování agendy*. Dostupné na: cs.wikipedia.org/wiki/Nastolování_agendy Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Wikipedia – Walter Lippmann. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Walter_Lippmann Navštívené dňa 30. 1. 2020.

White, A. (2015). *Ethics 101: What is journalism and who is a journalist?* Ethical Journalism Network, video. Dostupné na: https://ethical-journalismnetwork.org/resources/videos/what-is-journalism-who-is-journalist Navštívené dňa 30. 1. 2020.

Ľudia medzi riadkami

Príručka o migrácii (nielen) pre budúcich novinárov

© Človek v ohrození, n.o. / Svet medzi riadkami
Bratislava, marec 2020

Ľudia medzi riadkami

Ľudia medzi riadkami – Príručka o migrácii (nielen) pre budúcich novinárov sa zameriava na rozvoj kritického prístupu v mediálnom spracovaní tém spojených (nielen) s migráciou, migrantmi a súžitím majority a tzv. nových menšín. Ponúka nový pohľad na tradičné teoretické žurnalistické koncepty, akými sú nastoľovanie agendy, diskurz, rámcovanie, gatekeeping či etika, ktoré zasadzuje do kontextu s migráciou, pričom kladie dôraz na situáciu v Európskej únii, na Slovensku, v Českej republike a Estónsku. Zaoberá sa tiež vymedzením základných pojmov spojených s migráciou a predstavuje hlavné poznatky z odboru migračných štúdií, pričom zohľadňuje kontext žurnalistickej praxe. Na princípoch metódy E-U-R (evokácia-porozumenie-reflexia) podnecuje čitateľov a čitateľky k uvedomeniu si vlastnej pozície a obmedzení vo svojej novinárskej práci. Príručka zároveň ponúka praktické tipy pre vedenie rozhovoru alebo prácu so zdrojmi. Príručka je primárne určená študentom žurnalistiky a začínajúcim novinárom, no môže sa stať zdrojom inšpirácie aj pre skúsených redaktorov a reportérov.